

Ellen Margrethe Storrusten

I KJØNN FORENING!

ARKEOLOGIENS KJØNNSBEGREP
belyst ved
METAMETODOLOGI og LIVSLØPSHISTORIER

Hovedoppgave i arkeologi
Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier
Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

VÅR 2007

Ellen Margrethe Storrusten

I KJØNN FORENING!

ARKEOLOGIENS KJØNNSBEGREP
belyst ved
METAMETODOLOGI og LIVSLØPSHISTORIER

Hovedoppgave i arkeologi
Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier
Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

VÅR 2007

FORORD

Tanker skal tænkes

av den som tør

undren skal ingen

spare på.

Og det er en tåbe

som ikke spør

om mer end ti vise

kan svare på.

Piet Hein

Å skrive hovedfagsavhandling er som å kjøre berg-og dalbane. Først går det opp, så går det ned og så gå det opp igjen..... Det er mange som fortjener en takk for at turen har kommet til veis ende.

Først og fremst vil jeg takke veilederen min, Lotte Hedeager for hennes fantastiske evne til å inspirere og sette tanker i sving. Takk også for de utfyllende og gode veiledningene som ofte har brakt meg fra Lottes kontor roligere enn da jeg kom. Det har vært litt av en reise!

En takk går til Ingrid Fuglestedt og Lisbeth Skogstrand som begge var inspirasjonskilder ved begynnelsen av prosjektet.

Camilla Cecilie Wenn fortjener en stor takk for å ha reddet meg ut av de tekniske knipene jeg har rotet meg opp i, for sitt smittende humør og en mengde oppmuntringer.

Steinar Christensen får en stor takk fordi han er Steinar, Fikse, ordne, støtte og oppmuntre. Du er en riktig knupp!

En takk og klem til alle kollegaer som har hatt troen på meg i løpet av studietiden. Her vil jeg spesielt nevne Grete Bukkemoen, Mari Østmo, Stine Annette Melvold, Cathrine Engebretsen Ingar M. Gundersen, Aksel Mjærum, Unni Grøtberg og Susanne Pettersson.

Tusen millioner takk for all støtte i innspurten til alle i samme båt og fra sene kvelder ved IAKH: Ingrid Marie Finstad , Kristina Steen, Synnøve Thingnæs, Stig Knutsen, Espen Larsen, og Jørgen Bøckman.

Kristine Reiersen og Randi Frellumstad Jensen har aldri vært mer enn et tastetrykk unna når nedturen har vært et faktum. Tusen takk for at dere ikke har gitt etter, men vært strenge og påståelige!

Takk til: Marianne Bugge Kræmer, Åsa Rommetveit Celius og Joachim Åkerstrøm for lånet av litteratur på tampen, det samlede pauseromskollegiet og medstudenter gjennom flere år for mange artige innspill og Knut, du er en kløpper på kaffe!

Jeg vil takke kjæresten min, Lars Morten Fuglevik for å ha støttet og tatt vare på meg i denne tiden og for grundig korrekturlesing på slutten.

Ikke minst vil jeg takke mine foreldre Irene og Asbjørn for all uvurderlig hjelp og støtte i løpet av studietiden. Nå får dere snart besøk!

Carina Julø får en kjemppeklem. Uten din støtte i innspurten Carina, så ville den ikke ha vært den samme, hvis det i det hele tatt ville ha vært mulig.

Ellen Margrethe Storrusten

Oslo 12.04.07

INNHOLDSFORTEGNELSE

DEL I INTRODUKSJON.....	6
Kapittel 1 Introduksjon til avhandlingens tematikk og dens preliminare problemstillinger	6
1.1 Skissering av problemfeltet og avhandlingens struktur	6
1.1.1 Vitenskapelig arbeid: fra ”Stor teori” til ”begrunnet meta-metodologi”	10
1.1.2 Kritisk refleksjon i begynnelsen av 21. århundre	13
1.1.3 Litt om språkbruk	17
DEL II METAMETODOLOGISKE IMPLIKASJONER	19
Kapittel 2 Forskningshistorie som relasjonell kontekst.....	19
2.1 Et kort tilbakeblikk på fremvekst av arkeologiens selvinteresse	19
2.2 Forskningshistorie: delvis kunnskap og delvise, men mangfoldige forbindelser	21
2.2.1 Begrepet kroppsliggjøring/legemliggjøring.....	22
2.3 Relasjoner.....	23
2.3.1 Upassende(gjorte) andre	24
2.3.2 Sosial/kulturell orientering i forskningen	25
2.3.3 Sentrering om det sosiale subjektet i forskningshistorisk kontekst.	26
2.3.4 ”Materialitet” et begrep til besvær.....	27
2.3.5 .. Også et spørsmål om agency	28
2.4 En symmetrisk arkeologi?	30
2.5 Etikk – det andre og oss	32
2.5.1 Et etterliv for feminismens/kjønnsforskningens hovedprinsipper	33
Kapittel 3 Legemliggjøring.....	35
3.1 Agential realism, agentiell virkelighet.....	35
3.1.1 Et posthumanistisk perspektiv	36
3.2 Agential realism som rammeverk.....	37
3.2.1 Kontekstualisering av AR.....	38
3.3 Et Fokus på performance/ praksis	39
3.3.1 ARs performative metafysikk; forholdet mellom fenomener, intra-aktivitet og agency	40
3.3.2 Generering av ”væren”, ”How matter comes to matter”	41
3.3.3 Material-diskursiv praksis	41
3.4 Diffraksjon, ikke refleksjon.....	42
3.4.1 Agentielle kutt og dets relevans i humanistisk henseende	43
3.5 AR og feminisme	44
3.5.1 Forskerrolle og ansvarlighet	45
Kapittel 4 Biografi: Livsløp og dynamikk.....	46
4.1 Biografien som begrep og biografi	46
4.1.1 Liv og livsløp i metaforisk forstand– en menneskelig mal	47
4.1.2 Dynamikk og historier	48
4.1.3 ”Apparatuses of bodily production” en analogi.....	49
4.2 Hvorfor biografi? Hva tilfører biografiske perspektiver arkeologi?.....	49
DEL 3 DET BIOGRAFISKE KJØNN.....	50
Kapittel 5 Arkeologisk og biografisk kjønn	50
5.1 Biografisk kjønn; livsløpshistorier om mennesker, ting, konjunkturer og kroppsliggjøring	52
5.1.1 Kjønnsideologi.....	53
Kapittel 6 Livsløpshistorier I: tidlig arkeologi	55
6.1 Arkeologiens tidligste perioder	56
6.1.1 Fra enkjønnsmodell til tokjønnsmodell. Kroppsliggjøring av vitenskapelige normer	56

6.2 Vitenskapelige objekter, ting, mennesker og selvfølgelig kjønn	57
6.2.1 Borgerskapets legemliggjorte kjønnsbegrep innenfor "the Gothic Revival"	59
6.2.2 "Kvinder" og "kvindespørsmål" innenfor samfunn og academia	60
6.3 Den arkeologiske kjønnsbestemmelsen steinalder til vikingtid	61
6.4 Arkeologi og kjønn fram mot 2. verdenskrig	62
6.4.1 En syntese om kjønnsdeling i forhistoriske samfunn basert på analogier: fra jeger og sanker til kriger med husfrue. Fra steinalder til vikingtid.	64
6.4.2 Hvor ble bronsealderens historier av?	65
6.5 Kulturkretser (og kjønn)	66
6.5.1 Sagamaterialet, et nasjonalt samlingspunkt	67
6.5.2 Nasjonen er hjemme og hjemme er mor!	68
6.5.3 Nasjonalistisk propaganda, formidling og styrking av stereotype idealer og den bevisste (mis)bruk av arkeologi.	69
6.5.4 Oseberghaugen	70
6.6 Arkeologi og kjønn i etterkrigsårene. Endringer internt	70
Kapittel 7 Livsløpshistorier II: Ny arkeologi – flere muligheter	73
7.1 Prosessuell arkeologi	73
7.2 Postprosessuell arkeologi og kjønn	74
7.3 Problemstillingenes lokalisering. KAN: En drivkraft	74
7.4 bølger! Feminisme og kjønnsarkeologi	75
7.4.1 Andre feministiske bølge	76
7.4.2 Fra "history" til "herstory". Utfordringer av "androsentrisk historie"	77
7.4.3 Spranget fra biologi til kultur. Sex og gender	78
7.4.4 Den tredje feministiske bølge: fra likhet til forskjell	79
7.4.5 Flere stemmer - flere agenter	79
7.4.6 Feminisme møter Queer teori i arkeologi	80
7.4.7 Mangel på variasjon og diversitet innenfor tradisjonelle kjønnsparadigmer	81
7.4.8 Maskulinitetsforskning	82
7.5 Dekonstruksjon	82
7.5.1 Homofobi?	83
DEL IV AVSLUTNING	85
Kapittel 8 oppsummering og konkluderende bemerkninger	85
8.1 Oppsummering	85
BIBLIOGRAFI	90

DEL I INTRODUKSJON

... The archaeologists' is a strange view of the world, with its odd basis of looking at artifacts in quest of the essence of human lives. It is a view congruent with our society – so cluttered by artifacts, yet so uncertain and so ignorant of how those artifacts may direct our lives.

Christopher Chippindale (1997:44)

Den spanske prehistorikeren og arkeologen Felipe Criado (2001:133) har identifisert tre nivåer som han hevder besvarer spørsmålet om hva arkeologi er og hvorfor arkeologi er viktig: For det første handler arkeologi om å forvalte det kulturelle allemannseie, den såkalte arkeologiske ”arven,” og å finne løsninger på problemstillinger innenfor dette feltet. For det andre: Håndtering av disse problemstillingene på en bevisst og ansvarlig måte, betinges i stor grad av den kapital det er mulig å tilegne seg om forhistoriske samfunn ved å bedrive arkeologi. Sist men ikke minst krever denne situasjonen at vi må være oppmerksomme på hva vi faktisk gjør og hvorfor. Den arkeologiske ”arven” er således mer enn bare materiell kultur som er etterlatt av fortidens mennesker. Den er snarere en legemliggjort konfigurasjon av mennesker, ting, tid og rom. Dertil kommer alle forestillinger, ideer, og praksiser omkring disse faktorene både i fortid og samtid som vil ha implikasjoner innenfor hverandres ”domener”. Kort sagt, én faktor er alltid en annens forutsetning, og de spørsmålene vi stiller må formuleres der etter.

Kapittel 1 Introduksjon til avhandlingens tematikk og dens preliminaire problemstillinger

1.1 SKISSERING AV PROBLEMFELTET OG AVHANDLINGENS STRUKTUR

I denne avhandlingen belyser jeg arkeologiens kjønnsbegrep i en biografisk forstand. Å benytte et biografisk perspektiv innebærer å fortelle historier fra kjønnsbegrepets livsløp. De problemstillingene jeg behandler i avhandlingen har normalt sett hatt sine metodologiske forankringer innenfor kjønns- og feministisk teori. Selv har jeg konsentrert studiene mine innenfor dette feltet, men ser nå et behov for å arbeide på tvers av både interne og eksterne disiplingrenser for å belyse den oppgaven jeg mener å ha i hende.

Utgangspunkt for avhandlingen er anskueliggjort i forbindelse med en gjennomgang av kjønnsforskningslitteratur. Hovedsakelig refererer jeg her til den litteraturen som fokuserer på omarbeidelse av de analytiske størrelsene ”biologisk-” og ”sosialt kjønn” til operasjonelle

kategorier for arkeologi. Jeg har til stadighet måttet stoppe opp for å reflektere nøye over den analytiske situasjonen, fordi *noe* har forstyrret innenfor det store bildet av logiske relasjoner og sammenheng. Den faktoren som primært har blitt en barriere og derav årsaken til at de to første delene av avhandlingen har blitt til, er som følger: De problemstillingene som vanligvis er blant årsakene til at kjønnskategorier blir belyst, eksempelvis essensialistiske kjønnsforestillinger, og kanskje spesielt dette forholdet, har en tendens til å bli reproduisert, om enn i omarbeidet form. Selv om kategorien biologisk kjønn blir dekonstruert og til tross for at kategorien sosialt kjønn fragmenteres og settes sammen innenfor nye kontekster, fremstår likevel rammeverket natur og kultur som et bakenforliggende motiv når trådene fra henholdsvis dekonstruksjon og ny-konstruksjon samles. Det virker derav nærmest som en umulig oppgave å overskride dikotomien natur og kultur som metafysisk premiss. Til tross for kritikk av dikotomien, og selv om denne kritikken også kritiseres, så fortsetter likevel en inkonsekvens og en logisk brist å tre fram i resonnementene.

Natur og kultur dikotomien reproduseres i en implisitt forstand og ”farger” resultatene av forskningen. Dermed opprettholdes det rammeverket som er problemstillingenes opphav. Dette tema er imidlertid altfor omfattende til å utgjøre mitt hovedavhandlingsmateriale. Jeg har innledningsvis valgt å belyse noen forhold som hjelper meg å nærme meg disse problemstillingene fra en annen innfallsvinkel enn ved direkte konfrontasjon. I det følgende skisserer jeg deler av denne bakgrunnen som primært innebærer å stille spørsmål til vitenskapelige fortolkningsmodeller i generell forstand.

Såkalte store vitenskapelige sprang i forskningen er forankret i analytiske relasjoner som nettopp bygger på dualistiske modeller og dikotomiske kategoriseringer (Latour 1993). En av målsettingene for arkeologi i framtiden må være å ”tette” noen av de innarbeidede kløftene i disiplinen enten det er tale om abstrakte eller konkrete aspekter. Arkeologi befinner seg for eksempel midt i skjæringspunktet mellom naturvitenskap og humanistiske vitenskaper og disse kan betraktes som overlappende i ulike kontekster. Nyere forskning på en rekke områder har belyst nødvendigheten av å revurdere ”naturen” som analytisk kategori, innenfor humanistiske fag og ulike sosialkonstruktivistiske rammeverk, uten å bli (re)presentert som en preeksisterende og ”ren” enhet. Jeg argumenterer derfor for å utrede den menneskelige forbindelsen med en allerede eksisterende og ”kulturell” natur, der problemstillingene rundt den positivistiske søken etter fakta eller et ønske om å nå tingenes førsteinstans ikke lenger er relevant. Dette perspektivet innebærer blant annet at jeg ikke oppfatter kulturell/sosial konstruksjon som utelukkende kulturell. argumentene for en slikt perspektiv kan best forstås i

lys av at kategorier som vanligvis inndeles i dikotomien natur og kultur isteden er forutsetninger for -og produkter av- hverandre. Arkeologiens kjønn er ”midt i” denne relasjonen.

Som jeg innledningsvis argumenterte for, så er det viktig å stille spørsmål til egen forskning for dermed å kunne belyse dens implikasjoner. ”*A view from somewhere*” (Haraway 1991:196; Skogstrand 2004:12) er i så måte et velkjent uttrykk innenfor kjønnsforskning, som refererer til Donna Haraways (1991) oppfatninger av ”The Vision”, synet. (se også avsnitt 2.2). I følge Haraway er synet verken nøytralt eller kroppsløst, men alltid materielt situert. Dermed er det alltid *noen* som ser og i denne avhandlingen er det jeg. Det jeg ”ser” har imidlertid sitt utgangspunkt innenfor forskjellige men signifikante kontekster. Det er umulig å se ”alt” til enhver tid, derfor er synet bare delvist og gir dermed ikke fri tilgang til den verden som blir perspektivert. Slik sett innebærer synet en grad av usikkerhet. Likevel og kanskje nettopp derfor, er synet visjonært. ”Synet” lar oss kombinere forskjellige delvise og små, erfarte og tenkte historier som kan muliggjøre nye måter å betrakte verden på (Asdal et.al.1998:147-148; Haraway 1991). Med disse ideene i mente, utdyper jeg den metodologiske plattform hvorfra jeg er situert innenfor ”*a view from elsewhere*” på arkeologiens kjønnsbegrep.

Jeg har valgt å kalle avhandlingen ”*Biografisk kjønn belyst ved metametodologi og livsløpshistorier.*” Benevnelsen ”metametodologi” refererer til både de teoretiske og metodiske redegjørelsene og diskusjonene som berører arkeologi i vitenskapskritisk forstand og derav som forskningssjanger. Samtidig handler metaperspektivet også om *resultatene av forskningen*. Arkeologiens kjønnsbegrep må dermed oppfattes i lys av metametodologi og dens implikasjoner. De elementene jeg belyser i metametodologisk forstand og de elementene jeg inkluderer i denne konfigurasjonen kan sammenfattes innenfor et biografisk perspektiv på arkeologisk kjønn. Kategorien biografisk kjønn betegner nettopp de ulike resultatene, legemliggjøringene av sammenfiltringer innenfor forestillinger, praksiser, mellom mennesker og ting samt tid og rom, og utgjør sammensetningen og femnomenet som utgjør arkeologiens kjønnsbegrep.

Avhandlingen er delt i fire. I *del I*, presenterer jeg i tillegg til tekstens tematikk og struktur enkelte overordnede betraktninger på vitenskapelig arbeid i generell forstand. Deriblant stiller jeg spørsmål til den åpenbare nedgangen i problematiserende forskning som omhandler kjønn. Blant de spørsmålene jeg diskuterer er hvorvidt en felles plattform for humanistisk og

naturvitenskapelig forskning er i emning og jeg presenterer enkelte preliminære refleksjoner om vitenskap som fenomen og diskuterer i den forbindelse begrepet ”vikelighet.”

Del II omhandler det meta-metodologiske grunnlaget i avhandlingen og legger til rette for nettopp å definere og betrakte arkeologiens kjønnsbegrep i et biografisk perspektiv. I denne delen diskuteres innledningsvis den arkeologiske egenforskningen. Jeg velger å betrakte forskningshistorien i lys av Haraways feministiske epistemologi ”situerte” kunnskaper, og belyser spørsmålet om relasjoner og sammenheng i forskningen, deriblant forholdet subjekt/objekt. Disse argumentene må samtidig oppfattes som en kritikk av ensretting mot rene humanistiske og sosiale fortolkninger av vitenskapelige objekter (se avsnitt 2.3.2 og 2.3.3) Fra dette utgangspunktet diskuterer jeg følgelig noen av årsakene til humanistiske/sosiale perspektiver, og argumenterer for å legge vekt på ”materialitet” og ”agency”. Dertil belyses en diskusjon om symmetriske perspektiver på arkeologiske fortolkninger. Etikk er også en relevant problemstilling i denne sammenhengen og dette belyses i noen grad. Jeg mener å se at de teoretiske retningene jeg benytter i avhandlingens 2. del har fellestrekk med nettopp kjønns- og feministisk forskning.

Jeg presenterer videre i avhandlingen et rammeverk som betegnes ”Agential realism”. Dette rammeverket må oppfattes som et forsøk på å sette sammen alle de fragmentene jeg har berørt for dermed å presentere et relasjonelt, teknologisk, dertil pragmatisk og posthumanistisk metaperspektiv. I den forbindelse er begreper som agency, performativitet og materialitet vesentlige, i tillegg til diskusjon om ontologi og epistemologi. Det metodologiske elementet i Agential realism er diffraksjonsmetaforen. (Agential realism og tilhørende begreper presenteres i kap.3). Denne metaforen har sin funksjon nettopp ved å legge til rette for å knytte ulike metodologiske tråder sammen i biografien. Jeg belyser videre biografens hensiktsmessighet som metodisk grunnlag for å undersøke vitenskapelige objekter, deriblant dens metaforiske uovertruffenhet for analytisk virksomhet innenfor et dynamisk og kontinuerlig tidsforløp.

I *del III* utdyper jeg innledningsvis den analytiske kategorien biografisk kjønn som jeg mener er vesentlig som redskap når det er tale om å skrive et livsløp innenfor en allerede situert kontekst. Samtidig betegner benevnelsen kjønnsbegrepets sammensatte natur, deriblant i relasjon til ideologi og objektagency. Jeg følger det biografiske kjønn, og dermed arkeologiens kjønnsbegrep fra den tidlige arkeologien og fram til dets inkorporasjon i en større arkeologisk kontekst. Jeg har delt perioden i to. I den første delen som benevnes

Livsløpshistorier I, behandles den tidlige arkeologien i Norge og Skandinavia. Kjønnsbegrepet følges fra dets tidlige anvendelse og videre gjennom forskjellige og delvise livsløpshistorier, som både beskriver ulike agencies og forskjellige konteksters rolle i genereringen av kjønn. I delen som kalles Livsløpshistorier II, behandles perioden fra og med kjønn som kategori ble problematisert. Her belyses kjønnsbegrepet gjennom spesifikke fortellinger om kjønnsarkeologiens framvekst som eget forskningsfelt og derved belyses også feministiske implikasjoner.

Del IV innbefatter oppsummering av avhandlingen.

Mange av de temaer jeg belyser i biografien vil ha klare kvinneperspektiver. Bakgrunnen for denne situasjonen er ikke at kvinneperspektiver i seg selv er det primære fokus, men fordi kjønnsarkeologiens fremvekst hovedsaklig er nært knyttet til problemstillingene omkring feministisk orientering i faget. De spørsmålene som har blitt stilt til anvendelse og oppfatning av henholdsvis analytiske og sosiale kjønnskategorier i de arkeologiske tolkningene er nært tilknyttet til fokus på nettopp kvinner.

Trådene og fragmentene jeg har valgt å følge innholdsmessig i avhandlingen er ikke nødvendigvis opplagte, men valgene jeg har tatt er likevel ikke vilkårlige. Denne situasjonen må bli sett som et forsøk på å få ulike perspektiver til å "samhandle". Begreper vil defineres fortløpende i teksten.

Christopher Tilley (2006:1) har nylig oppfordret forskere til å studere fenomener på tvers av forskningstradisjoner og tematikk og karakteriserer denne forskningen slik:

Such an intellectual field of study is inevitably eclectic: relatively unbounded and unconstrained, fluid, dispersed and anarchic rather than constricted. In short it is undisciplined rather than disciplined. This we regard as a strength rather than a weakness and an alternative to the inevitable disciplinary restrictions with regard to research which is validated, or otherwise, as valuable, serious or appropriate.

Christopher Tilley (2006:1)

1.1.1 Vitenskapelig arbeid: fra "Stor teori" til "begrunnet meta-metodologi"

I 1990 [1985] mente sosiologen Quentin Skinner at såkalt "Grand Theory" var på frammarsj i humanvitenskapene. I 2007 skaper denne problemstillingen fortsatt sterke meninger i den arkeologiske debatten. "Stor teori" kan defineres som en klasse teorier, snarere enn en enkeltteori. De danner samlet sett en teoretisk overbygning eller et rammeverk hvis formål er å forklare ulike humanistiske og/eller naturvitenskapelige fenomener, deriblant materielt eller

sosialt liv, innenfor systematiske og helhetlige modeller. Robert W. Preucel og Ian Hodder (1999:12) har belyst Grand Theory -konseptets historikk. Fra og med den naturvitenskapelige enhetstesen, har konseptet vært i bruk inntil kritikken mot denne formen for vitenskapelig arbeid initierte den vitenskapelige vendingen fra overbyggende store naturvitenskapelige modeller og mot løstrevne, humanistisk definerte og mindre helhetlige fortolkningsrammer. Dette steget blir definert som et feministisk og kunnskapssosiologisk trinn, der en dobbel kritikk har blitt formulert og berørt både humanistiske vitenskaper og naturvitenskap.

Skinner (1990) har belyst at på tross av kritikken som ble rettet mot store overbyggende teorier, var det nettopp denne type teoretisk modellering forskningen bygde på i etterkant av oppbrytningen av de tradisjonelle ”store” naturvitenskapelige modeller. Skinner nevner for eksempel Giddens, Derrida og Gadamer som nyere ”storteoretikere” og hevder at stor teori har avløst annen stor teori. Preucel og Hodders (1999:13) svar til dette er at ”stor teori” nå må betraktes på en annen måte enn tidligere, ved at teoretiske utlegninger ikke er overbyggende, men av mer avgrenset og lokal art. Jeg ser imidlertid at disse lokale og fragmenterte fortellingene, til sammen utgjør relativt helhetlige modeller som faller innenfor ”Grand Theory”- definisjonen. Et eksempel er nettopp problemstillingene innenfor kjønnsforskning som vanligvis vil høre inn under det overordnede samlebegrepet ”sosialteori”.

I det senere har dertil spørsmålet om ”Grand Explanations” gjeninntreden i arkeologi blitt stilt (se for eksempel kommende Nordic TAG-session, Århus 2007). Mens ”Grand Theory” innenfor en allmenn oppfatning spesifikt vil definere teoretisk perspektivering innenfor humanistisk hermeneutisk virksomhet, beskriver ”Grand Explanation” den naturvitenskapelige søken etter vitenskapelige forklaringer. I arkeologisk sammenheng er det imidlertid problematisk å skille humanistisk vitenskap og naturvitenskap, fordi retningene er så pass sammenknyttet innenfor produksjon av arkeologisk kunnskap. Ubestembarheten ved denne grensen gjør at jeg vil argumentere for å se humanistisk- og naturvitenskapelig forskning i arkeologi innenfor sammenfallende rammebetingelser.

Alison Wylie (2002:224-225) har belyst mangfoldigheten ved den kulturelle verden som studeres i arkeologi og mener at denne kompleksiteten må anskueliggjøres ved hjelp av både humanistiske og naturvitenskapelige perspektiver. Hun argumenterer dermed for å etablere en slags felles plattform for vitenskap (Wylie 2002:171-178). Sett fra mitt ståsted er denne plattformen nå i ferd med å bli bygd. Innenfor både kjønnsforskning og øvrig humanistisk

forskning, i tillegg til naturvitenskapelig studier, tas det oftere en før høyde for motpartenes vanligvis ekskluderende vitenskapelige domener. Denne situasjonen medfører at fortolkninger og forklaringer tillegges aspekter av henholdsvis både naturvitenskapelig og humanistisk karakter (se for eksempel Dobres og Robb 2005; Latour 2005; Tilley 2006). Dermed blir skillet mellom vitenskapene redusert. Mot denne bakgrunn spiller konseptet ”stor teori” en vesentlig rolle. Jeg velger imidlertid å bruke begrepet metodologi som et alternativ, fordi metodologibegrepet omfatter både naturvitenskapelig og humanistisk praksis og teori.

Jeg kombinerer fragmenter av ulike vitenskapelige felter for nettopp å kunne betrakte arkeologisk forskning i en videre forstand. Den forskningshistoriske prosessen kontekstualiseres og forankres innenfor agency- og materialitetsperspektiver i tillegg til feminisme og som derav er vesentlige elementer i avhandlingen. Jeg benytter dessuten et rammeverk som i tillegg til agency og materialitet også tar høyde for en performativ forståelse av relasjonene mellom mennesker og deres omverden (Barad 2003). Innenfor dette rammeverket benyttes blant annet erkjennelser fra kvanteteori, ofte kalt ”teorien for alt som er,” i det minste innenfor fysikkretser. Det kvanteteoretiske perspektivet skal ikke oppfattes som et forsøk på å overføre fysikkens utlegninger på arkeologi. Snarere kan noe av dens erkjennelsesteoretiske grunnlag tilføre fruktbare nyanser til humanistisk forskning i kombinasjon med humanistisk teori.

Ved å konsentrere meg om de resultater og deres konsekvenser som er legemliggjort innenfor kjønnsforskningen, betrakter jeg det metodologiske grunnlaget som presenteres i avhandlingen som et hjelpemiddel for spørsmålsformulering. Det innebærer at metodologien ikke benyttes som verktøy for å underbygge en gitt hypotese. Jeg har valgt å benevne denne framgangsmåten ”begrunnet metodologi”, eller snarere ”begrunnet meta-metodologi”, fordi jeg mener det er avgjørende å definere det ståsted som er grunnlaget for de betraktninger jeg presenterer. En inspirasjonskilde i dette arbeidet er Barney Glaser og Anselm Strauss’ (1967) formulering av den induktive vitenskapelige metoden ”*Grounded Theory*,” der formålet er teoridannelse på bakgrunn av materiale som allerede er forankret innenfor det felt som belyses, derav ”grounded”. Denne metoden appliseres imidlertid ikke i rendyrket form eller i en positivistisk forstand i avhandlingen, men er snarere en prinsippmodell som muliggjør en tilnærming til kvalitative kontekster og min deltagelse i observasjonen av arkeologiens kjønnsbegrep. Samtidig initierer modellen nytenkning innenfor tradisjonell vitenskapelig praksis.

1.1.2 Kritisk refleksjon i begynnelsen av 21. århundre

[...] there is no bigger intellectual crime than to address with the equipment of an older period the challenges of the present one.

Bruno Latour (2004:4)

Innenfor kjønnsforskningen kan perioden fra slutten av 1970-tallet og godt inn i 1990-årene karakteriseres som et veritabelt skred av intellektuell virksomhet, spesielt hva kritisk forskning omkring arkeologisk kjønn angår. Et resultat av kjønnsforskningen er at målsetningene som ble fremmet til dels er oppfylt, ved at kjønn som analytisk kategori har blitt en mer integrert del av den helhetlige disiplinen, har oppnådd perspektivisk diversitet og beveget seg bort fra statiske kjønnsforestillinger.

En tendens jeg mener å se, er imidlertid at problematiserende vitenskapelig litteratur om kjønn som analytisk kategori i arkeologi er avtagende. Jeg finner det påkrevd å spørre om bakgrunnen for denne situasjonen. En innlysende årsak er som nevnt, at kjønnsforskning har blitt en mer integrert del av generell forskning, men til hvilken pris? Et godt eksempel er tidsskriftet KAN, *Kvinner i Arkeologi i Norge*, sitt bortfall fra arenaen i løpet av de seneste år. Et annet eksempel er hentet fra en gjennomgang av pensumlitteraturen på kursene ”kjønn og arkeologi” ved UiO, der mesteparten av litteraturen er produsert før 2000, med unntak av noen få publikasjoner. Denne situasjonen kan blant annet oppfattes som om kjønnsforskning som eget område ikke lenger er nødvendig eller engasjerende for forskerne og gjør dermed fordring på hvorvidt de temaene som har vært oppe til diskusjon nå betraktes som ”avgjorte.” Den muligheten jeg imidlertid forespeiler her, er at kjønnsforskningen kan ha nådd en slags ytre grense for videre undersøkelse med bakgrunn nettopp i den store mengden kritiske studier på og om kjønn i løpet av 1980 og -90-årene. Jeg anser fortsatt kjønnsforskning for en viktig beskjeftigelse og spør derfor om det er mulig at de spørsmålene vi stiller må omformuleres med tanke på utviklingen innenfor generell vitenskapsteori. Lisbeth Skogstrand (2004) er blant de få som i den senere tid har diskutert abstrakte vitenskapsteoretiske temaer i kjønnsforskningen på hovedfagsnivå i arkeologi ved UiO. Skogstrand (2004:24) belyser i denne undersøkelsen nettopp problemstillingene som omfattes ved å betrakte analytisk kjønn på andre måter enn som biologiske eller sosiale kategorier, og uten å ty til oppløsning og abstraksjon av fenomenet.

Bruno Latour (2004) har satt dette spørsmålet på dagsorden når han anskueliggjør en hypotetisk situasjon der forestillingen om at virkelighet er reell og ikke er et kunstig (eller et

eksklusivt sosialt konstruert) produkt, framstilles som en naivistisk illusjon og samtidig som et tegn på vitenskapelig usofistikertethet [sic]. Innenfor kjønnsforskningen ville denne problemstillingen, satt på spissen, innebære i hvilken grad det er mulig å snakke om kvinner og menn som virkelige kategorier. Det er imidlertid svært få, om i det hele tatt noen, som har hevdet at disse kategoriene var fraværende i forhistorien. Problemet er å fortolke dem i det arkeologiske materialet uten å falle tilbake til de ”gamle synder” vi allerede har definert oss bort fra i løpet av ”mistankens tidsalder,” innenfor de siste 15-20 år. Blant disse forestillingene er oppfatninger om biologisk essens, positivisme og vår egen marginalitet i forskningsaktivitetene. For å sitere Latours (2004) refleksjon over den situasjonen som han hevde at avspeiler en tiltagende mangel på problematisering av generell vitenskap og derved hans oppfordring til å tenke nytt:

In spite of my tone, I am not trying to reverse course, to become reactionary, to regret what I have done, to swear that I will never become a constructivist any more ...[but]..if necessary, to revise from scratch the whole paraphernalia.

Bruno Latour (2004)

Forestillingene som ble produsert i løpet av opplysningstiden, defineres av filosofen Joseph Rouse (1987) som kartesianske biprodukter. Ideene om en ontologisk ytre førsteinstans hvorfra all kulturell og naturvitenskapelig representasjon reflekteres gjennom mennesket og ideen om at det eksisterer fakta ”der ute” som er råmaterialet for representasjon, har holdt stand i vitenskapen inntil for få årtier siden. Disse forestillingene har fungert som et primært, men implisitt heuristiske verktøy i humanistisk forskning. For ikke å glemme, eksplisitt innenfor naturvitenskap. Dette forholdet har resultert i den grunnleggende diskusjonen om de dikotome kategoriene natur kontra kultur. Kritikken har for en stor del hatt som målsetning å ”motbevise” de materialiserte resultatene av de positivistiske doktrinene, med det utfall at empiri og materielle fenomener har blitt marginalisert og kunstiggjort og etter min oppfatning, derav blitt skadelidende. Jeg vil derfor foreslå å bytte perspektiv fra en orientering om ”fakta” som i følge Latour (2004) bare er en polemisk og politisert tolkning av naturaliserte, essensielle anliggender, til å fokusere på materialiserte kjensgjerninger og vår deltagelse i å frembringe dem mens de til gjengjeld frembringer oss (Barad 2003; Latour 2004). Med andre ord er det her tale om de definerte komplekse, historiserte og heterogene ”matters of concern” (Latour 2004). Jeg argumenterer dermed for at de primære kategoriene som skal undersøkes er en type empiriske fenomener som verken er helt naturlige eller fullt ut kulturelle.

Min anvendelse av begrepet "kjensgjerninger" refererer til erkjennelsen av virkelighet gjennom kroppen og antyder samtidig et handlingsaspekt som tilfører erkjennelse en ekstra dimensjon. Dette tillegget innebærer hvordan kroppen fungerer sammen med de omgivelsene den er en del av, enten det er snakk om empiriske eller rendyrkede teoretisk prinsipper. Jeg oppfatter kroppen som en allerede kulturell "naturkategori," ved at kroppen og den kulturelle definisjonen av den er forutsetninger for hverandre. Kjensgjerninger er den "versjonen" av faktuelle anliggender som i følge Latour (2004) ikke er forurenset av dårlige ideologiske påvirkninger og som gjemmer seg bak illusjonen om at alle typer "fakta" nettopp er illusjoner. Det oppstår hendelser og fenomener som er legemliggjorte og virker tilbake på sine omgivelser, som vil delta i generering av nye kroppsliggjorte fenomener Det er disse forbindelsene, jeg definerer som "*matters of concern*", og som samtidig baner vei for en ny diskusjon om "virkelighet".

"Virkelighet" er et ladet begrep innefor arkeologi. Begrepet brukes for eksempel i kontekster som gir forventninger om at det er mulig å oppnå kunnskap om fortidens egentlige eller opprinnelige mening. Det underliggende premisset i en slik situasjon er at det eksisterer en uavhengig enhet som er atskilt fra praksisen som er påkrevd for å nå denne enheten. Historien (arkeologihistorien) eksemplifiserer at det har eksistert forestillinger om at fortidens egentlige mening er mulig å nå ved hjelp av rette framgangsmåter. Til forskjell kan virkelighet defineres som de legemliggjorte resultatene av forsøk på å tolke eller forklare omverdenen. Dermed er det tale om vår egen måte å omgås omverdenen på der verden og vi, som mennesker eller/og forskere, betraktes som forutsetninger for hverandres eksistens. Christian Keller (1978: 83-84) har diskutert begrepet virkelighet i arkeologisk kontekst og har definert to plan i tillegg til "fortidens virkelighet". Keller mener at gjenstandsmessig virkelighet, definert som spor etter mennesker og den "oppfattede virkelighet". det vil si det man definerer som arkeologiske data, er elementer som vil kunne representere den arkeologiske virkelighet.

Sagt på en annen måte, så er ambivalente holdninger til virkelighetsbegrepet innenfor arkeologi forankret i rasjonalistiske forestillinger om at virkeligheten er hva den er uansett hva mennesker vet eller måtte mene om den. Virkelighet oppfattes derved som forordnet og pre-strukturert. Fra et slikt synspunkt er virkeligheten uforanderlig og universell i tid og rom og på dette grunnlaget ville det være mulig å tilegne seg delvis kunnskap om hvordan virkeligheten egentlig er (Stanley og Brickhouse 2000:37). Motsvarende vil et sterkt konstruktivistisk perspektiv underbygge at det ikke eksisterer noen virkelighet uavhengig av sosialt konstruerte fortellinger. William B. Stanley og Nancy W. Brickhouse (2000:39-40)

argumenterer for at muligheten til å forstå omverdenen er begrenset av menneskelig kognitive evner. Forskningen posisjoneres vanligvis innenfor predefinerte hypoteser og teorier og det blir dermed nærmest uunngåelig å ikke se ”bevisene” som støtter de utgangspunktlige posisjoneringene.

Filosofen Charles S. Peirce (1955:228-229) har belyst at fordommer, det vil si preliminære antagelser som de jeg har belyst tidligere i dette avsnittet, er så vidtrekkende at det er mange av dem det ikke faller oss inn å sette spørsmålstegn ved. I de tilfeller hvor antagelser blir kritisk vurdert er det ingen måte å problematisere antagelsene på, uten å godta at mange andre fordommer er gyldige. Dette fører til at det vil være nærmest umulig for et individ eller en kultur å stille spørsmål ved alle dets antagelser samtidig, og mennesket ville sannsynligvis ikke være i stand til å tenke uten samtidig å anta (Alcoff 1996). Dermed er fordommer noe mennesker må leve med og samtidig ikke ville være i stand til å tenke uten. Antagelser medfører også muligheten til å handle som om enkelte ting er sant. Problematikken som gjenstår er dermed om de fenomenene vi observerer er avspeilt fra en ”ytre dimensjon” som skal betraktes som atskilt fra en indre dimensjon, med andre ord at det er noe evigvarende og universelt som ”ligger klart” til å bli representert. Det er også spørsmål om fenomenene utgjøres av avtrykk som er generert via det menneskelige nervesystemet i form av en ”uunngåelig brille” som forvrenger alt vi ser (Johnson 1995:13). Dette standpunktet avfeier imidlertid verken realisme eller konstruktivisme. Selv ikke den mest innbitte realist kan med sikkerhet si at det er noe utenfor og uavhengig av menneskelig tenkning som bestemmer hva vi oppfatter som virkelig. Den amerikanske filosofen John Searle (1995:190-191) har imidlertid hevdet at konstruksjoner må være konstruert av noe, selv om det måtte implisere at det finnes noe utenfor eller i tillegg til den menneskelige bevissthet. I doktoravhandlingen *Neolitisk renessanse. Hypoarkeologiske tekster om neolitikum i Sør-Norge*, har Håkon Glørstad (2002:164-165), diskutert betydningsforskjellen mellom ordene ”egentlig” og ”virkelig” i forbindelse med meningskonstitusjon innenfor et historisk forløp. Glørstad mener at man med utgangspunkt i en relasjonell forståelse av virkeligheten kan se hvordan betydningene av disse ordene er blandet sammen og har skapt et problematisk landskap for analytisk virksomhet og han begrunner denne oppfatningen slik:

Ordet ”egentlig” henspiller på betydningen egen, noe som peker tilbake på seg selv, en egenskap som er iboende, eller eid av det værende. Det er i denne betydningen at mening tradisjonelt har vært oppfattet. Den historiske meningen ligger i historien, den er ved historien, uansett hvilke forhold historien skulle relatere seg til.

Håkon Glørstad (2002:164).

I følge Glørstad er mening i denne konteksten oppfattet som en egenskap og derved knyttet til historien som isolert enhet. Representasjoner, eksempelvis forskernes teorier og hypoteser, vil dermed kunne fortelle om en virkelighet som eksisterer i seg selv uavhengig av kulturelle forsøk på å fortolke den.

Betegnelsen ”*virkelig*” spiller i følge Glørstad (2002:164) på betydningen ”å virke”, det vil si en form for aktivitet, og følgelig er det virkelige det som er aktivt. Dette perspektivet åpner for å se den historiske prosessen som kontekstuell og relasjonell, der den aktiviteten som foregår i løpet av prosessen genererer en virkelig verden. utfordringene ligger i å bli klar over alle de teknologiske komplekser som er involvert. Innenfor Glørstads syn er dermed virkelighet konstitueres i praksis. Det innebærer blant annet at forskningshistorien genereres ved aktive relasjoner mellom prosessens agenter, tid og rom. Disse faktorene utgjør nettopp ”*Matters of concern*,” som derved vil ha et stort endringspotensial.

Jeg hevder ikke at alle betraktningene jeg har presentert ved de overstående utfordringene nødvendigvis vil være direkte appliserbart på arkeologisk materiale. Problemstillingene må belyses og diskuteres før de kan anvendes innenfor spesielt definerte kontekster. Derav forklares også valget jeg har tatt med å konsentrere meg om å følge resultater av de epistemologiske prosessene og deres materialisering i faghistorisk kontekst, isteden for å etablere redskaper for å fortolke forhistoriens sosiale forutsetninger gjennom materielle manifestasjoner. Slik sett vil imidlertid de temaene jeg belyser i avhandlingen gi grobunn for spørsmål snarere enn å generere løsninger eller svar. Nettopp generering av spørsmål kan betraktes som en målsetning i seg selv og er dermed en viktig del av det konseptuelle eksperimentet jeg utfører.

1.1.3 Litt om språkbruk

Gjennom avhandlingen finnes det enkelte benevnelser som jeg bevisst har prøvd å unngå. Jeg oppfatter enkelte ord som spesielt meningsladete reproducenter av normative dikotomier. Noen av disse begrepene er likevel så innarbeidet i dagligspråket at det er vanskelig å komme utenom dem, til tross for at det budskapet jeg ønsker å formidle da kan stå i fare for å miste sin mening. På lignende sett som forskere innenfor kjønnsforskning har stridt med å finne begreper som ikke reproducerer kjønnsessensialistiske forestillinger, er det likedan viktig å reflektere over dette forholdet i en mer generell arkeologisk kontekst. De språklige problemstillingene gjør seg gjeldende i søkende etter holdepunkter innenfor potensielle overgangsfaser, mellom ”det som har vært” og ”det som kan bli”. Jeg bruker eksempelvis

begrepene ”materialisering” og ”generering” som alternativer til henholdsvis (sosial) ”konstruksjon” og ”produksjon.” Jeg oppfatter de alternative begrepene i en videre forstand enn både konstruksjon og produksjon. Samtidig formidler de ”nye” begrepene ikke utelukkende assosiasjoner til menneskelig rasjonalitet. Begrunnelsen for at jeg har valgt å benytte en del engelske uttrykk og begreper er faren for å miste vesentlige nyanser eller minske fremkallelsen av assosiasjoner/konnotasjoner ved forsøk på umiddelbare oversettelser. Jacques Derridas (Derrida i Skogstrand 2004:23) oppfordring om å danne nye begreper som både ”er ”og ”ikke er” de gamle begrepene er et viktig utgangspunkt for å anskueliggjøre hvilke premisser utgangsbegrepene hviler på. Derved muliggjøres en overskridelse av de etablerte grensene mellom disse begrepene.

DEL II METAMETODOLOGISKE IMPLIKASJONER

Kapittel 2 Forskningshistorie som relasjonell kontekst

Det biografiske perspektivet jeg vil presentere i avhandlingen betinger en redegjørelse for forskningshistorie som relasjonell kontekst. I det følgende vil jeg forsøke å redegjøre for en del av mine oppfatninger omkring situasjonen. Jeg har valgt å konsentrere meg om det tema jeg så vidt streift innledningsvis, nemlig spørsmålet om situering og kunnskapsgenerering forbundet med "synet" (Haraway 1991). Først vil jeg imidlertid gi en kort karakteristikk av fremveksten av den generelle interessen for arkeologiens egenhistorier. Framstillingen blir kort og skjematisk. Den er likevel relevant som bakgrunnsinformasjon innenfor det store bildet av ukritisk og kritisk konjunktur i disiplinen.

2.1 ET KORT TILBAKEBLIKK PÅ FREMVEKST AV ARKEOLOGIENS SELVINTERESSE

Inntil for noen tiår siden var arkeologiens egenhistorier konsentrert om beskrivelser og klassifisering av arkeologisk materiale, en situasjon som ble endret fra og med inntreden av interessen for fortolkninger og forklaringer av det materielle tilfang. Perspektivisk ble det en endring fra å betrakte materiell kultur i lys av typologi og kronologi til å betrakte materiell kultur mot en bakgrunn av definerte teoretiske modeller (Trigger 1996:15). Bjørnar Olsen (1997:85) har vist at det i løpet av den såkalte kulturhistoriske perioden (ca 1900/1920-1960) til tross for en overgripende faglig enighet innenfor den arkeologiske arena, vokste fram en interesse for kritiske perspektiver på internhistorie. Interessen må ses i sammenheng med en tiltagende kritikk av disiplinens empirisme (Malmer 1963; Clarke 1968 i Olsen 1997: 85). Studier av arkeologiens egenhistorier har i løpet av de senere tiår blitt en naturlig del av arkeologisk virksomhet og utgjør dermed en anselig andel av forskningen. Denne statusen kan settes i sammenheng med den eskalerende teoretisering av disiplinens forklaringsmodeller fra og med 1960-tallet. Samtidig økte den kritiske orientering omkring fagets konstitusjon og prinsipper.

Under innflytelse av positivistisk tenkning innenfor prosessuell arkeologi, anskueliggjort av forestillingene om verdifri forskning og derav den metodiske ensrettingen mot naturvitenskaplig metodikk, stagnerte både teoretisering og kritisk refleksjon. De positivistiske visjonene innebar å endre forskningen diametralt, noe som bare kunne gjøres ved å

produsere forklaringer som var basert på ”nye” og ”friske” fakta som var innsamlet på bakgrunn av ”korrekte” naturvitenskapelige prosedyrer. Den ideelle vitenskapen ble ansett som autonom, upåvirkelig og sann og dermed ble studier av tidligere arkeologisk forskning oppfattet som en unødvendig og nærmest meningsløs beskjeftigelse (Gustafsson 2001:84-85). Den funksjonalistiske retningen innenfor prosessualismen var imidlertid mer tilbakeholden med å avvise forskningshistoriens relevans og fokuserte på menneskets økologiske tilpasning til systemet. Funksjonalistene så dermed antagelig nytten av interessen for eget felt. Anders Gustafsson (2001:85-86) fremhever at produksjon av enkelte forskningshistoriske verker forekom under denne perioden, til tross for mer eller mindre ambivalente holdninger til egenforskningens relevans (se for eksempel Willey & Sabloff 1974, i tillegg til senere verker som delvis er konstruert på bakgrunn av prosessuelle prinsipper, deriblant Renfrew og Bahn 1991).

Skepsis til fortidens og samtidens fagtradisjoner nådde et foreløpig høydepunkt ved inntreden av den postprosessuelle arkeologien på begynnelsen av 1980- tallet. Postprosessualismens målsetninger defineres ofte som et regelrett brudd med prosessualistiske forskningsidealer. I et større perspektiv kan bruddet mellom prosessuell og postprosessuell arkeologi oppfattes som symptomatisk for en overbyggende ”dialektisk krig” mellom segmentene innenfor et dualistisk vitenskapelig verdi- og fortolkningsregime. 1980-årene utgjorde dermed et veritabelt oppsving for diskusjoner om fagets metoder og teorier (se for eksempel Pinsky og Wylie 1989).

I de arkeologihistoriske oversiktsverkene som ble produsert, eksemplifiseres de endringer som skjedde innenfor interessen for interne anliggender. Blant disse kan spesielt nevnes Glyn Daniels (1950) *A Hundred Years of Archaeology*, som senere ble til *A Hundred and Fifty Years of Archaeology*, (Daniel 1975), Ole Klindt-Jensens (1975) *A history of Scandinavian Archaeology*, i tillegg til Bruce Triggers (1989) *A History of Archaeological Thought*. Innenfor norsk arkeologihistorisk produksjon er Bjørnar Olsens (1997) *Fra ting til tekst*, et eksempel. Disse verkene anskueliggjør det fokusskifte som har foregått i den faglige historieskrivningen. Eksemplene beskriver fortetningen av de store oppdagerne og ”skattene” de fremskaffet, i form av kulturminner og forhistorie, til å fokusere på når og hvordan arkeologi og arkeologihistorie ble kunnskapsobjekter (Gillberg 2001:51; Schnapp 1993 i Gillberg 2001:51).

Kjønnsforskningen innenfor norsk arkeologi hadde sin begynnelse i løpet av de periodene jeg har belyst gjennom avsnittene ovenfor. Både prosessuelle og postprosessuelle tanker ble retningsgivende for kjønnsforskning og initierte framvekst i tillegg til mange av de problemstillinger som har blitt behandlet (se avsnittene 7.1 og 7.2). Enkelte av de spørsmålene som ble diskutert i den tidlige kjønnsforskningen kan nettopp relateres til interne forhold i arkeologifaget. Dertil må det tidlige fokuset på kjønn oppfattes som en utfordring av, og en motreaksjon til, vitenskapens naturaliserte sikkerhet som tok mange former (se for eksempel KAN 1985).

Gustafsson (2001:12) har belyst at der arkeologer vanligvis i sitt arbeid med et arkeologisk objektiv overveier både teoretiske og metodiske aspekter, så er situasjonen en ganske annen når det er snakk om å konstruere arkeologiens egenhistorier. Forskningen på eget felt har manglet kildekritiske vurderinger og følgelig er det mange aspekter både ved teori og metode innenfor egenforskningen som burde ha fått en mer sentral rolle. Mønstre som har avtegnet seg innenfor egenhistorisk forskning kan ses i analogi til forestillingene om at arkeologisk materiale er ahistorisk, og dermed belyses dets plassering og fortolkning innenfor allerede predefinerte sammenhenger. På bakgrunn av denne situasjonen mener Gustafsson (2001) at mange av de forskningshistoriske verkene som finnes er ”opptegnelseskrøniker” og ikke oppfyller disiplinens forskningsidealer på en tilfredsstillende måte. Eksempler på dette er manglende problematisering, historisering og kontekstualisering av de vitenskapelige anliggender. Manglene påvirker hvordan forskere produserer vitenskap, i tillegg til å tolke og bruke vitenskapen til ulike formål. Derved anskueliggjøres en av de mange utfordringer jeg står ovenfor i denne teksten, nemlig å kontekstualisere anvendelsen av kategorien kjønn innenfor arkeologisk forskning.

2.2 FORSKNINGSHISTORIE: DELVIS KUNNSKAP OG DELVISE, MEN MANGFOLDIGE FORBINDELSER

Situerte kunnskaper krever at kunnskapsobjektet må framstilles som en medspiller og en aktør, ikke som et lerret eller et grunnlag eller en ressurs, aldri endelig som en slave for mesteren som stenger av dialektikken med sin unike virksomhet og sitt forfatterskap av ”objektiv” kunnskap.

Donna Haraway (i Rustad 1998:124).

Kritikken som i det foregående avsnittet ble rettet mot manglende stringens mellom å forske på eget forskningsfelt og arkeologisk forskning generelt kan sammenfattes i den

problematikken Donna Haraway (1991) diskuterer innefor sin feministiske epistemologi, *situerte kunnskaper*.

Å ”situere seg” tilsvarer grovt definert å klargjøre for seg selv og andre, fra hvilke ståsteder ens vitenskapelige perspektiver er generert, enten det eksempelvis er tale om kjønn eller politisk overbevisning, klasse eller andre faktorer som relaterer oss til et gitt emne. Å situere er også å kontekstualisere. Begrepet kontekst innebærer sammenkobling og forbindelse og dermed aktiviseres mange parametere for å oppnå så mange-dimensjonale bilder som mulig av det som undersøkes (Gustafsson 2001:48; Hodder 1986:119).

Haraway (1991:197) mener at forskningsobjektene, uansett karakter allerede er innskrevet i en kulturell forståelse. De eksisterer dermed ikke som ahistoriske, rene objekter ”der ute” som kan hentes inn i en kulturell sfære. Tvert imot er de allerede en del av kulturen, likesom kultur aldri er en ren og ahistorisk ”enhet” som eksisterer utenfor fenomenene/forskningsobjektene. All kunnskap er produsert i en form for kontekst (Engelstad og Gerrard 2005:3). Akademisk og vitenskapelig kunnskapsproduksjon er dermed en form for situert aktivitet. Den er delvis, fordi den er i én spesifikk kontekst, istedenfor i en annen og derav ”begrunnet”. I denne relasjonen er det alltid noen som ”ser”. Synet er ikke uskyldig men tvert imot påvirket av konteksten. Fordi denne kunnskapen er delvis, kan lokaliseres og kroppsliggjøres er den objektiv, ikke ”sann” ut ifra et nøytralitetsprinsipp, men objektiv ut i fra sin lokalisering innenfor en spesifikk kontekst og dens posisjonering innenfor ulike måter å organisere verden på (Haraway 1991:183-201; Rustad 1998:120-44; Skogstrand 2004:12-13). Vitenskapelig forskning på eget felt er dermed oppfattet som en form for situert praksis i relativ forstand.

2.2.1 Begrepet kroppsliggjøring/legemliggjøring

Begrepet kroppsliggjøring har en sentral plass i avhandlingen og beskriver resultatene av møtet mellom mennesker og deres omverden (Spyer 2006:125; Verran 2005:148). Den tradisjonelle oppfatningen av begrepet innebærer at kroppsliggjøring er en iboende egenskap i mennesket, som setter det i stand til å transformere opplevelser av omverdenen til erfaring og kunnskap. Begrepet kan relateres til fenomenologisk filosofi der essensen av menneskelige erfaringer betinger hvordan den verden vi omgis av nettopp bearbeides til erfaring (se for eksempel Heidegger 1993; Husserl 1997 [1950] og Merleau-Ponty 1994 [1945]). Haraway (1991:199) er blant dem som argumenterer for at relasjonene innenfor kroppsliggjøringsprosesser alltid er mer komplekse enn en endimensjonal projeksjon fra et fastsatt utgangspunkt i en gitt menneskelig fysisk kropp. Det vil også si at hun imøtegår ideen om en

menneskelig iboende og essensiell transcendens. Innenfor arkeologi har kroppsliggjøring tradisjonelt vært konseptualisert som en sosial prosess der ideer og mentale forestillinger innskriveres i den fysiske kroppen som følgelig er utgangspunktet for å dekode kulturelle normer og tegn (Lazarri 2005:128). ”Kroppsliggjøring” kan også beskrive generering av fenomener i bredere forstand enn bare den menneskelige kropp. Kroppsliggjøring belyses i en utvidet forstand i kapittel 3, avsnitt. 3.3.2.

2.3 RELASJONER

For å belyse det relasjonelle aspektet ved forskningshistorien finner jeg det nødvendig å ta utgangspunkt i Haraways (1991) diskusjon om grensefigurer, hvorav ”kyborgfiguren” brukes som metafor for delvis forbundne subjekter og aktører, og ikke bare i menneskelig forstand. Kyborgfiguren er en hybrid, delvis en organisme og delvis maskin, og et fragment av verden som er delvis naturlig og delvis konstruert. Kyborgmetaforen understreker at det alltid vil en finnes forskjellige forestillinger om verdens beskaffenhet som vil delta i kroppsliggjøringsprosesser. Poenget jeg vil understreke ved å referere til kyborgfiguren, er at den som metafor til det vitenskapelige objektet, forskningshistorien i dette fall, skal oppfattes som tvers gjennom sammensatt. Forskningshistorie og arkeologiens kjønnsbegrep er aldri rene konstruksjoner på bakgrunn av tilfeldige hendelser. De er heller aldri rene konstruksjoner av ulike fortellinger som er konstruert av mennesket, men likevel kroppsliggjorte fenomener.

Kyborgdiskursen krever i følge Moser (1998:69) at vi samtidig evner å ha blikk for det som er både en og flere på samme tid. Dobbeltblikket vil kunne hjelpe oss å se hvor sammensatt fiksjon/fakta, fortellinger og materiell virkelighet, myte og levd liv er (Moser 1998:72). Dette aspektet vil også kunne ha følger for oppfatningen av forskningshistorie og dermed også kjønnsbegrepet i et tidsperspektiv. Det er med andre ord en uavhendelig skapende og omskapende prosess av situert aktivitet vi står ovenfor, der de abstrakte konseptene kroppsliggjøres i møtet mellom oss og verden.

Forsker og forskningsobjektene er bundet sammen i utallige store og små historier, de ”lever ” ikke isolerte liv (Haraway 1991; Rustad 1998:123). Jamført denne tolkning så mener Haraway at relasjonene medfører en usikkerhet som gjør at vi aldri kan ”nå” forskningsobjektene fullt ut. De innlemmes snarere kontinuerlig i nye kontekster. Subjekter og objekter knyttes dermed sammen innenfor forskjellige relasjonsnettverk, men har de nødvendigvis isolerte historier? Linda M. Rustad (1998:125) har konkludert med at det paradokset vi her stilles ovenfor kan

løses, men at midlene til å nå dette målet eller de svarene som det er forventet at vi kan få, neppe vil være entydige.

2.3.1 Upassende(gjorte) andre

Upassende(gjorte) andre referer til enheter som er delokaliserte eller skjøvet ut av den gjeldende malen for hierarkisk relasjonsstruktur. Som Ingunn Moser (1998:72) har formulert dette fenomenet: ”Verden er full av aktører og subjekter som ikke lar seg innpasse i malen. Normalen”. Dette perspektivet er vesentlig å diskutere fordi samtidig som denne problemstillingen angår mennesker vedrører den også kategorier som vanligvis klassifiseres utenfor menneskelig domene.

I artikkelen *The Promises of Monsters: A regenerative Politics for Inappropriate/d Others*, tar Haraway (1992:299) utgangspunkt i den vietnamesisk-amerikanske feministiske teoretikeren og filmskaperen Trinh T. Minh-has referanser til de grupper av multikulturelle, etniske, rasebetingede, nasjonale og seksuelle aktører som vokste fram i tiden etter den andre verdenskrig. Her belyses dermed de aktører som ikke passet inn i den ”normale,” vestlige fortellingen om identitet eller andre politiserte spørsmål. Vanligvis ble ikke disse enhetene definert ut fra andre forskjeller enn at de nettopp var annerledes enn det normen beskrev.

Spørsmålet Haraway (1992:300) har stilt seg er om ikke dette perspektivet også kan overføres til relasjonene mellom mennesker og andre ”enheter,” for eksempel ”ikke-levende” enheter i en teknologisk forstand. Dette spørsmålet leder meg over i en kort redegjørelse for naturbegrepet som ligger til grunn for dette spørsmålet. For Haraway er naturen et artefakt, men ikke en konstruksjon på bakgrunn av menneskelig rasjonalitet alene. Naturen er i Haraways terminologi snarere en vitenskapsfiksjon og et resultat som fremkommer i etterkant av vitenskapelige ”handlinger” Som et lokaliseringpunkt kaller Haraway (1992:300) naturfiksjonen for ”*elsewhere*”. Fiksjonen betegner effektene eller resultatene av den menneskelige omgang med sin omverden og ikke denne prosessen i seg selv. Naturen er for Haraway verden i praksis og naturforestillingerene er resultatene av oppfatningene om oppfatningene. Dette fenomenet sammenfattes av Haraway (1992:301) innenfor allegorien ”den tredje fødsel”.

Forestillingen om upassende(gjorte) andre kan også overføres på forskningshistorien som relasjonell kontekst og prosess fra et meta(forisk) perspektiv. Upassende(gjorte) andre kan ses som en metafor på forholdet mellom mennesker og ikke-menneskelige kategorier/enheter

innenfor arkeologisk forskning. Den meksikanske filosofen Manuel de Landa (1998) belyser i boken *A Thousand Years of Non-Linear History* at en historisk prosess, eksempelvis arkeologiens forskningshistorie som jeg her har valgt å fremheve, bør betraktes i relasjon til dynamiske energitransformasjoner. Isteden for å manifestere forskningens eller arkeologens krønike, er historien en ikke-lineær prosess der også ikke-menneskelige enheter bidrar (de Landa 1998:21). Spesielt vesentlig hos de Landa er spørsmålet om materialitet, snarere enn om menneskelige intensjoner og rasjonalitet, derved også et spørsmål hvilke enheter som tilskrives agency (se dette kapittel, avsnitt 2.3.5).

2.3.2 Sosial/kulturell orientering i forskningen

If there is no way to inspect and decompose the contents of social forces, if they remain unexplained or overpowering, then there is not much that can be done. To insist that behind all the various issues there exists the overarching presence of the same system, the same empire, the same totality, has always struck me as an extreme case of masochism, a perverted way to look for a sure defeat while enjoying the bittersweet feeling of political correctness.

Bruno Latour (2005:252)

I nyere arkeologi granskes vanligvis det materielle ut i fra form eller ut fra teser om det materielles mening. Det primære målet er dermed ikke det materielle i seg selv, men kulturelle prosesser, eksempelvis adferd, handling og kognisjon. Olsen (2006:90) har sammenfattet denne problematikken i parafrasen ”The Indian behind the Artefact” som er karakteristisk for arkeologiens tradisjonelle humanistiske målsetning som innebærer å studere fortidens mennesker ved hjelp av materiell kultur. Studier som konsentrerer seg om de ulike menneskelige erfaringer har funnet støtte i individualiseringen av mennesker og oppfatningen om at fortidens enkeltmenneske er kompatibelt med vår egen normative oppfattelse av individet. Dette synet innebærer at hver og en av oss nå oppfattes i differensiert forstand, men at vi er forskjellige fra de andre enhetene i verden (Thomas 2004:125-130). Ensrettet humanistisk forskning har i følge Julian Thomas (2004:129) medført at enkelte karakteristikk ved mennesket og menneskets forhold til sin omverden har blitt oppfattet som allmenngyldige og uforanderlige. Blant disse karakteristikkene er forestillingen om en omverden som utelukkende er et sluttprodukt av menneskelig rasjonalitet. Det innebærer blant annet å oppfatte verden i sosialkonstruktivistisk forstand. Motsetningen har vært å forklare både verden og menneskenes rolle i den innenfor en universalistisk og naturalistisk terminologi.

Hierarkiserte forestillinger har satt mennesket i en særstilling, i ytterste konsekvens som transcendent aktør per se og dermed plassert det innenfor et sterkt asymmetrisk forhold med

sin omverden. Spørsmålet som derav har vært diskutert er om mennesket er en del av naturen eller faktisk står i en særstilling utenfor den. Det er dette spørsmålet som i følge Robert W. Preucel og Ian Hodder (1999:23) er grunnlag for mange store sprang i vitenskapelig forskning og som har initiert de store og kontroversielle diskusjonene om hva, for ikke å snakke om hvem, universet ”egentlig” er konstruert av.

Forestillinger om at ”alt er sosialt/kulturelt” bør følgelig ikke ureflektert betraktes som et hensiktsmessig perspektiv hvis målet er å bevege seg bort fra vitenskapelige anakronismer. Imidlertid er ikke argumentasjon for at alt er sosialt nødvendigvis det samme som å argumentere for at det bare er sosialt (Hodder 2004:37).

2.3.3 Sentrering om det sosiale subjektet i forskningshistorisk kontekst.

Humanosentrismen i arkeologisk forskning og øvrig humanistisk definert vitenskap, har generert følgende påstand: Arkeologen er en skapende kunstner (Svestad 1995:24). Asgeir Svestad (1995:24-25) har påpekt at gjennom å sammenligne arkeologen med myten om kunstneren som skapende og handlende subjekt og derved definert som den enestående årsak til vitenskapelige objekter i verden, så finnes objektene bare gjennom mennesket. Mennesket ser altså kun seg selv (Svestad 2003:156). Objektets agentive status, det vil si objektets deltagelse i genereringen av kroppsliggjorte fenomener blir avslått og oppfattes isteden som råmateriale for en sosial teknologi kontrollert av mennesket (Haraway 1999:183). Ideen om det kreative subjektet, i denne konteksten, forskersubjektet/arkeologen, blir en barriere, innenfor arkeologisk selvrefleksivitet, som til dels forvrenger og kontrollerer kunnskapen om en selv, de/det andre og verden (Svestad 1995:11).

Glørstad (2002) har belyst en viktig side av denne problemstillingen som tar utgangspunkt i hans oppfatning av arkeologen som ingeniør for sitt objekt. Glørstad argumenterer for dette synet med forankring i Pierre Bourdieus (1991) analytiske habitusbegrep. Habitus beskriver de ubevisste disposisjoner som genererer handling og erkjennelse. I følge Glørstads (2002:163) tolkning av relasjonen mellom Emile Durkheims (1995 [1897]) postulat om at historien er den sanne ubevissthet og Bourdieus habitusbegrep, fortolket som en sorts oppsamlet erfaring, vil habitus ut fra dette synspunkt ligge til grunn både for produksjon og reproduksjon av historien. Habitus vil følgelig strukturere menneskets sosiomaterielle historie. Dette synspunktet illustrerer en tvetydighet som synes å gå igjen i mye av forskningslitteraturen, nemlig det problematiske forholdet mellom subjekter og objekter eller mellom forsker og hennes eller hans vitenskapelige objekt.

I Haraways (1991:191) terminologi vil forestillingen om menneskelige transcendens tilsvare ”gudetrikset” som underbygger mye av asymmetrien i relasjonene mellom ”subjekt og objekt”. Derved plasseres det menneskelige subjekt i en stilling der det ser alt, vet alt og er alle tings opphav. Det er akkurat den slags forestillinger som både Svestad (1995) og Haraway (1991; 1992) mener at vi bør unngå.

”Å tenke annerledes” er blitt et veletablert mantra innenfor kjønnsforskningen, men har også fått stor prioritet innenfor annen humanistisk forskning (Braidotti og Griffin 2002). Denne situasjonen er delvis et resultat av de senere tiårs (op)posisjonering mot ”vedtatte sannheter” i vitenskapelig sammenheng. Jeg har i det foregående gjort rede for enkelte av segmentene innenfor problemfeltet mennesker kontra deres omverden. I det følgende vil jeg utdype noen av konseptene som er aktuelle videre i avhandlingen.

I avhandlingen refererer kategorien ”objekt” til samlebetegnelsen ”vitenskapelige objekter”. Et objekt refererer dermed ikke utelukkende til faste eller løse fornminner i et gitt arkeologisk materiale, men beskriver også det abstrakte forhold at et fenomen, en prosess, et begrep eller en gjenstand er emne for undersøkelse. Med subjekter menes her et tenkende og handlende individ. Tradisjonelt er objektet a priori oppfattet i motsetning til subjektet. Den etymologiske betydning av ”objekt” i flere store europeiske språk støtter denne fortolkningen, eksempelvis ”Gegentand,” ”oggetto” eller ”voorwerp”, alle hvis rot innebærer å ”kaste-” eller ”sette imot” noe annet (Daston 2000:2).

2.3.4 ”Materialitet” et begrep til besvær

[...] for it is no longer a matter of mixing pure forms chosen from two great reservoirs, one in which would lie the social aspect of meaning or subject, the other where one would stockpile material components belonging to physics, biology and the science of materials. A dialectic, then? If you like, but only on condition that we abandon the mad idea that the subject is posed in opposition to the object, for there are neither subjects nor objects, neither in the beginning – mythical- nor in the end – equally mythical. Circulations, sequences, transfers translations, displacements, crystallisations – there are many motions, certainly, but not a single one of them, perhaps, that resembles a contradiction.

Bruno Latour (2000:10)

”Materialitet” tilhører de termer der meningen kan fremstå som uklar, fordi den brukes på forskjellige måter av forskjellige mennesker til så ulike formål. Det er fristende å kalle materialitet for et motebegrep som svært få definerer forut for den praktiske anvendelsen. Christopher Tilley (2006:3) har belyst ”materialitetsbegrepet” og understreker at ”materialitet” er heterogent og (samtidig) flertydig. Definisjon må derfor i følge Tilley ses i

sammenheng med både metaforiske røtter og kulturelle konnotasjoner. Dermed blir det stor variasjon både i meningsinnhold og anvendelse.

I ordbøker vil definisjonen av materialitet være ”substans,” noe konkret, virkelig og fysisk i motsetning til ideer og imaginære aspekter ved menneskelig eksistens. ”Materialitet” brukt adjektivisk refererer eksempelvis til fysiske kvaliteter ved ting eller samlinger av ting, og arbeidet med å teoretisere ”materialitet” har unektelig gitt større innsikt i tingenes verden (se for eksempel Gell 1998 og Appadurai 1986). Mye tradisjonell materialitetsforskning hviler imidlertid på en underliggende a priori forståelse av at ”materialitet” utelukkende er en kvalitet ved materielle objekter. Dermed reproduseres det problematiske skillet: mellom kultur og ”det andre” samtidig som det reproduseres andre forestillinger rundt dikotomien subjekt kontra objekt.

Til forskjell fra de perspektivene jeg allerede har beskrevet har Latour (2005:76) vektlagt å framstille materialitet som en politisert tolkning av kausalitet. Det viktigste aspektet fra et arkeologisk synspunkt er imidlertid å etablere et plausibelt rammeverk som verken reduserer materialitet til rene kausalrelasjoner eller påtvinger den materielle verden allerede artikulerte konseptuelle normer. En målsetning er dermed å ta hensyn til materialitetsbegrepets fulle potensial.

2.3.5 .. Også et spørsmål om agency

I det følgende gis en kort redegjørelse for begrepet ”agency.” Agency er et av nøkkelbegrepene i avhandlingen.

Few terms impart such a concrete sense of social life while proving so slippery to define and see in the archaeological record. Few concepts are so widely considered essential to making sense of the past while still remaining woefully under-theorized.

Marcia-Anne Dobres og John Robb (2005: 159)

Agency kan forstås både som en dimensjon ved, og et alternativ til, det mer tradisjonelle konseptet handlingspraksis. Dermed knyttes agency tradisjonelt til den menneskelige intensjonelle vilje, i tillegg til menneskelig rasjonalitet, motivasjon og evne til handling. Agency oppfattes også i relasjon til sosiale eller politiske vilkår for handling, vanligvis definert som individets muligheter for selvrealisering (Deveaux 2000:15).

Problemstillingen som synes stadig mer aktuell innenfor arkeologi er hvem, eventuelt hva, som har kapasitet til agency og hvilke enheter i verden som er agentive, det vil si hvilke

elementer som utviser eller genererer agency og av den grunn kan defineres innenfor kategorien "aktør/actant". Disse spørsmålene peker henimot en økt erkjennelse av de begrensningene som hviler på antroposentriske forklaringsmodeller i forsøkene på å etablere nye, plausible rammeverker for tilnærming til de arkeologiske problemstillingene. Spørsmål som omfatter rene humanosentriske rammeverker er sentrale innfallsporner til dette tema, men samtidig en grunnleggende arena for kritiske overveielser.

Laura Ahern (2001:110) har definert agency som en sosiokulturelt formidlet kapasitet for handling og hennes definisjon tar høyde for å inkludere alt fra ånder til både maskiner, tegn og sosiale grupperinger og går samtidig ut fra ideen om at fordeling av agency er underlagt kulturelt spesifikke forestillinger (Hoskins 2006:74). Dette synet eksemplifiserer en selv-motsigelse som jeg anser som et grunnleggende problem ved å benytte antroposentriske modeller for å belyse agentive dimensjoner utover menneskelig virksomhet. Jeg kritiserer imidlertid ikke Aherns oppfattelse av forestillingenes diversitet i tid og rom, men er snarere skeptisk til oppfatningen om at kulturelt spesifikke forestillinger om agency har sine utgangspunkter i en sosiokulturell legemliggjøring av ideer som blir reproduisert gjennom det samme "filteret" av sosiokulturelt definerte premisser. Vi står dermed ovenfor en gedigen "gordisk knute".

Enkelte nyere arkeologiske studier refererer til agency som en generativ prosess. Agency betraktes med andre ord i gjørensforstand istedenfor å forfekte en normativ oppfatning av agency som en kvalitativ dimensjon ved et menneske, en ting eller en annen type vitenskapelig objekt. Denne situasjonen inkluderer dessuten forestillinger om hvordan arkeologer selv "gjør" agency. Marcia-Anne Dobres og John E. Robb (2005:159) fremhever at arkeologisk anvendelse av agency-teori genererer paradokser som må bearbeides.

Å utvide agencybegrepet til også å gjelde agency utenfor et eksklusivt menneskelig domene har blitt sammenlignet med å tilskrive agentive objekter en slags magisk kraft (Martin 2005:283). Magiaspektet er imidlertid en iakttagelse som ikke helt er forenelig med min egen forståelse av en utvidet agentiv/agentiv dimensjon. Det er imidlertid flere måter å tolke ikke-menneskelig agency på, uten dermed anlegge "overnaturlige" perspektiver på de vitenskapelige objektene. Et eksempel er Ian Hodders (1986) oppfatninger om aktiv materiell kultur. Det underliggende premiss hos Hodder er den menneskelige intensjonalitet. I motsatt fall tas av og til et standpunkt der premisset for agentive dimensjoner er av rent materialistisk og naturvitenskapelig karakter (Jones 2002).

Til forskjell fra begge disse perspektivene har Latour (1999) en oppfatning av agency som ligger nærmere min egen forståelse av begrepet. Latour mener at agency er en effekt som genereres i en lang forhandlingsprosess mellom en materiell verden og mennesker over tid. Latour avskriver dermed verken menneskelig intensjonalitet eller materialistisk driv. Poenget Latour (2005:75-76) ønsker å understreke er snarere at skillet mellom en sosial og en materiell verden er et artefakt, som er generert innenfor en spesifikk, situert kontekst. Med andre ord beskrives skillet mellom det sosiale og det materielle som en illusjon og er ikke forenelig med forskjellene mellom sosiale og materielle kategorier, når de betraktes som sammenfiltret i de samme livsløpshistoriene. Et eksempel på denne situasjonen er forholdet mellom arkeologer og deres vitenskapelige objekter, som i tillegg berører den tidligere diskuterte problemstillingen subjekter kontra objekter:

..når [arkeologer] får hånd om disse... objektene opphører de å være objekter og inntretr på nytt i en menneskelig verden, når de sirkulerer fra hånd til hånd på utgravningslokaliteten, i klasserom og i den vitenskapelige litteraturen.

Bruno Latour (2000:11 min oversettelse)

2.4 EN SYMMETRISK ARKEOLOGI?

Med symmetri menes samsvar og angir dermed noe om ulike delers stilling innenfor en helhet i relasjon til hverandre. I artikkelen *Material Culture after text: Re-membering things*, argumenterer Olsen (2003) for å ta hensyn både til menneskelige og materielle komponenter, samt den måten de relaterer seg til hverandre på i arkeologiske studier. Med henvisning til Michael Shiffer (1999:2 i Olsen 2003:87) mener Olsen at sosialvitenskapen har ignorert relasjonene mellom mennesker og ting. Han sier videre at interaksjonen mellom disse enhetene utgjør det vi oppfatter som sosialt liv. Menneskets omgang med ting og objekter genererer kvaliteter som former våre oppfatninger av verden rundt oss og våre måter å omgås objektene på (Olsen 2003:88). I en artikkel som eksplisitt omhandler poststrukturalisme og studier av materiell kultur, fremhever Olsen (2006:91) at det er nødvendig å tilskrive tekst et produktivt aspekt som dermed gir teksten en rolle som noe mer enn et medium for å kommunisere sosial mening. Olsen begrunner dette standpunktet slik:

In striving towards symmetry, the writerly text neither admits any smooth passage between signifier or signified nor provides an empty site where we may embody or own subjective and culturally dependent meanings. Contrary to any normal conception of texts, it has no beginning or linearity; it is a reversible structure offering numerous entrances, of which non can be claimed to be primary.

Olsen(2006:91)

I en tidligere artikkel argumenterer Olsen (2003:88) for å oppfatte arkeologi i en symmetrisk forstand og derav tuftet på premisset om alle de fysiske enhetene som vi refererer til som materiell kultur, er ”værender” i verden på lik linje med andre ”værender”, eksempelvis mennesker, planter og dyr.” I denne teksten er det imidlertid uklart hvorvidt Olsen faktisk vil belyse vesenslikhet eller- forskjell mellom ulike typer av ”værender”. Det fremheves imidlertid at den massive fokuseringen på forklaringer/fortolkninger av sosial art i arkeologi de senere tiår har resultert i en markant marginalisering av det materielles rolle innenfor arkeologisk kunnskapsproduksjon. Denne trenden er nå er i ferd med å snu. Problematiseringen av den sosiale transcensens i fortolkningene er ut i fra mitt synspunkt det viktigste poenget i Olsens argumentasjon.

Tesen om symmetri er satt i system innenfor *Aktør Nettverk Teori*, ANT, (se for eksempel Callon 1997; Law 1999) og dermed også problematisert innenfor feltet STS, *Science, Technology and Society*, som ANT relateres til. Symmetri defineres i ANTs kontekst som en form for teknologisk hybridisert sosiologisk teori. Analogiene som benyttes er hentet fra teknovitenskapelige disipliner, og legemliggjøres eksempelvis som i Donna Haraways (1991; 1997) *kyborger* som ”forurensere” antatt rene og naturlige kategorier (Haraway 1992:96; Moser 1998:72). Andre figureringer er Latours (1999) ”kollektiver” som inkorporerer myriader av aktører og ulike ”agencies” innenfor et fellesskap. Symmetri i ANT er tuftet på ideen om at det ikke er et a priori skille eller en a priori asymmetri mellom menneskelig intensjon og en materiell verden av kausalrelasjoner. Latour (2005:76) har hevdet at å forestille seg symmetri mellom mennesker og ”ikke mennesker” er absurd, fordi skillet som er skapt mellom disse enhetene i utgangspunktet er kunstig. Innenfor arkeologi er det imidlertid ikke uten videre enkelt å ”tenke bort” det skillet som har lagt grunnlaget for og strukturert det meste av forskningsvirksomheten i løpet av arkeologiens historie.

Andrew Pickering (1999:375) har presisert at menneskelige og materielle former for agency er hverandres forutsetninger. Spørsmålet Pickering stiller er imidlertid om det er mulig å forutsette en full symmetri mellom mennesker og ikke menneskelige kategorier. Pickering (1999) har belyst at i forholdet mellom mennesker og ikke-menneskelige kategorier vil den menneskelige intensjonalitet alltid ha en primær rolle, ved planlagt og planmessig utført menneskelig praksis. Dermed vil det alltid eksistere forskjeller mellom mennesker og andre enheter. Pickering konkluderer med at symmetri er mulig, men kun på et epistemologisk nivå. Å ta hensyn til bare det epistemologiske plan viderefører imidlertid de rammeverker som ligger til grunn for disse problemstillingene. Symmetri, slik begrepet oppfattes av blant andre

Latour (2005), kan bare oppnås ved å fokusere på ontologiske plan i tillegg til det epistemologiske. Dette innebærer nettopp å stille spørsmål til hvor ontologiske forestillinger er situert. Latour sidestiller ikke forskjeller innenfor et kollektiv av mennesker og ikke-mennesker med de fiktive skillene mellom disse enhetene. Det advares imidlertid mot å oppfatte symmetri som "vesenslikhet" mellom mennesker og ikke-mennesker. Symmetri innenfor ANT innebærer snarere å unngå å påtvinge menneskelig intensjonell handling og materialitet i ANTs politiserte kausale forstand, med andre ord, er det snakk om en "falsk" asymmetri. I denne sammenhengen er det viktig å understreke at Latour benytter "symmetri" i metaforisk forstand. Begrepet ble i utgangspunktet ikke brukt for å beskrive et *både/og* sammenfall av mennesker og andre enheter, men tilfeller av *verken/eller* (Latour 2005:76 fn).

ANTs fremheving av materialitet som den bindende karakter i menneske/ting relasjoner er avgjørende for å få grep om disse teoriens signifikans. De materielle dimensjonenes rolle i er oppfattet i relasjonell og performativ forstand. Materialitet er i følge John Law (1992:381) legemliggjort kunnskap mens kunnskap er kroppsliggjort i materiell form. Kunnskap og materialitet genereres i samspillet mellom heterogene fragmenter av alle typer. I denne sammenhengen kan det være gunstig å skille de ulike elementene fra hverandre i form av analytiske enheter, eksempelvis små deler fra vitenskap, fra det sosiale, fra det tekniske eller det tekstuelle. Disse elementene er i et samspill og genererer det vitenskapelige kunnskapsprodukt, deriblant arkeologi.

Symmetri var nylig tema for en amerikansk *Theoretical Archaeological Groupings*, TAG-konferanse, som ble avholdt ved University of Stanford i 2005. I løpet av konferansen ble det framlagt et manifest for en symmetrisk arkeologi som en ønskelig målsetning for arkeologisk virksomhet i fremtiden (<http://traumverk.stanford.edu:3455/symmetry/home>).

2.5 ETIKK – DET ANDRE OG OSS

Alfredo Gonzales-Ruibal (2006:123 fn) har tydeliggjort at det er nødvendig å skille mellom ontologisk symmetri og "etisk" symmetri. Gonzales-Ruibal mener at å sidestille etisk og ontologisk symmetri bygger på en misforståelse om hva som er ment med begrepet symmetri. Dette forholdet har dermed følgelig generert protester innenfor enkelte vitenskapelige miljøer. Et godt eksempel er kritikken som har blitt reist mot Latour, spesielt i forbindelse med hans befatning med Aktør Nettverk Teori og de moralske eller etiske betraktninger som synes å ha vært fraværende innenfor denne typen rammeverk. Problemet synes imidlertid å kunne relateres til oppfatninger om hvilke verdiregimer som har forrang i tolkningene snarere enn å

karakterisere amoralskhet. Et eksempel på denne ”verdikrigen” kan betraktes i forholdet teknologi versus ideologi.

Symmetrimetaforen presenterer fortsatt mennesker og ”det andre” i lys av forskjeller, deriblant den menneskelig intensjon. Det er selvfølgelig legitimt å stille spørsmål til symmetriforestillinger når for eksempel Chris Gosden (2005) spør om hva objekter ”vil”. Mitt svar til dette forholdet er at objekter vil ingen ting, men de er virksomme og aktive i relasjon med mennesker på bakgrunn av det som tillegges dem eller snarere deles med dem gjennom denne aktiviteten. Symmetri mellom mennesker og ting er av analytisk art og ikke etisk fundert.

Haraway er en forkjemper for etiske aspekter i forskningen og er opptatt av at å ha respekt for ”det andre.” Etikk har en stor betydning både når det gjelder faglig arbeid innenfor humanistiske vitenskaper og naturvitenskap og når det dreier seg om forhold mellom mennesker og de eller det upassende(gjorte) andre (Asdal 1998:170). I følge Haraway så handler nettopp kunnskapsproduksjon om etikk og denne etikken handler om samspillet mellom subjekt og objekt (Rustad 1998:124). Vi oppfordres derved til å anerkjenne objektets agentive status innenfor og samtidig med kultur og innenfor de samme historiene. For å få grep om prinsippene som ligger til grunn for de ulike teoriene er det som jeg tidligere har vært inne på vesentlig å tenke annerledes. Ikke minst for å hindre at misforståelser (eller misbruk) oppstår.

2.5.1 Et etterliv for feminismens/kjønnsforskningens hovedprinsipper

I løpet av denne gjennomgangen har jeg gjort meg noen refleksjoner over de prinsippene som ligger til grunn i de benyttede metodologiske rammeverkene. Jeg har også tidligere belyst at kjønnsforskning er blitt en integrert del av øvrig vitenskapelig praksis og mener følgelig at noen av feminismens/kjønnsforskningens hovedprinsipper er å gjenfinne innenfor de rammeverkene jeg har brukt. Haraways arbeid er uttalt feministisk og har en stor rolle innenfor feministisk diskurs. Mens både Latours arbeider og arbeidet til andre teoretikere som jeg har fremhevet, synes å ha enkelte sammenfallende verdiprinsipper med kjønnsforskning og feministisk tenkning. På bakgrunn av denne situasjonen samt argumentene for at feministisk forskning og kjønnsforskning likeså har blitt en integrert del innenfor et stort spekter av vitenskapelig arbeid, kan denne påstanden underbygges. De prinsippene det er tale om er blant andre diversitet og mangfoldighet samt imøtegåelse av gitte kategorier, i tillegg til etiske prinsipper. Feminisme eller kjønnsforskning må imidlertid ikke oppfattes som de eneste

som har vært pådrivere for endringer av fokus i forskningen. Det er akkurat dette poenget Latour har påpekt og derpå høstet en del kritikk.

Både feminisme og kjønnsforskning har uten tvil sterke bånd til perspektiver som belyser relasjonene mellom mennesker og "det andre." Et eksempel på dette aspektet er spørsmålet fra Haraway (1991:178) som benyttes for å understreke oppfatningen om at "alt" er sammensatt og behovet for å overskride normative grenser. "Why should our bodies end at the skin, or include at best other beings encapsuled by skin?, spør Haraway." Ved å redusere mennesket til menneskelig kropp (inkludert alle kroppslige funksjoner) reduseres det også kun til summen av dets biologiske faktorer. Er ikke nettopp det en forestilling vi prøver å unngå?

Kapittel 3 Legemliggjøring

I dette kapitlet belyser jeg rammeverket Agential realism. Min målsetning med å aktivere dette rammeverket er å vise hvordan det er mulig å tenke symmetri i praksis. I det følgende binder jeg sammen mange av de trådene jeg har fulgt i løpet av avhandlingen i en og samme modell. Enkelte av begrepene som brukes i denne modellen er forskjellige fra de andre jeg har diskutert men de sammenfaller likevel til en viss grad innholdsmessig. Først presenterer jeg kort dette rammeverket. Dets begreper vil hovedsaklig bli forklart innenfor de enkelte avsnitt.

3.1 AGENTIAL REALISM, AGENTIELL VIRKELIGHET

Agential realism is not about representation of an independent reality but about the real consequences, interventions, creative possibilities and responsibilities of intra-acting within the world.

Karen Barad (1998:8)

Agential realism, AR, er både et ontologisk og epistemologisk rammeverk som tilskrives den amerikanske feministen og fysikeren Karen M. Barad. Barad er ikke velkjent innenfor arkeologiske forskningsmiljøer, men hennes metodologiske rammeverk Agential realism kan tenkes å endre denne situasjonen. Barad er Professor of Feminist studies, Philosophy, and History ved universitetet i Santa Cruz, California. Hun har i tillegg en Ph.D. i teoretisk partikkelfysikk. AR er komplekst og ambisiøst og med fare for å ikke kunne beskrive ARs signifikans har rammeverket likevel blitt vektlagt i avhandlingen. I det følgende vil jeg kort presentere hovedtrekkene ved AR, før jeg utdyper noen av rammeverkets prinsipper og avklare de viktigste begrepene.

Som benevnelsen "Agential realism" understreker så er rammeverket bygget opp rundt begrepene agency og realisme/virkelighet. Innenfor AR redegjøres det for en virkelig verden som er sammenfiltret av både menneskelige og ikke-menneskelige former for agency. Distinksjoner mellom kategoriene framtrer gjennom deres innbyrdes intra-aksjon (se avsnitt 3.4.1). Agential realism beskriver ikke en uavhengig virkelighet, på tross av å gi et løft til den empiriske verden. Det lar derimot alle agenter ta del i verdens dynamiske generative framturen i tillegg til at kunnskapsproduksjon oppfattes som fullstendig implisert i denne prosessen.

Å ty til tradisjonell realisme i vitenskaplige forskning sammenlignes gjerne med sannhets-søkning. "Realisme" oppfattes dermed vanligvis ikke som et anvendelig perspektiv for å tolke

et arkeologisk materiale, når virkelighetsbegrepet korresponderer til den normative definisjonen av realisme. Realisme for Barad (2003:829) er en oppfatning om at kunnskapsgenerering ikke kan skilles fra å være og derved at kunnskap genereres i og med eksistens. Barads omformulerer dermed realismebegrepet slik at det rommer mange virkeligheter istedenfor den ene, hvorav fortiden må betraktes i lys av utallige virkeligheter. Disse virkelighetene er ikke våre virkeligheter, unntatt som fragmenter av fortiden (det vil si dens materielle manifestasjoner) når de sammenfiltres i den vitenskapelige dimensjonen der den dynamiske, agentielle virkeligheten skapes. Forskjellige materialdiskursive "apparatuses of bodily production" materialiserer ulike agentielle virkeligheter og slik sett er ikke Barads "fenomenale" virkelighetsforståelse på noen måte i konflikt med arkeologi. AR tar snarere tak i utfordringene med å betrakte fortid, samtid og ulike agenter i samhandling og kan betraktes som en slags teknologisk generering av verden inkludert alle dens elementer.

3.1.1 Et posthumanistisk perspektiv

A posthumanist account calls into question the givenness of the differential categories of "human" and "nonhuman," examining the practises through which these differential boundaries are stabilized and destabilized.

Karen Barad (2003:808)

Utgangspunktet for AR er et materialistisk og posthumanistisk perspektiv. "Materialistisk" refererer i denne konteksten til det sterke fokuset på materialitet som rammeverket gir uttrykk for, snarere enn å betegne en udifferensiert argumentasjon for "naturlige" årsaker.

Begrepet posthumanisme kan omfatte flere av de filosofiske retningene som har etterfulgt den såkalte postmodernistiske perioden og må betraktes som en videreføring av postmodernismens strukturelle vesenskjenntegn, eksempelvis mangfold, ubestemmelighet og fragmentering. Det posthumanistiske perspektivet som forfektes innenfor AR kan til en viss grad sammenlignes med Donna Haraways (1991) kyborgframstilling, og innebærer drøftelsen av en figur som delvis er menneske og delvis organisme. Den utgjør en sosial virkelighet men er samtidig en naturfiksjon (Haraway 1991:149). Posthumanistisk, slik det benyttes i denne konteksten, antyder ikke på noen måte en degradering av menneskets agentive rolle i verden. Benevnelsen "posthumanistisk" betegner de tilfeller der mennesket ikke ses som eneste agent i verden men er sammenfiltret med andre ikke-menneskelige former for agency (Pickering 1999:373). I dette rammeverket må sammenfiltring forstås som betingelse både for epistemologi og ontologi (Barad 2003:808). "Posthumanisme" må naturlig nok ikke forveksles med konseptet "transhumanisme". Transhumanisme innebærer en futuristisk

livsfilosofi der målsetningen er å overskride nåværende menneskelige begrensninger for *intelligent* liv ved hjelp av teknologi og vitenskapelige metoder (Sandberg 1999:3).

3.2 AGENTIAL REALISM SOM RAMMEVERK

Language matters. Discourse matters. Culture matters. There is an important sense in which the only thing that does not seem to matter anymore is matter.

Karen Barad (2003:801)

AR kan forstås som en protest mot den marginaliserte rollen som materialitet har blitt tilskrevet innenfor vitenskapen og er samtidig en reaksjon mot å se verden i lys av motsetninger, dualistiske modeller og antiteser. Rammeverket bringer dermed til overflaten mange sentrale problemstillinger innenfor vitenskapens forskningsdisipliner og ikke minst, vesentlige spørsmål for arkeologi. Barads term ”matter” samsvarer med min forståelse av begrepet materialitet, ved å referere til både til den fysiske verden og resultatene av forskjellige materialiseringsprosesser/legemliggjøringsprosesser. Styrken ved Barads rammeverk er dets evne til å inkorporere både det materielle og det sosiale og belyse disse kategoriens gjensidige avhengighetsforhold. I relasjon til min avhandling er dette et viktig moment. Dette er for så vidt ikke nye tanker, men de har likevel ikke hatt særlig stor utbredelse i arkeologi utenfor feministiske og postmodernistiske kretser, unntaket er en del nyere materialstudier. Å ta høyde for begge sider av (sosial/materiell) dualismen samtidig synes vanskelig og er dermed en gjennomgående og en stadig tilbakevendende utfordring innenfor vitenskaplig arbeid.

En av mine grunner for å aktivisere AR er å etablere et plausibelt grunnlag for å forstå materialitet som agentivt, dog ikke som et utelukkende sosialt konstruert produkt, eller et sosialt medium. Materiell agency innebærer at materialitet eksisterer, og ikke bare finnes i den grad det kan erfares gjennom menneskelige sanser eller menneskekroppen, eller gjennom forestillinger om språklige kategoriens evner til å bestemme hva som er virkelig. AR er et innlegg i debatten mellom naturalister og sosialkonstruktivister, men berører også vesentlige spørsmål som er generert i kjølvannet av andre dualistiske og dikotomiske modeller, deriblant idealisme kontra materialisme og agency versus struktur. Denne tilstanden har følgelig resultert i at det vanligvis fokuseres enten på sosiale eller på materielle dimensjoner ved et forskningsobjekt. En forgreining av denne situasjonen er problemet med å forklare fysisk materialitet uten å gripe til forestillinger om en essensiell ”natur.” På den annen side så har forsøkene med å omgå essensialistiske naturforklaringer som oftest har generert paradokser.

En situasjon som Olsen (2003:88) har fremhevet, er at omgåelsesforsøkene har resultert i den solide substansens oppløsning til fordel for flytende og kroppsløse semiotiske og tekstuelle forklaringsmodeller av den verden vi er en del av. Jeg oppfatter AR som et viktig bidrag til å belyse, om ikke akkurat løse, noen av disse problemstillingene. Jeg anser imidlertid ikke AR som et vantsett skott. En innvending mot AR er hvordan det, ut i fra kontinuerlig performativitet, likevel vil oppstå fastpunkter ved menneskelig deltagelse i å ”fastsette” indre grenser og produsere lokale beslutninger innenfor fenomenene. I dette tilfelle er det uklart hva som legges til grunn og kan betraktes som et av de tilfellene der ”faste” kategorier kastes ut gjennom ”hoveddøren” mens andre kommer tilbake inn i rammeverket via ”bakdøren.”

AR realiserer et imidlertid krav som nylig ble framsatt av Marica-Anne Dobres og John Robb (2005:160-61). Dette kravet innebærer å etablere nye analytiske metodologier som tar høyde for ontologiske så vel som epistemologiske implikasjoner, istedenfor å bruke rammeverker som er utviklet med tanke på tidligere ”generasjoner” av problemstillinger.

3.2.1 Kontekstualisering av AR

AR er ikke etablert med eksplisitt tanke på arkeologi, men kan etter min oppfatning likevel være et høyst aktuelt verktøy for arkeologi ved at det kan bidra til å skape en fornemmelse av linken mellom ”det materielle” og ”det andre” innenfor en kontinuerlig prosess. AR har klare paralleller til Actor Network Theory (ANT) ved at det på den ene side avstås fra å redusere forklaringer til enten natur- kultur, eller ikke-materielle diskursive kategorier. På den annen side blir det tatt hensyn til disse kategoriernes signifikans, og verden betraktes som en kontinuerlig legemliggjøringsprosess (Callon og Latour 1981:277-303; Latour1991:103-131; Callon1986:9-34; Martin 2005:285-312). AR utgjør på tross av disse parallellene et alternativ til ANT ved å være uttalt feministisk og følger definerte feministiske innsikter. Deriblant relateres AR til feministisk objektivitet og feminismens visjon om ansvarlig og etisk vitenskapelig forskning (Barad 1998; Haraway 1991; Harding 1991)

AR har på enkelte nivåer fellestrekk med fenomenologisk tenkning (se for eksempel Hussler (1997 [1950]) og Merleau-Ponty (1994 [1945])) ved at det fokuserer på handlingsperspektiver. Til forskjell fra et fenomenologisk tankesett gjendrivs forestillingen om mennesket som transcendentalt subjekt på toppen av en hierarkisk værensstruktur. AR kan oppfattes som et alternativ til eksempelvis Anthony Giddens’ (1984) og Pierre Bourdieus (1991) struktur- og praksisteorier ved at praksiskonseptet utdypes, men uten referanser til pre-eksisterende, determinerende strukturelle relasjoner. I AR konkretiseres forbindelsene mellom kultur og

materialitet på en slik måte at det legges til rette for å definere individuelle og flersidige faktorer ved et gitt forskningsobjekt.

Haraway (1991, 1997) er blant de forskere som har aktivisert elementer som er sentrale i AR. Deriblant benytter hun konseptet ” *apparatuses of bodily production*”, og konseptet ” *agentiell virkelighet*” som nettopp krediteres Barad. Barad er gjensidig inspirert av Haraway, og gir til kjenne en nær tilknytning til elementer i Haraways forskning, spesielt hennes studier av materialiseringsprosesser og Haraways feministiske vitenskapssyn.

Arbeidene til Michel Foucault (1977; 1995), Judith Butler (1993) og Niels Bohr (1963) er sentrale for etableringen av AR. Arvegodset fra Foucault er knyttet til hans forskning på den sosiale maktens natur og dens implikasjoner i maktrelasjoner. Dertil må Foucaults undersøkelser av ”selvets teknologier” medregnes. Barads forestillinger om performance og legemliggjøring har sine utgangspunkter i Butlers begrepsapparat fra forskningen på kjønnsidentiteter og deres kroppsliggjøring. Bidraget Barad har hentet fra Bohr vil utdypes i avsnitt 3.3.3. Arbeidene til disse forskerne, blant mange andre, knyttes sammen ved hjelp av den metaforiske forestillingen om diffraksjon (se avsnitt 3.4).

I tillegg til å belyse implikasjoner mellom mennesker og materialitet er AR et tolkningsfundament som forener både abstrakte og praktiske dimensjoner som er sentrale innenfor arkeologi. AR må også oppfattes som pragmatisk gjennom at rammeverket synkretiserer prosessuelle, postprosessuelle og postmodernistiske strømninger, i tillegg til å forene naturvitenskapelig og humanistisk forskningspraksis på en plausibel måte.

3.3 ET FOKUS PÅ PERFORMANCE/ PRAKSIS

The separation of epistemology from ontology is a reverberation of a metaphysics that assumes an inherent difference between human and non-human, subject and object, mind and body, matter and discourse.

Karen Barad (2003:829)

Barads (2003:829) neologisme (nydannelse av begrep) onto-epistem-ologi, refererer til studiet av ” *the practices of knowing in being*.” Med denne sammensetningen av begreper understreker hun at å tilegne seg kunnskap, i tillegg til det å være, ikke skal oppfattes i isolert forstand, men som gjensidig impliserte faktorer. AR er ikke bare en modell for hvordan vi kan erkjenne den virkelige verden omkring oss, men presenterer også en redegjørelse for hvordan verden manifesterer seg. Forholdene som beskrives i AR har dertil følger for hvordan vi bør oppfatte vår egen rolle i vitenskapelig kunnskapsproduksjon.

Nøkkelordet innenfor AR er praksis. I Barads begrepsapparat korresponderer praksis til ”performance” (Butler 1993). Gjennom performance får mennesker og ikke-mennesker, subjekter og objekter og dertil skjel og kropp, matter og diskurs, sine impliserte betydninger. Praksis/performance kan forstås som den produktive, begrensende, eller utelukkende ”driv” som artikulerer grensene i forskjellige fenomener gjennom kroppsliggjøringsprosesser. Innenfor Agential realism forfektes dermed en form for performativ metafysikk.

3.3.1 ARs performative metafysikk; forholdet mellom fenomener, intra-aktivitet og agency

Innenfor AR er ikke de primære enheter objekter eller subjekter, men materialiserte fenomener. Fenomener defineres som ved den ontologiske uskillbarheten innenfor intra-aktive komponenter og konstituerer dermed en ikke-dualistisk helhet (Barad 2003:815). Innenfor dette perspektivet er fenomener alltid forskjellige til tross for at fenomenene kan kroppsliggjøres som signifikante og gjenkjennbare mønstre. Ett fenomen er dermed aldri et resultat av en eksakt repetisjon av en eksakt kjede av hendelser, men et resultat av forskjellige hendelser som legemliggjør lignende resultater (Rouse 2004:147). Dette synet står i kontrast til en fundamental virkelighetsforståelse forankret i forestillingen om representasjon og at fenomener er gjentagende. Gjentagelse er for eksempel ett av hovedprinsippene innenfor dekonstruksjonalisme og dets referanse til nettopp fenomener. Dette eksemplifiserer hvordan AR både har mye til felles med, men også skiller seg fra, andre vitenskapelige modeller som behandler mange av de samme problemstillingene.

Barads bruk av begrepet *intra-aksjon* er et bevisst avstandstagen fra begrepet ”interaksjon” som definerer formidling av aktivitet mellom uavhengige enheter. *Intra-aksjon* betegner de fall der ”..boundaries and properties of the ”components” of the phenomena become determinate and that particular embodied concepts becomes meaningful” (Barad 2003:815). Grensen for hvor et fenomen begynner og et annet ender, er imidlertid implisitt og udefinerbar. I tillegg til *performance* er *intra-aksjon* for et nøkkelbegrep å regne innenfor AR.

”Agency” forutsettes i AR hovedsakelig som en effekt av intra-aktivitet mellom praksis og materialitet. Agency betraktes dermed delvis løsrevet fra den menneskelige verden og er derfor ikke på linje med en oppfatning av agency som begrenset til menneskelig rasjonalitet. Agency defineres isteden som ”*the matter of intra-acting*” (Barad 2003:826). Følgelig er ikke agency et attributt ved subjekter eller objekter men derimot et intra-aktivt gjøren og være.

Agency er dermed en mulighetsdimensjon ved både menneskelige og ikke-menneskelige agents deltagelse i fenomenene (Barad 2003:827).

3.3.2 Generering av “væren”, “How matter comes to matter”

Det som i følge Barad (2003:823) er nødvendig og som AR rammeverket bidrar til, er å etablere “a robust account of the materialization of all bodies – ‘human’ and ‘non-human’ – and the material discursive practises by which their different constitutions are marked”. Begrepet kroppsliggjøring er i dette tilfellet sentralt, imidlertid uten referanse utelukkende til kulturelle prosesser eller til menneskelige kropper *per se*. Innenfor Barads oppfatning blir alle kropper meningsfulle gjennom verdens kontinuerlige intra-aksjon, med andre ord dens performativitet. Dette er en situasjonen som ikke bare inkluderer kroppenes overflater eller konturer, men berører alle deres dimensjoner (ibid: 823). ”Kropp”, refererer dermed ikke bare til menneskekroppen men til alle ”enheter” og fenomener som kroppsliggjøres.

AR er bygget på forutsetningen om at materialitet refererer til materialisering av de forskjellige fenomenene (Barad 2003:822). Rammeverket har til hensikt å belyse materialitetens gjentagende aktive dimensjoner. Kropper betraktes dermed ikke som objekter med iboende grenser eller egenskaper, men blir snarere betydningsfulle på bakgrunn av den intra-aktive generering av verden.

3.3.3 Material-diskursiv praksis

Barad (1998:2; 2003:813) tilkjenner den danske atomfysikeren Niels Bohrs (1885-1962) arbeider innenfor fysikk og vitenskapsteori, æren for de grunnleggende byggesteinene i AR. Bohrs analyser av blant annet observasjonsprosessen i sin søken etter en sammenhengende tolkning av kvantefysikk, ledet ham fram til generelle epistemologiske, filosofiske og ontologiske betraktninger. Barad (2003:814) bemerker at Bohrs ontologiske betraktninger kun er implisitte i hans arbeider, men at de likevel la grunnlaget for Bohrs radikale brudd med både Demokrits atomlære, Newtons fysikk og Descartes epistemologi. Forenklet fortalt ble bruddet initiert av Bohrs arbeid med en kvantefysisk atommodell som han i 1922 ble tildelt en Nobelpris for.

Erkjennelsene som Bohr kom til i løpet av denne prosessen var blant annet at både observasjon, det vil si objekter eller fenomener, observasjonshandling og det Bohr benevnte ”*apparatuses of observation*”, har former for indre sammenheng. Disse faktorene fremstår derved ikke som passive og uavhengige enheter, men som intra-aktive elementer som

genererer fysiske effekter. Denne observasjonen ga Bohr belegg for å hevde at fenomener ikke har bestemte iboende grenser, egenskaper eller meninger, men at grenser og konsepter genereres i en og samme prosess (Bohr 1963 i Barad 1998; 2003; Rouse 2004:146).

I Bohrs (1963) tilfelle svarer ”*apparatuses*” til de måleinstrumentene som brukes i fysiske eksperimenter. Innenfor AR brukes denne termen i metaforisk forstand om så vel menneskelige som ikke-menneskelige agenter, inkludert oss selv som forskersubjekter, i tillegg til å omfatte hele den prosessen hvori fenomenene manifesteres. ”*Apparatuses*” oppfattes som dynamiske og materielle konfigurasjoner av verden som er i kontinuerlig intra-aksjon i prosessen som omtales som ”*apparatuses of bodily production*”. Heri genereres de mulige forskjellene mellom menneskelige og ikke menneskelige kategorier. Derav kontekstualiseres de tilfeller der menneskelig intensjon har betydning, og refererer samtidig til kausale materielle konfigurasjoner (Barad 2003:814). På bakgrunn av ubestembare grenser mellom forskjellige fenomener skal fenomenene ikke oppfattes som uavhengige enheter, men som intra-aktive helheter. Forskyvninger, endringer, og omkalfatringer av fenomenenes grenser skjer innenfra og avhenger av ”lokale resolusjoner”, som innebærer spesielle materielle konfigurasjoner som genererer ”agentielle kutt,” (se dette kapittel, avsnitt 3.5) og muliggjør dermed indre, snarere enn ”utvendig” atskilte distinksjoner mellom subjekter og objekter (Barad 2003:815).

Foucaults (1977) analyser av hvordan diskursiv praksis kan relateres til kroppslig produksjon og Butlers konsept ”performance” utgjør til sammen mye av grunnlaget for å forstå hvordan diskursive praksiser produserer materielle kropper innenfor ARs modell (Barad 2003:808). Diskursiv praksis er følgelig ikke bare en sak om språk, ideer eller mening men også om materialitet og performance. Diskursiv praksis er materiell i kraft av å være kontinuerlige materielle (re)konfigurasjoner av verden (ibid:822). Slik sett er både det sosiale og det kulturelle, det ideologiske og det fysiske, material-diskursive ”krefter” blant mange andre. Disse kreftene er imidlertid allerede materielle når de er gjenkjennbare som kategorier. Det diskursive og det materielle kan dermed ikke reduseres til hverandre eller stå i uavhengige forhold til hverandre, men knytter seg uløselig sammen gjennom intra-aktivitet.

3.4 DIFFRAKSJON, IKKE REFLEKSJON

Det optiske fenomenet diffraksjon er vesentlig for å forstå Agential realism's pragmatiske karakter:

Like the diffraction patterns illuminating the indefinite nature of boundaries – displaying shadows in 'light' regions and bright spots in 'dark' regions- the relations of the social and the scientific is a 'exteriority within.

Karen Barad (2003:803)

I et optisk eksperiment refererer diffraksjon til måten lyset brytes på og spres når lysstråler sendes gjennom et prisme (Barad 2003:803; 1998:2; Haraway 1997; Moser 1998; Skogstrand 2004:13). Når lys reflekteres sendes lystrålene fram og tilbake mellom overflaten av to legemer uten å brytes. Til sammenligning er metaforen refleksjon beskrivende for tilfeller der forskningen "kastes" fram og tilbake mellom dikotome kategorier, for eksempel natur og kultur eller andre dualistiske forklaringsmodeller, uten at dens underliggende premisser berøres i vesentlig grad. Barad benytter erkjennelser både fra feminisme og queerteori, i tillegg til andre humanistiske og naturvitenskapelige disipliner, for å se relasjonene mellom det sosiale og det vitenskapelige samtidig i lys av metaforen diffraksjon. Diffraksjonsmønstrene avdekker ikke hvor forskjeller mellom de ulike vitenskapelige objektene opptrer, men snarere hvor effektene av forskjellene gjør seg gjeldende. I denne konteksten må "enhet" forstås som en analytisk kategori. Ved hjelp av diffraksjon mener Barad (1998:2; 2003:803) at det er mulig å overskride essensialistiske oppfatninger bygget på forestillinger om preeksisterende relasjonelle strukturer (Hacking 1999; Rouse 2004:142-162).

3.4.1 Agentielle kutt og dets relevans i humanistisk henseende

I det foregående avsnittet nevnte jeg kort konseptet "agentielle kutt," (agential cuts, avsnitt 3.3.3) som bidrar til å generere forskjeller mellom ulike fenomener. I det følgende vil jeg utdype dette uttrykket og gjøre rede for konseptet i relasjon til den menneskelige rolle i legemliggjøringen av fenomener.

Ett av hovedprinsippene innenfor AR er å overskride forestillingen om et skille mellom utvendige og innvendige dimensjoner ved ontologiske primærrelasjoner. Det vil innenfor dette rammeverket si fenomener. Med et "agentielt kutt" menes distinksjoner som er generert intra-aktivt innenfor et fenomen, i motsetning til ved interaktivitet mellom ontologisk atskilte enheter. Agentielle kutt etablerer dermed et agentielt skille mellom subjekt og objekt isteden for det tradisjonelle kartesiske skillet mellom subjekt og objekt som er gitt på forhånd. Skillet framstår dermed kun som et resultat av et lokalt initiert kutt som alltid vil være kontekstuellet betinget (Barad 2003:815).

Når disse begrepene overføres til en gitt performance, det vil for eksempel si arkeologisk praksis, så understreker det avhengigheten som eksisterer mellom observasjon, observerende og observasjonshandling. I enhver kontekst kan den menneskelige rasjonalitet gjøre seg gjeldene ved at den bidrar til å generere agentielle kutt, men aldri som eneste faktor. Innenfor dette perspektivet kan ikke arkeologi være arkeologi uten de ulike ”enhetene” som genererer hverandre og menneskelig handling vil aldri være ren årsak eller et rent resultat av denne praksis. Men menneskelig handling vil alltid være en del av praksisen.

3.5 AR OG FEMINISME

We are responsible for what exists not because it is an arbitrary construction of our choosing, but because agential reality is sedimented out of our particular practices that we have a role in shaping.

Karen Barad (1999:7)

Vitenskapsfilosofen Joseph Rouse (2004:154) har belyst to hovedprinsipper ved AR som plasserer rammeverket innenfor feministisk tenkning i tillegg til Barads uttalte feministiske posisjonering når hun understreker at AR er en feministisk intervensjon i debatten mellom realister og sosialkonstruktivister. For det første hører Barads oppfatning av ”objektivitet” som agentuell ansvarlighet til den feministiske tradisjonen der objektivitet behandles i lys av ansvarlighet og et krav om å kontekstualisere sitt utgangspunkt (se for eksempel Longino 1990; Wylie 1999; Haraway 1991). Dette er et tema som jeg tidligere har belyst i forbindelse med Haraways (1991) arbeid med situert, feministisk objektivitet. På bakgrunn av den kontinuerlige intra-aksjonen har vi derved et ansvar innenfor alle fenomenkonsekvenser. For det andre, så defineres kjernen i en slik type ansvarlighet som kroppliggjort framtrede i material-diskursiv praksis. Dette gjør oss delvis ansvarlige for det som eksisterer, ikke nødvendigvis intensjonelt men i kraft av ”*knowing in being*” (Barad 2003).

Vitenskap som sosial praksis er i følge Barad (1996:186) både konseptuelt, metodologisk og epistemologisk sammenfiltret langs forskjellige akser av makt. Rouse (2004:155) har belyst nettopp vitenskapens rolle i å kontrollere utfallet av dens egne resultater:

Vitenskapens ansvar ligger ikke bare innenfor det spesifikke vitenskapelige utkomme av de fenomenene den deltar i, men også for alle grenser, utelukkelse og pålegg den derved tillemper for å realisere verden

Joseph Rouse (2004:155 min oversettelse)

3.5.1 Forskerrolle og ansvarlighet

Rollen vi som forskere spiller, vår material-diskursive performance i lys av kunnskapsproduksjon, er en måte å markere fenomener på, og kan ha forventede eller utilsiktede implikasjoner. Poenget belyst i AR er at forskere bidrar i kraft av å være observerende. I tillegg bidrar deres intervensjoner som agenter i materialdiskursiv intra-aksjon til å utgjøre en integrert del av det observasjonen åpenbarer. Den intra-aktive sammenfiltringen av den observerende, observasjonshandlingen og observasjonsobjektet er et fenomen.

Jeg oppfatter AR som et godt utgangspunkt både for min påfølgende diskusjon av biografens hensiktsmessighet, i tillegg til å bidra til forståelse av forskjellige dimensjoner ved kjønnsbegrepets aktive liv.

Kapittel 4 Biografi: Livsløp og dynamikk

En biografi utgjør tradisjonelt en nedtegnelse av et menneskelig livsløp. Stadig oftere blir likevel et biografisk perspektiv lagt til grunn for å belyse forskjellige dimensjoner ved analytiske enheter som vanligvis plasseres utenfor, på siden av eller i direkte kausale forhold til et menneskelig domene (Daston 2000; Gosden 2005).

I dette kapitlet vil jeg diskutere begrepet biografi og redegjøre for hvorfor biografi er et vesentlig metodologisk redskap for å knytte forskjellige vitenskapelige tråder sammen innenfor diskusjonen om vitenskapelig arbeid i et forskningshistorisk perspektiv. Jeg redegjør samtidig for biografens formale trekk i løpet av det følgende.

4.1 BIOGRAFIEN SOM BEGREP OG BIOGRAFI

”Biografi” er et låneord fra gresk som etymologisk er sammensatt av *bios-* (liv) og *graphein-* (å skrive) og beskriver nærmere bestemt et legemliggjort produkt av handlingen ved en levnetsnedtegnelse. Den tradisjonelle biografien formidler vanligvis et menneskelig livsløp, ved å ta utgangspunkt i menneskets liv fra begynnelsen av og følger det fram til døden. Den tyske fysikeren og journalisten Jürgen Jeffes (2005) forskerbiografi over fysikeren Albert Einstein (1879-1955) er et eksempel på en retrospektiv nedtegnelse av et menneskeliv, der fokuset spenner fra Einsteins fødsel, oppvekst, og vitenskapelige karriere til hans familieforhold, personlige relasjoner og omstendighetene ved hans bortgang. Innenfor arkeologi er Hanna Rydhs (1937) biografi over den svenske arkeologen Oscar Montelius (1843-192) et velkjent eksempel. Et tilfelle av nyere dato innenfor norsk arkeologi er Anders Hagens (2002) selvbiografi *Et arkeologisk liv* som Hagen baserte på sine egne livserfaringer.

Åsa Gillberg (1999; 2001) har belyst forskerbiografiens rolle som metodisk redskap innenfor arkeologisk historieskrivning og konkludert med at et biografisk perspektiv gir større muligheter for generering av arkeologisk kunnskap. Biografiens perspektivering av det nære fremtvinger et fokus på faktorer som normalt sett ikke blir tatt i betraktning innenfor tradisjonell vitenskapelig forskning (Gillberg 2001:272). Antropologen Igor Koptykoff (1986:68) mener at det er mulig å skrive biografier innenfor mange ulike perspektiver, men at oppgaven alltid innebærer en viss seleksjon og derfor kan oppfattes som delvis. Koptykoff diskuterer videre hvorvidt en biografi er kulturelt preget bare ved å ta for seg kulturelle fenomener. Han slår imidlertid fast at det som gjør biografien kulturell er hvilket perspektiv

den utformes fra. En slutning på bakgrunn av dette resonnementet er at en biografi også kan oppfattes som hybridisert og sammensatt hvis perspektivet tillater det.

Videre har Koptykoff (1986) studert objektbiografier. Objektene biografier er et tema som har fått en relativt stor utbredelse i forskningen de senere år. Antropologen Bronislaw Malinowskis (1922) tidlige studier av kauriumskjellenes (cowrie) betydning innenfor Kulahandelen i Melanesia, og sosiologen Marcel Mauss (1990 [1924]) etnografiske studier av gaveøkonomi i Polynesia, har utydeliggjort grensene mellom kategoriene mennesker og gjenstander. I etterkant av disse studiene har objektbiografiske og generelle materialbiografiske perspektiver funnet vei inn i arkeologisk forskning (se for eksempel Meskell 2004; Thomas 1999; Tilley 1996; 1999). Av et mer nylig og hjemlig eksempel, er Aksel Mjærums (2004) biografiske fortolkning av slipte flintøkser fra sørøstnorsk tidlig- og mellomneolitikum. Objektbiografier dreier seg ofte om kjeder av hendelser som kan spores, som eksemplifisert ved Macia-Anne Dobres (1999) bruk av *Chaîne Operatoire* eller William H. Walker og Michael Brian Schiffers (2006) sosiomaterielle strukturer benevnt Cadenās.

Et utgangspunkt som stadig oftere blir fremhevet innen forskningen er relasjonene mellom mennesker og verden rundt, nærmere bestemt de effektene gjenstander eller andre vitenskapelige objekter har på mennesker eller deres vekselvise virkning på hverandre. I boken *Biographical Objects. How Things Tell the Stories of Peoples Lives* (Hoskins 1998), forteller ulike mennesker sine livshistorier gjennom egne eiendeler. I denne type biografier medierer objektene historiene. Dette synet på objektene kan forstås som et grunnlag når biografier følger objektene livsbaner for deres egen del og ikke nødvendigvis brukes som et middel til å ”nå menneskene bak” objektene. Denne typen biografi kan dermed dreie seg om andre og flere akser enn ”det sosiale”.

4.1.1 Liv og livsløp i metaforisk forstand– en menneskelig mal

Liv og livsløp er beskrivelser av fenomener som i metaforisk forstand hovedsaklig er hentet fra et menneskelig domene. Når betegnelsene liv og livsløp konverteres til bruk innenfor et ”ikke-levende” domene, innebærer det at vi må overføre den kunnskapen vi har om et domene til et annet, eksempelvis til gjenstander eller en annen enhet kanskje til og med en tidsperiode eller et legemliggjort begrep (Lakoff og Johnson 2003). Med referanse til Zoltán Kéovecses (2002:57-66) mener Mjærum (2004:90-92) at metaforer nødvendigvis ikke kun er litterære virkemidler men også konseptuelle. ”Konseptuelt” innebærer at forestillingene som opptrer er mentale og abstrakte og kan uttrykkes gjennom handlinger eller fortolkninger. Menneskelige

attributter og menneskelig atferd er imidlertid nærliggende å framheve som utgangspunkt for abstraksjon. Derav er for eksempel boktittelen *The Social Life of Things* (Appadurai 1986) en god indikasjon på hva som vektlegges.

4.1.2 Dynamikk og historier

Graden av forskjell mellom ulike vitenskapelige biografier kan være stor. Noen er fast situert i lokale og tidsavrensete kontekster, andre kartlegger utviklinger som har foregått på mange fronter og over lengre tidsperioder. Enkelte kan som jeg, belyse metafysiske implikasjoner i studier som innebærer granskning av historiske variabler, andre foretrekker en smalere problemstilling som er nærmere relatert til et velavgrenset tema. Felles for biografiene er imidlertid at de har et mer eller mindre tydelig fokus på forløp, utvikling og terminering. I biografien legemliggjøres resultatene av forløpet innenfor situerte performative kontekster og innebærer mange forskjellige og ulikt sammensatte historier. Utover fokuset på de ulike fasene innenfor et livsløp er nettopp perspektivering av et kvalitativt tidsforløp en interessant dimensjon ved biografien. I analogisk forstand kan derved et biografisk perspektiv belyse studiet av arkeologiens egenhistorier og de elementer som inngår i denne prosessen. I følge Haraway (1994) er den tradisjonelle biografisjangerens svakhet at den lett skaper en forestilling om at det bare er én historie å fortelle (Brenna 1998:193).

Anthony Giddens (1996:68) har definert begrepet ”biografi” som fortellingen om oss selv. Han knytter dermed biografibegrepet tett opp til identitetsskapning og spesielt ens egen. Dermed oppstår en historie om hvordan vi har blitt som vi har blitt, og hvor vi kommer fra. Slik sett belyser Giddens her en dimensjon ved forskerens rolle i den generative biografis og egenforskningens historiserte kontekst.

Haraway (1994) har utforsket det biografiske perspektivet i artikkelen *Teddybear Patriarchy. Taxidermy in the Garden of Eden. New York City 1908-1936*. Handlingen beskriver blant annet hovedpersonen, Akeley, oppbygging av en museumsutstilling ved American Museum of Natural History i New York. Denne utstillingen gjenspeilte elementer av hans eget forhold til Afrika. Haraway mener at Akeley's målsetning med denne utstillingen var å gjenskape det virkelige Afrika i tillegg til kontinentets personlige betydning for ham selv. Derved ble også Akeley's eget liv beskrevet innenfra det samme utgangspunktet (Brenna 1998:193). Poenget Haraway belyser i denne fortellingen er at biografien alltid har flere enn én historie å formidle. I Akeley's tilfelle var det både hans eget liv som ble fortalt, samt ulike historier om

naturen og Afrika, foruten forskjellige teknologiske aspekter ved historienes konstruksjon. Alle disse faktorene er imidlertid relatert til hverandre.

4.1.3 “Apparatuses of bodily production” en analogi

Biografier må ut i fra mitt syn betraktes som konfigurasjoner av verden, innenfor en dynamisk prosess som genereres ved intra-aksjonen innenfor forskningens egenhistorie. Som fenomen må forskningshistorie forstås som en performativ prosess og en praksis som er skapt ved kontinuerlig agency fra mange hold. Som Barad (2003:816) har belyst, så innbefatter ”*apparatuses of bodily production*” både ett element og samtidig flere elementer. Derav krever dette fenomenet en tilsvarende evne av oss i likhet med dobbeltsyns-evnen som trengs ved anvendelse av Haraways (1991) *kyborgmetafor*. Apparatuses har i følge Barad (2003:816) ingen definert ytre grense, men representerer en uløselig kontinuitet av kroppliggjort praksis som situeres ved forskjellige agencies og følgelig resulterer i utallige ulike effekter.

Biografien som bygger på arkeologiens egenhistorier kan belyses ut fra dette perspektivet. Det er uatskilleligheten mellom referent, vitenskapelig objekt og kunnskapsproduksjon på flere nivåer som genererer og legemliggjør historiene, det vil si resultatene av det felleskap som utgjør den virkeligheten som det er nødvendig å forholde seg til.

4.2 HVORFOR BIOGRAFI? HVA TILFØRER BIOGRAFISKE PERSPEKTIVER ARKEOLOGI?

Ved å ta høyde for å betrakte forskningen på arkeologiens egenhistorie innenfor et biografisk perspektiv, mener jeg at det er mulig å gå bort i fra forestillingen om det tradisjonelle refleksive forhold mellom forsker og objekt. Det innebærer dermed å betrakte forskningshistorien som noe mer enn bare et speilbilde av forskerens selv, eller å betrakte forskningsobjektene utelukkende som produkter av forskerens rasjonalitet og sosiale kapital. Diffraksjonsmetaforen gir et mange - til- mange forhold mellom fenomenenes årsak og virkning. Det biografiske perspektivet må forstås som et egnet forum for å diskutere resultatet av brytninger innenfor kunnskapsgenerering og samfunn. Innenfor et biografisk perspektiv legges ikke bare ideer legges til grunn for endringer men også relasjonene som genereres i praksis samt konsekvensene av disse relasjonene i ”kontinuerlig performance”.

DEL 3 DET BIOGRAFISKE KJØNN

Denne delen av avhandlingen dreier seg om å beskrive det arkeologiske kjønnsbegrepets livsløp. Først gjør jeg rede for kjønnsbegrepet. Deretter vil jeg presentere forskjellige historier fra kjønnsbegrepets livsløp.

Kapittel 5 Arkeologisk og biografisk kjønn

Som emne har kjønnsforskning de senere tiår gått fra å være en marginal beskjeftigelse til å bli et grunnleggende kriterium innenfor arkeologiske studier av forhistorien. Kjønnsstudier innenfor arkeologi har hatt to elementære og praktiske målsetninger. For det første å etablere kjønn som analytiske kategorier for arkeologisk virksomhet. For det andre, men ikke mindre betydningsfullt, å kunne bruke kjønnskategoriene for å tilegne seg større og mer nyanserte bilder av forhistorien. Analytiske kjønnskategorier refererer til undersøkelser der kjønn brukes som basis i årsaks- og virkningsforhold (Hodder og Preucel 1999:9). Som analytiske kategorier er dermed kjønn å betrakte som hjelpemidler for å ordne vitenskapelige data om mennesker, deres relasjoner seg imellom og deres relasjonelle forhold til øvrig samfunn innenfor enhetlige bolker. Andre kategorier, eksempelvis alder og klasse, får ofte lignende funksjoner. Analytiske kjønnskategorier brukes dertil for å fortolke og rydde det øvrige arkeologiske materialet i relasjon til den definerte inndelingen.

Undersøkelsene av kjønn som sosialt fenomen i arkeologisk forskning har hatt til hensikt å kunne gi ansikt, stemme eller identitet til fortidens mennesker. Kjønnsforskning er således konsentrert om forhistoriens individer og er godt forankret innenfor de problemstillingene som har vært diskutert i arkeologi gjennom tiden. Deriblant er særlig de aspektene som har blitt tilført arkeologi ved feministisk diskurs vesentlige. De feministiske faktorene har i tillegg til å åpne for nyanseringer innenfor generell arkeologisk forskning samtidig initiert fremveksten av et eget kjønnsforskningsfelt og dets utvikling. Arkeologiens kjønnsbegrep må dermed betraktes i lys av skiftende forhold og likeledes både hvordan kjønnsbegrepet har vært oppfattet og intensjonelt anvendt.

Publikasjonen som kom i etterkant av et seminar om kjønn og arkeologi som ble avholdt ved Vitlycke Museum i Tanum, vinteren 2003, bærer tittelen *Det arkeologiske kjønn* (Skogstrand og Fuglestvedt 2006). Artikkene i denne publikasjonen omfatter mange av de anliggender som

er aktuelle innenfor nyere kjønnsarkeologi. Til tross for at publikasjonen vitner om aktivitet på kjønnsforskningsfeltet og selv om kjønnsarkeologi er blitt et multidimensjonalt tema, eksisterer det åpenbart forhåpninger om å komme videre innenfor feltet. Ved å finne nye innfallsvinkler til kjønn og kjønnsforskning øynes det muligheter. Det oppfordres derved til ytterligere forskning for å etablere nye målsetninger og for å utvikle dertil egnede begrepsapparater. Det formidles et ønske fra redaktørens side om at mange forskere vil la seg inspirere til videre arbeid med arkeologiens kjønn i tiden som kommer (Skogstrand og Fuglestvedt 2006:5).

Jeg nevnte innledningsvis i avhandlingen en observert nedgang i problematiserende litteratur om kjønn innenfor de seneste år. Påstanden ble underbygd ut i fra de eksemplene jeg belyste henholdsvis om tidsskriftet KANs situasjon og dertil situasjonen innenfor kjønnsstudienes pensumslitteratur. Sett parallelt med fordringene som er formulert i etterkant av Vitlyckeseminaret er det relevant å belyse de sidene ved kjønnsforskning som er av vitenskapsteoretisk karakter. Det innebærer dermed å undersøke den forskningen som belyser arkeologi som forskningsfelt, hvis primære målsetning ikke nødvendigvis er å etablere operasjonelle kategorier for å fortolke forhistorien *per se*. Forskningen som dermed bør belyses er snarere den som tar grep om arkeologiens egenhistorier og forskningshistoriens manifestasjoner og nettopp arbeidet med å benytte arkeologisk materiale som figurerer innenfor en allerede situert vitenskapelig kontekst.

Med referanse til materialitet, performativitet, agency og intra-aksjon vil jeg forsøke å etablere et bilde av forskningshistoriens agentielle virkelighet. Slik vil det være mulig å nærme seg kjønnsbegreper som ikke bare produseres av, og reproducerer, forestillinger om biologisk eller sosialt definerte menn, kvinner og andre kjønnskategorier. Spørsmålene dreier seg snarere om hvordan kroppsliggjorte historier rundt arkeologiens kjønn både som intra-aktivt og agentielt fenomen har høyst virkelige og erfarbare effekter som legemliggjøres innenfor relasjonene mellom forsker, vitenskapelige objekter og materiell kultur. Ved å trekke linjene fra avhandlingens foregående deler videre, vil jeg i det følgende gjøre rede for ”det biografiske kjønn” som operasjonell kategori. Jeg forklarer hva som legemliggjøres innenfor begrepet ”biografisk kjønn” og gjør samtidig rede for det performative fenomen som kategorien innebærer.

5.1 BIOGRAFISK KJØNN; LIVSLØPSHISTORIER OM MENNESKER, TING, KONJUNKTURER OG KROPPSLIGGJØRING

Arkeologisk kjønn impliserer, som jeg allerede har belyst, både analytisk praksis og fortolkende virksomhet. Ved å introdusere begrepet ”biografisk kjønn” forener jeg disse faktorene, men forankrer dem spesifikt innenfor den biografiske konteksten. ”Biografisk kjønn” beskriver en eksplisitt analytisk kjønnskategori innenfor en forskningskontekst. Dette innebærer en samling av ulike historier om både analytisk kjønn og kjønn som sosialt fenomen innfor et metaforisk livsløpsperspektiv. Ved å benytte betegnelsen ”biografisk kjønn,” tar jeg i tillegg høyde for den konteksten som innebærer at forskningen skjer med utgangspunkt i kjønns kategorier det er mulig å definere som (allerede) kroppsliggjorte og dertil er kontinuerlig performative fenomener, det vil si i en kontinuerlig prosess. I tillegg inkorporeres den eksplisitte rolle som den tolkende forsker får i denne konteksten, ved å skulle behandle disse fenomenene ut i fra sin egensituerte kontekst og fra fenomenenes presituerte historisitet samtidig.

I de innledende kapitlene har jeg kontekstualisert min egen plattform og slik plassert meg selv som deltager i den vitenskapelige prosessen og genereringen av ”biografisk kjønn”. Jeg har belyst hvorfra mitt utgangspunkt er lokalisert og dermed gjort rede for min preliminare forståelse av arkeologiens kjønnsbegrep. Videre influeres mitt bidrag som forsker i denne prosessen av kjønnsbegrepets påvirkning på meg i ikke-tilsiktet forstand. ”Synet” blir derav en vesentlig faktor som forbinder erfaring, ideer, og praksis innenfor arbeidet med kjønnsbegrepet.

Utenom min egen rolle i konteksten, har jeg tidligere gjort rede for den vitenskapelige prosessens kontinuitet og dynamiske driv. Jeg har i tillegg diskutert de forskjellige dimensjonene i den biografiske prosessen som genererer ulike fenomener og deres rolle ved å initiere nye fenomener, dertil er det biografiske perspektivets signifikans belyst. Disse framstillingene har tildels vært av abstrakt art. Et biografisk perspektiv på arkeologiens kjønnsbegrep innebærer i tillegg til abstrakte dimensjoner ved den begrepsmessige dimensjonen ved kjønn, en sorts pragmatisk tilnærming til disse utfordringene: Diffraksjonsmetaforen legges til grunn for det biografiske perspektivet. Ved hjelp av dette verktøyet er det mulig å belyse resultatene av de forskjellige agencies som er involvert i prosessen og redegjøre for de materielle ”kropper” som trer fram og legemliggjør de agentielt virkelige og aktive ”matters of concern.”

Mitt utgangspunkt for diskusjonen kommer i kjølvannet av arbeidet som er utført innenfor kjønnsforskningen som har problematisert kategoriene biologisk og sosialt kjønn. Jeg har ut ifra denne plattformen diskutert forskningshistorien som relasjonell kontekst innenfor et posthumanistisk perspektiv og jeg har belyst forskernes roller i denne prosessen. Dertil har jeg fokusert på enkelte av den arkeologiske egenhistoriens rammebetingelser samt min forståelse av arkeologiens kjønnsbegrep som performativt. Begrepet biografisk kjønn kan dermed kontekstualiseres innenfor arkeologisk forskning og defineres innenfor prosessene der forskjellige agencies sammenfiltres i utallige fenomener som både er forutsetninger for og produkter av hverandre. Derved genereres forskjellige effekter. Fra dette utgangspunkt oppfordrer jeg følgelig til å betrakte arkeologiens kjønnsbegrep i lys av disse premissene. Jeg benytter det utgangspunkt hvorfra jeg er situert, nemlig *elsewhere*, som er resultatet av de diskusjonene jeg har berørt i det foregående.

For enkelhets skyld brukes betegnelsen ”livsløpshistorier” som et alternativ til uttrykket biografisk perspektiv. Før jeg forflytter meg over til den praktiske nedtegnelsen av livshistoriene omkring arkeologiens kjønnsbegrep, er det nødvendig å diskutere enkelte av de elementene som gjør seg gjeldende i genereringen av biografiens kjønn. I det følgende belyser jeg ideologiske implikasjoner og materiell kultur innenfor et performativt perspektiv. Disse fenomenene er vesentlige ved at de både er agentive og historiserte og danner dermed en intra-aktiv arena for meningsgenerering og ”matter”.

5.1.1 Kjønnsideologi

Ideology is not something which affects only our ideas, it is something which happens to the totality of our existence, including material practice. It is not to be conceived as a misapprehension of reality, but as a distortion in the form taken by reality itself.

David Hawkes (1996 [1964]:168-169)

Kjønnsideologi defineres av Kelley Hays- Gilpin og David S. Whitley (1998:4) som de betydninger og verdier tilskrevet forskjellige kjønnskategorier innenfor en gitt kultur. Det innebærer også tilskrivelse av kjønn til ikke-kjønne fenomener som har sin forankring i betydninger og verdier. Kjønnsideologi omfatter hvordan ulike samfunn konseptualiserer kjønn, hvordan kjønn genererer og genereres i forskjellige kontekster og hvordan kjønn praktisk relaterer seg til verden rundt. Framveksten og etablering av et eget felt i arkeologi der kjønn ble primært undersøkelsesobjektet må ses i relasjon til en tiltagende problematisering av skiftende kjønnsideologi innenfor ulike tidsforløp. I lys av de metametodologiske implikasjonene jeg har drøftet og beskrevet, deriblant AR, kan ideologiske elementer

oppfattes som lokale resolusjoner. De genererer som tidligere påpekt, ”agentielle kutt” med andre ord forskjeller.

Utviklingen av en egen kjønnsforskning innenfor arkeologi er etter min oppfatning en situasjon der både den analytiske vitenskapen og større samfunnsmessige aspekter står i et gjensidig avhengighetsforhold til hverandre innenfor ulike agentive relasjoner. Det er med andre ord ingen klare grenser for hvor vitenskap slutter og det ikke-vitenskapelige begynner. Ideologiske aspekter må dermed betraktes som høyst sammensatt og aldri en iboende førsteinstans, men som i samhandling med omkringliggende faktorer.

Kapittel 6 Livsløpshistorier I: tidlig arkeologi

Jeg har tidligere belyst at det er vil være problematisk, om ikke bent fram umulig, å definere grensene for hvor et fenomen begynner og et annet slutter. Den samme situasjonen gjelder for analytiske enheter, eksempelvis en forsker, en forestilling, en gjenstand eller et begrep i tillegg til en tidsdimensjon og rekkefølgen på deres spesifikke bidrag i å generere fenomener.

I dette kapittelet tar jeg utgangspunkt i den tidlige norske og skandinaviske arkeologi. Jeg vil forsøke å etablere et bilde av kjønnsbegrepets anvendelse og rolle innenfor disiplinen tidligste faser. Kapittelet omfatter dermed tiden fram til utviklingen av en egen kjønnsarkeologi. Til tross for at jeg opprettholder skillet mellom periodene før og etter inntreden av kritiske perspektiver på kjønn, så er ikke hensikten å framstille arkeologiens kjønnsbegrep som statiske enheter på hver sin side av dette skillet. Livsløpsperspektivet som jeg benytter legger blant annet til rette muligheten for å undersøke dynamiske aspekter ved det biografiske kjønn innenfor et tidsforløp.

Innenfor Foucaults terminologi er det mulig å si at kjønn ble definert i den form som er identifiserbar for oss idag (Foucault 1995). Poenget jeg ønsker å belyse ved å referere til disse forskerne er at kjønn ikke er ahistoriske kategorier men har gjennomgått en lang og mangefasett prosess (eller snarere flere prosesser) som vitenskapelig objekt ideologiskbegrep og legemliggjort fenomen I en slik prosess sedimenteres ”kjønn” i mange forskjellige konfigurasjoner, noen forenelige med øvrig praksis i sin samtid, andre ikke. Å forestille seg et samspill mellom materialitet, tid, rom og ulike agencies er vesentlig for å avdekke effektene/resultatene av de mønstre som er generert i og av kjønnspregede fenomener og deres videre deltagelse i nye fenomener.

Jeg unnlater å skille ut de ulike analytiske enhetene og forteller isteden noen av historiene som befinner seg innenfor forskjellige kontekster. Historiene som belyses i den følgende teksten må betraktes ut i fra den metodologiske plattform jeg tidligere har diskutert. Slik sett er evnen til å se både ”det som er og ikke er” og det som både er en og flere på samme tid, relevant for å oppfatte sammensattheten ved kjønnsbegreper. Dermed vurderes samtidig dets deltagelse innenfor den agentielle arkeologiske virkelighet og redegjørelsen beskriver således kjønnsbegrepets ”vita activa”. Jeg har forsøkt å følge en noenlunde kronologisk gjennomgang.

6.1 ARKEOLOGIENS TIDLIGSTE PERIODER

Etableringen av skandinavisk og norsk arkeologi bør etter min oppfatning ikke betraktes isolert fra øvrig arkeologi som særnasjonale fenomener. På lignende sett som arkeologi i dag er en multikulturell og tverrfaglig disiplin, vokste ikke den tidligere arkeologien fram i et ideologisk arkeologisk vakuum. Dette ble påpekt som en kjensgjerning relativt tidlig i arkeologisk forskningshistorisk sammenheng. Gustafsson (1906:10-11) har fremhevet nabolandenes oldforskning og andre vitenskapsdisipliners arbeid som bidragsytere i konstituering av norsk arkeologi.

I 1995 belyste Hilde Rigmor Amundsen (1995:122) den manglende faghistoriske problematiseringen av eldre arkeologisk forskning. På 1990-tallet var imidlertid aktiviteten stor på dette feltet, deriblant ble arkeologiens kjønns kategorier behørig problematisert i løpet av de følgende år. Kjønn ble satt på den arkeologiske egenhistoriske agenda og initierte undersøkelser som hadde til hensikt å avdekke kjønnsdiskriminering, kjønns marginalisering og forestillinger om biologisk essensialisme i disiplinen. Disse problemstillingene bidro først og fremst til sterk kritikk av kjønnsforestillinger i tidlig arkeologisk praksis samt den antatt ”feilaktige” bruk av kjønns kategorier.

Denne situasjonen har blitt særlig vektlagt innenfor feministiske kretser der oppfatninger om kjønn som et neglisjert tema innenfor kritiske perspektiver på arkeologien ble et holdepunkt. Innenfor kjønnsforskning har imidlertid den tidlige arkeologien paradoksalt nok blitt framstilt både som ”kjønnsdiskriminerende” og samtidig delvis ”kjønnsløs” (Amundsen 1995:122; Gilchrist 1999:1). Påstanden om at den tidligere arkeologien var kjønnsdiskriminerende vil kunne forsvares ut i fra et feministisk perspektiv. At arkeologien på noe tidspunkt har vært kjønnsløs er imidlertid en drøy overgeneralisering. Min påstand er isteden at i den tidlige arkeologien var kjønn en viktig kategori, til tross for at kjønn ikke ble problematisert men snarere tatt som en selvfølge. Å ta noe for gitt, innebærer likevel nødvendigvis ikke at det er uvesentlig, feilaktig eller utilstrekkelig innenfor samtidens rammebetingelser.

6.1.1 Fra enkjønnsmodell til tokjønnsmodell. Kroppsliggjøring av vitenskapelige normer

*...though they of different sexes be,
Yet on the whole they are the same as we.
For those that have the strictest searchers been,
Find women are but men turned outside in.*

I boken ”*Hva er en kvinne?*” diskuterer Torill Moi (1998) kvinnebegrepet innenfor Simone de Beauvoirs (1908-1986) situasjonsfortolkning. I forbindelse med denne diskusjonen belyses forskjellene mellom antikkens og middelalderens kjønnsforestillinger kontra oppfatninger innenfor et moderne vestlig episteme. ”Moderne” må i denne konteksten betraktes i lys av en biologisk deterministisk forklaringsmodell og skiller seg dermed fra dagens vitenskapelige betingelser. Med utgangspunkt i Thomas Laqueurs (1990) diskusjoner om fortidige kjønnsforestillinger mener Moi at antikken og middelalderen beveget seg innenfor en enkjønnsmodell der kvinners og menns biologi ikke ble ansett for å være fundamentalt forskjellig (Moi 1998:27-28). Forplantningsorganer hos kvinner og menn ble oppfattet som fysiologisk like, mens ”den lille forskjellen” lå i henholdsvis innvendig eller utvendig plasseringen av organene. Kvinner ble betraktet som ufullstendige utgaver av menn nettopp på bakgrunn av hovedsakelig indre kjønnsorganer (Arwill-Norbladh 2001:30; Laqueur 1986; 1990). Fra disse forutsetningene ble det etablert en form for hierarkisk verdiakse der kvinner og menn befant seg på hvert sitt ytterpunkt, henholdsvis bunn og topp. Som Moi (1998:27) har nevnt, så stod teologien i disse periodene langt sterkere enn vitenskap. Biologi var ikke en nødvendig sisteinstans i forklaringene da biologi etter datidens forestillinger var forordnet av guddommelig kraft. Dette forholdet legitimerte dermed sosiale forskjeller mellom kjønnene.

I følge Laqueur (1990) ble kjønnsbegrepet slik det tradisjonelt har vært framstilt ”oppfunnet” i løpet av 1800-tallet. Tokjønnsmodellen ble den vitenskapelige forklaringsmodellen *per se*, når teologiske forklaringer ble forkastet i løpet av denne tidsperioden. Moi (1998:28) har belyst at biologiske forklaringer av kjønn dermed kom til å ”gjennomsyre” og gjennomseksualisere den moderne verden. Biologisk fundamentalisme førte videre til fremstillinger av menn og kvinner som to forskjellige arter. Et annet poeng Moi understreker er at bildet av det gjennomsyrende biologiske kjønn legitimerte forestillinger om perversitet og unaturlighet både i relasjon til kjønnskategorier og kjønnsspesifiserende aktiviteter (Moi 1998:31).

6.2 VITENSKAPELIGE OBJEKTER, TING, MENNESKER OG SELVFØLGELIG KJØNN

Tidlig arkeologi karakteriseres ofte på bakgrunn av det store fokuset som ble etableringen av kronologier og typologiseringen av gjenstandsmaterialet til del, innenfor andre halvdel av 1800-tallet. Svestad (1995:21) belyser at typologi var mer enn en metode på denne tiden. Typologi var også en lære som var inspirert av utviklingslæren og i følge Sune Lindqvist

(1922:213) var typologi en ”Ledetraad” i søkingen etter sammenhenger i forhistorien. Typologien kan også betraktes som et viktig redskap innenfor andre kontekster. Og inndeling av kjønnskategorier kan ses i lys av typologiske idealer.

Kjønnsbegrepet som ble lagt til grunn i den tidlige arkeologiske forskningen er legemliggjort innenfor nettopp tokjønnsmodellen. Først og fremst er dette tydelig ut i fra de kriterier som har vært avgjørende for arkeologisk praksis. Med arkeologisk praksis menes her hvilke kjønnskategorier som ble belyst og hvilke vitenskapelige objekter og gjenstander som ble lagt til grunn for undersøkelsene. Dertil kommer de effekter det operasjonelle kjønnsbegrepet hadde for videre forskning og for menneskene som enten var direkte involvert i forskningsprosjektene eller på annen måte ble indirekte berørt av kjønnskaraktistikkene, deriblant kvinner.

De første nordiske metodiske undersøkelser der kjønnskategorier gjenkjennes som vektlagte variabler, kan settes i sammenheng med framveksten av en fellesnordisk interesse for arkeologiske gjenstanders funnkontekst. Arkeologisk materiale ble identifisert innenfor forskjellige kontekster ofte i forbindelse med gravskikk, for derved å kunne produsere beretninger om dagliglivet i forhistorisk tid. Det var imidlertid innenfor en tysk- kontinental fagkrets at de tidligste referanser til kjønn som begrep i forhistoriske studier synes å ha vært klart til stede (Hjørungdal 1994; Ströbeck 1999:161). *Mecklenburgisches Jahrbuch*, årboken til Meklenburgs forening for historie og oltidskunnskap, ble etablert i 1835. I 1837 (Bartsch red.:157 punkt 33) ble det presentert retningslinjer for hvordan undersøkelser av bronsealderens kjegleformede gravhauger, såkalte Kegelgräber, skulle foregå ved å ta utgangspunkt i kjønnsbestemmelse av gravenes skjelettmateriale. I tidsrommet fra 1837 til 1882 ble forbindelsene mellom gjenstander og kjønnsidentitet diskutert gjentatte ganger innenfor den meklenburgske antikvarkretsen (Hjørungdal 1994:53).

I artikkelen *Antikvarien, Synålen og Svärdet* [...] belyser Tove Hjørundal (1994:67) at forskningshistoriske aspekter ved gravforskning og kjønnsideologi at kjønn som analytisk kategori har vært i fokus også i nordisk og skandinavisk arkeologi siden 1830-tallet. Omtrent på samme tid som Thomsen utarbeidet sitt treperiodesystem vokste det fram evolusjonstanker innenfor den generelle forskningen som dertil fikk betydning utenfor akademiske kretser (Trigger 1991). Det er imidlertid verdt å merke seg at en evolusjonistisk orientert forskning i normativ forstand skulle holdes atskilt fra sosiale (og politiske) spørsmål i perioden (Welinder 1987:84-89). Denne situasjonen kan følgelig oppfattes som en av flere grunner til at kjønn

ikke ble problematisert innenfor academia i samtiden. Kjønn forble følgelig en udifferensiert kategori (eller snarere to) i den unge arkeologien.

Av de tidligste skandinaviske metodiske undersøkelser der kjønnsidentitet fikk plass på forskningsagendaen var i den danske arkeologen Sophus Müllers (1846-1934) arbeider i 1870/80-årene. Undersøkelsene bestod i å skille henholdsvis bronsealderens mannsgraver fra kvinnegraver (Müller 1876). Dertil skulle ulike gjenstandsfunn fra mark og myr kjønnsbestemmes (Hulth og Jahn 1992:21). Müller (1884:2001) fremhevet nettopp kjønn som en av variablene han tok i bruk for å forklare forskjeller og likheter i materialet. I Müllers tilfelle var klassetilhørighet en annen variabel hvorpå det ble trukket slutninger om kvinners og menns liv i forhistorien. Det var dermed innenfor den tysk-danske forskerkrets at kjønn som kategori først ble brakt fram i det vitenskapelige lyset i Skandinavia. Hjørungdal (1994:54) har belyst den danske arkeologen Jens Jacob Asmussen. Worsaaes (1821-1885) rolle som en drivkraft for utvekslingen av ideer mellom tysk og dansk forskning under denne tidsperioden, etterfulgt av sin student Müller.

6.2.1 Borgerskapets legemliggjorte kjønnsbegrep innenfor "the Gothic Revival"

Borgerlig kjønnsideologi på 1800-tallet defineres ofte i patriarkalske termer der skillet mellom mann og kvinne tilsvarer skillene mellom dikotomiene kultur/natur og offentlig/privat. Hjørungdal (1994:69) hevder at etablering av skiller var av grunnleggende betydning i den borgerlige ideologien. Hjørungdal argumenterer for denne påstanden ved å belyse borgerskapets behov for å skape røtter for derved å legitimere sine roller som kultur- og samfunnsvesener. Det vil si, det var menn som ble betraktet som kulturbærere. Kvinner ble isteden oppfattet som naturvesener. I den forbindelse er synålen interessant innenfor en symbolsk kontekst, som en slags formidler av det naturlig kvinnelige.

En av de mest "kvinnelige" sysler borgerskapets fruer kunne bedrive var nettopp broderi. Broderi som kunstart ble dyrket innenfor bevegelsen som benevnes "The Gothic Revival". Navnet refererer til "gjenoppdagelsen" av middelalderens broderier i sammenheng med revitaliseringen av Europas gotiske kirker i denne tidsperioden. I borgerskapets ideologi sammenfalt den symbolske koblingen mellom broderi, kvinner og natur med doktrinen om arbeidsdelig for kjønn. Det hersket med andre ord forestillinger om at det lå i kvinnens natur å brodere (Hjørungdal 1994:69). Broderiets symbolikk underbygde borgerskapets klasse-tilhørighet og forankret samtidig de forestillingene borgerskapet hadde om seg selv og sin egen rolle til fortiden. Gotisk revitalisering var mest fremtredende i England (Hjørungdal

1994:70). I Norge var denne bevegelsen på høyden i perioden mellom 1840 og 1900 og det ble hovedsaklig fokusert på arkitektur. Innenfor revitaliseringsprosessen ble middelalderen idealisert. Middelalderen ble imidlertid ikke først og fremst fremhevet som en stilart, men snarere som et moralsk prinsipp som vokste seg sterkt innenfor den tidsepoken som vanligvis benevnes viktoriatiden.

6.2.2 ”Kvinder” og ”kvindespørsmål” innenfor samfunn og akademia

Kvinner skulle holdes atskilt fra akademia. En uttalelse fra det medisinske fakultetet ved Universitetet i Oslo (1881), begrunner denne avgjørelsen slik:

Regelen er vel den at Kvinder der kommer inn paa disse Aandslivets felter, der ligesom av Naturen ikke er Anvist dem, tabe deres Kvindelighet, at deres Intelligens udvikles paa bekostning af deres Gemytsliv, saa at man ofte faar det Indtryk at der ved kvinder af denne Art er noget abnormt.

(<http://www.almamatersdøtre.no/Artikler/3701>)

I 1884 ble det imidlertid åpnet for at kvinner skulle ha rett til å ”underkaste sig Universitets Examinere”.

Perioden mellom 1800 og 1900 var på mange områder i samfunnslivet en bryningstid for felter der kjønn var av betydning og kan grovt sett oppsummeres innenfor begrepet ”medborgerskap” som her refererer til kvinnesakskampen for inklusjon i samfunnet gjennom sivile, sosiale og politiske rettigheter (Marshall 1950).

Oscar Montelius (1843-1921) er en av de få innenfor arkeologisk akademia på denne tiden som i ettertid har blitt beskrevet som en ”kvinnesaks mann” (Arwill-Nordbladh 1987:83ff), Hans Hildebrand (1842-1913) er en annen som etter sigende var velvillig innstilt ovenfor kvinnedebatten som pågikk i samtiden. Montelius (se for eksempel Montelius 1906) skrev i begynnelsen av forrige århundre et antall artikler om fortidens kvinner. Hjørungdal (1991:23) mener at det likevel ikke finnes koblinger mellom primære arkeologiske kilder og kjønnsproblematikk i hans tekster, en situasjon som nettopp kan tilskrives skillet mellom akademisk liv og sosial virkelighet.

En av de ytterst få kvinner som befant seg innenfor akademiske miljøer i Skandinavia på begynnelsen av 1900- tallet var den svenske Hanna Rydh (1891-1964). Elisabeth Arwill-Nordbladh (2001:25) fremholder at Rydhs tekster er tradisjonelle, men likevel skiller seg i noen grad fra tekstene til hennes mannlige kolleger. Artikler som for eksempel *Kvinnan i*

Nordens forntid (1926) antyder i tillegg til å belyse de tradisjonelle oppfatninger av fortidens nordiske kvinner innenfor hjem og familiesfære, at kvinner hadde en viss grad av selvstendighet. Rydh var selv engasjert i kvinnesaksarbeid og mange av hennes tekster er konsentrert om kvinner og barn i arkeologisk kontekst (Arwill-Nordbladh 2001:25).

6.3 DEN ARKEOLOGISKE KJØNNBESTEMMELSEN STEINALDER TIL VIKINGTID

Den arkeologiske kjønnsbestemmelsen ble i den tidlige arkeologien utført på en rekke ulike funnkontekster, men hovedsakelig i forbindelse med gravskikk. Menn og kvinnegraver ble kjønnsbestemt ut fra hvilke gjenstandstyper avdøde hadde fått med seg i døden. Manns- og kvinnegraver ble også bestemt ut fra kriterier som brent eller ubrent grav eller gravkonstruksjon. Et kjønnskille ble for eksempel satt mellom primære og sekundære graver. I inhumasjonsgraver ble skjelettmaterialets beskaffenhet i forhold til fysiologiske parametere av avgjørende betydning (Hjørungdal 1994:53-54). Ledeartefaktene som ble framtrødende i arkeologisk kjønnsbestemmelse var hovedsakelig konsentrert innenfor gjenstandsgruppene tekstilredskaper, smykker og våpen. Gjenstandene ble følgelig oppfattet som kjønnsindikatorer for henholdsvis kvinner og menn. Fra de funnførende kjegleformede gravhaugene ble som nevnt synålen det fremste kriteriet for kvinnekjønn innenfor studiene i Meklenburgkretsen.

Innenfor steinalderforskningen ble det naturlig nok fokusert på redskapsinventar av flint i gravene. Flintdolken var en typisk gjenstand fra yngre steinalder som ofte ble funnet som eneste artefakt i mannsgrever (Shetelig 1925:89). Et annet eksempel fra steinalder er stridsøksen som ble den kjønne ledeartefakten for Jysk enkelgravskultur. Graver som inneholdt stridsøks ble per definisjon oppfattet som mannsgrever (Müller 1898:173). Müller utarbeidet en kronologi på bakgrunn av stridsøkseenes typologi. Graver uten stridsøks ble imidlertid ikke definert som mannsgrever, men heller ikke som kvinnegraver. Amundsen (1995:124) har belyst at denne typologisk-kronologiske inndelingen utraderte kvinnegravene fra den temporale sekvensen. Det er imidlertid mulig å oppfatte situasjonen på en annen måte uten å tillegge Müller verken emansipatoriske eller misogyne holdninger. Hvis målsetningen med Müllers studier var å skape en kronologi ut i fra en bestemt gjenstandstype, så synes det som om det var akkurat det han gjorde. I Müllers senere studier av den Jyske enkeltgravkulturen er kvinnegraver viet oppmerksomhet (Amundsen 1995:124). Jeg oppfatter dermed ikke mangelen på definering av kvinnegraver i den typologisk-kronologiske sekvensen som en marginalisering av kvinner, men som et uttrykk for tett oppfølging av en

målsetning som presist omhandlet den mannsidentifiserende stridsøksen. Innenfor bronsealderforskningen ble drakt og drakttilbehør sett som kjønnsespesifikke elementer. Spesielt de store halsringene av bronse ble vektlagt som kjønnsespesifikke, i tillegg til de andre ruvende smykkene som identifiserte kvinnegraver (Brønsted 1958).

De gjenstandene som ble mest benyttet for å bestemme et individs kjønn innenfor jernalderens materialtilfang i Skandinavia og Norden ble etter hvert våpen og smykker, spesielt ”beryktet” innenfor kjønnsforskning er gjenstandsparet sverd og draktspenner. Fra dette gjenstandsparet er mange av forestillingene om jernalderens kjønnsideologier utledet. De skriftelige kildene som også har vært brukt for å underbygge kjønnsforestillingene innenfor jernaldersamfunnene har mange referanser både til våpen og smykker, men dertil var også tekstilredskaper og husgeråd oppfattet som store kjønnsindikatorer, i tillegg til for eksempel nøkler (Kristoffersen 2004:61). Disse gjenstandene trer dermed inn i det komplekse skjæringspunktet der kjønn som fenomen genereres innenfor samfunn og forskning og i likhet med de andre gjenstandene og fornminnene som er belyst, tar del i diskursen om biologisk, sosialt eller en form for sammensatt kjønnsfenomen.

Den dag i dag er gjenstandsparet sverd/spenner avgjørende for den praktiske arkeologiske kjønnsbestemmelsen. Kriteriene er imidlertid utvidet slik at smykker eller våpen i seg selv ikke oppfattes som entydige belegg for biologisk kjønn, men inngår som et element i forskjellige kombinasjoner av kjønnede artefakter og funnkontekster. Denne situasjonen må betraktes som et resultat av at oppfatninger om hvilke gjenstander som er viktige attributter for å avgjøre et individs kjønn har vært skiftende gjennom tiden. Delvis har man på bakgrunn av naturvitenskapelige metoder kunnet tilbakevise kjønnsbestemmelser foretatt ved arkeologisk metode, og delvis har kjønn som sosial kategori i seg selv har blitt problematisert på bakgrunn av perspektiviske endringer, deriblant innenfor diskusjonen biologisk determinisme kontra samfunnsmessig konstruksjon. Dertil har andre materielle gjenstandsgrupper blitt avgjørende for kjønnsbestemmelse ved arkeologisk metode, deriblant perler som analyseres ut fra antall og sammensetningskontekst.

6.4 ARKEOLOGI OG KJØNN FRAM MOT 2. VERDENSKRIG

I 1859 utkom Charles Darwins (1809-1882) *Artenes opprinnelse*. Boken presenterte Darwins teorier om naturlig utvalg. I 1871 utkom ”The Decent of Man and Selection in relation to Sex,” som kombinerte utviklingslæren med teoriene om at mennesker nedstammet fra apeliggende primater. I en biografi om Darwin belyser den norske sosialantropologen Thomas

Hylland Eriksen (1997) Darwins oppfatninger om kjønnet seleksjon. Darwin (1859) hevdet at kvinnens spesielle egenskaper var intuisjon, persepsjon og imitasjon. I tillegg til å oppfatte kvinnens intellekt som begrenset, så argumenterte han for at det fantes en sammenheng mellom snevert intellekt og et lavt stadium av utvikling som karakteriserte ”laverestående raser”. Som Hylland Eriksen (1997) har presisert, så var ikke veien lang mellom patriarkalske og rasistiske ideologier. Forskjellen på rasismen og mannssjåvinismen var imidlertid at mens de primitive og ”ville” kunne utryddes hvis det var behov for ”Lebensraum” var kvinner nødvendige for å avle avkom [sic.].

Grahame Clark postulerte i 1939 at en kulturs viktigste funksjon var å sikre at samfunnet overlevde (Trigger1996:193). Drevet av en motivasjon som tildels var vesensforskjellig fra det sene 1800-tallets sett av ideologiske forventninger, synes det imidlertid å være belegg for å hevde at rollene som ble tilskrevet mennesker som ”kjønnede objekter” var forankret nettopp i forventning om produksjon og styrkingen av ”de høyerestående”. Sammenlignet med ”de andre og ”primitive” ble til og med kvinner oppfattet som høyerestående. Disse forestillingene kan si noe om hierarki og rang og den paradoksale viktigheten av kjønn. Den naturlige seleksjonen plasserte kvinnen tross ”feil og mangler ved disse skapningene” blant de høyerestående. Ikke på tross av kjønn, men snarere på grunn av kjønn.

Mitt neste poeng med å referere til den darwinistiske strømmingen er nettopp at forestillingene om kulturell evolusjon, høyerestående og laverestående individer og raser, var fundamentale innenfor imperialistisk tenkning og dertil en ny bølge kolonisering av fremmede landområder (Trigger 1996). Fjerne kulturer er som kjent en hovedkilde til mange etnografiske analogier som ble ”importert” til vesten fra fremmede, men levende samfunn. Som i mange andre humanistiske fag ble disse etnologiske analogiene ofte benyttet innenfor arkeologi. Analogiene ble brukt som forklaringsmodeller for fortidens samfunn men hadde også samtidige implikasjoner i forhold til oppfatninger og forestillinger om kjønn. Vekten jeg har valgt å legge på det darwinistiske perspektivet må først og fremst knyttes til de tidligste periodene i menneskehetens historie. Steinalderen kan forstås som den mest interessante perioden i forbindelse med menneskelig evolusjon ut i fra samtidens forestillinger. Innenfor et kjønnsperspektiv er det nettopp steinalderen i tillegg til jernalder som hadde hatt de største følgene for kjønnskonfigurasjoner og forestillingene om den jevne kvinne eller mann. Både innenfor fortidsforskningen men også anslagsvis i samtiden.

6.4.1 En syntese om kjønnsdeling i forhistoriske samfunn basert på analogier: fra jeger og sanker til kriger med husfrue. Fra steinalder til vikingtid.

Friedrich Engels (1820-1895) verk "Familien, privateiendommens og statens opprinnelse," (Engels 1970 [1891]) er et eksempel på at samtiden oppfattet rollefordeling mellom kjønnene som naturgitt innenfor såkalte primitive samfunn. Analogiene, blant annet i Engels fortolkninger ble benyttet som paralleller til de forhistoriske samfunnene. De etnografiske analogiene som hadde gjennomslagskraft i arkeologien var ofte hentet fra kulturer som nettopp ble definert som primitive og på dette grunnlaget ble parallellene til forhistoriske samfunn trukket. "Primitive samfunn" ble allerede så tidlig som hos den britiske filosofen John Locke (1632-1704) gruppert innenfor jeger-sanker og nomadiske samfunnsstrukturer, og ble følgelig plassert nederst på skalaen i lys av sivilisasjonenes utvikling. Den kulturhistoriske tradisjonen i arkeologi på slutten av 1800-tallet og fram mot 1960-årene stilte få spørsmål både ved utviklingslæren, kulturbegrepet og kulturbegrepets implikasjoner. Situasjonen belyser dermed situeringens relevans og samtidig mangelen på en definert og problematisert forskningskontekst som er nødvendig for at perspektiver skal kunne gjennomgå endringer.

I den tradisjonelle framstillingen av jeger-sanker samfunnene ble menn oppfattet som aktivt handlende jegere og fiskere, mens kvinnen tok seg av husholdet. Nettopp kvinner som samlere har vært en normativ forestilling. Benevnelsen jeger-sanker avspeiler i tillegg til ervervsform hos gruppen, dermed også det kjønnsrollemønsteret som man så for seg at de forhistoriske samfunnene med disse ervervsformene innebar I *Norsk kulturhistorie bind I*, presenterte Johs. Bøe (1938) en malerisk historie om hvordan livet under helleren kunne ha artet seg:

Hit brakte fangerne utbytte av fiske i sjø og strøm og avkastet av jakten, og kvinnene sitt bidrag til kostholdet, de innsamlede røtter, planter og frukter, hvorav hasselnøttskallene som fantes i stort tall i kulturlaget, av gode grunner er det eneste vitnesbyrd. Så flammestålet under helleren. Maten blev tilberedt og fortært, og snart strakte fangeren sig lat og mett, eller han reparerte fangstutstyret og laget ny redskap mens kvinnene tok sig av de huslige syslene.

Johs Bøe (1938:46)

En av de få tingene som arkeologer har vært enige om fra disiplinens begynnelse og fram til i dag, er at menn og kvinner har måttet arbeide. Anton Wilhelm Brøgger (1925:28) la stor vekt på at det ikke hadde vært noe brudd i ervervs livet mellom forhistorisk og historisk tid (Solberg 2000:26). Brøgger (1925:28) skrev at "vi derfor må søke sammenlignende stoff fra alle stadier av vårt folks liv i historisk tid". Funksjonalistiske trekk i arkeologien på denne

tiden var innpasset i et evolusjonistisk og kulturhistorisk rammeverk og Brøggers forskning var i så måte intet unntak fra regelen, når han fokuserte på landets naturforhold i tilknytning til erverv (Helliksen 1996:47).

I tillegg til steinalder er jernalder og nærmere bestemt vikingtiden en vesentlig periode der kjønnsbegrepet har hatt stor betydning for arkeologifaget. både som forklaringsvariabel for dagliglivet i forhistoriske samfunn, men som også fikk implikasjoner for samtidens kjønnsbegrep. Hos Shetelig (1925) ble det fokusert på gravskikken i vikingtiden, og han vendte seg til vikingtidens rike graver. Shetelig (1925:189) mente at rike graver ikke var et "aristokratisk" fenomen, men at det snarere var folkets tro og ikke minst skikk som ble avspeilt i disse grevene. Mannsgravene fra denne perioden er dominerte av jordbruksredskaper, smedutstyr og "alskens" våpen. Inventaret i kvinnegravene er dominert av veveutstyr og kjøkkentøy, i tillegg til personlig utstyr, eksempelvis smykker i sølv og gull.

Undertiden var der et rigt udstyr; saaledes har vi her i landet i vikingtiden usedvanlig rige rækker af en mengde ting, ikke bare vaaben og smykker men ogsaa redskaber og værktøi, baade mandens og kvindens.

Gabriel Gustafson (1906:8)

I avhandlingen *Arkeologiska bilder fra steinalderen til i dag*, presiserer Stig Welinder (1987) populærkulturens formidlende rolle i etableringen av arkeologiens forskjellige motiverte, men likevel ensartede stereotyper. Welinder mener at nettopp steinalder og vikingtid er de arkeologiske fasene som har blitt de mest symbolsk ladede. Steinalderen trolig fordi den ut i fra et tidsperspektiv var nærliggende å knytte til menneskets opprinnelse og utvikling, og vikingtiden fordi den kom til å bli framelsket som det nasjonale symbol par excellence.

6.4.2 Hvor ble bronsealderens historier av?

Welinder (1987:122) har stilt spørsmålet om hvor bronsealderen har "blitt av". Welinder mener at sammenlignet med steinalder og vikingtid er bronsealderen mye mer anonym i forhold til de andre periodenes idealmanifestasjoner med unntak av hellerisningsmaterialet. De beskrivelser som vanligvis representerer bronsealder i litteraturen har ikke bidratt i vesentlig grad til at bronsealderen har kommet i forgrunn som kvalitativ periode, eksempelvis for propagandistiske formål. For hvorfor benytte beskrivelser av ritualer og fredfull sameksistens som utgjør de tradisjonelle beskrivelsene av bronsealderen når det er mulig å få harde kår og krig?

Den tyske arkeologen og etnografen Johanna Mestorf (1828-1909) var en av de første kvinner som fikk tittelen professor i Tyskland (Koch og Mertens 2002). Denne begivenheten fant sted i 1899. Mestorf hadde en nær tilknytning til Sverige og dermed Skandinavisk arkeologi. Hun utførte undersøkelser av kvinne- og mannsgraver i bronsealder, hvorav en av hennes studier tok for seg funn av dolker i kvinnegraver. Mestorf stilte derpå spørsmål om bronsealderens levevis på bakgrunn av gravenes kjønnsstilhørighet (Hjørungdal 1991:24). Mestorf hadde utradisjonelle oppfatninger om kvinner i bronsealder, men tillempet dem likevel stort sett normen:

Wir dürfen annehmen, dass diese kriegsmuthigen, wildsinnigen Frauen die Minderzahl bildeten, dass die Mehrzahl ihr Glück in dem stillen Schaffen und Walten in der Familie fanden.

(Mestorf 1889:150ff i Hjørungdal 1991:24)

I de senere år er hellerisningsmaterialet blitt mer fremtredende i den arkeologiske litteraturen (Skogstrand 2004). Andre deler av bronsealderens materialtilfang står sterkt i diskusjoner om kjønnsroller og relasjoner. Sørensen (1992:260) har understreket bronsealderens viktighet i disse diskusjonene, både i forhold til samfunnenes lagdeling og tolkningene av kvinners og menns roller (Brønsted 1957; Randsborg 1985). Ektvedtfunnet fra Danmark med eiketreskisten og det så godt som intakte inventaret, skapte en generell interesse for danske bronsealderkvinner og kjønnsaspekter innenfor skandinavisk bronsealderforskning (Hvass 1981; Sørensen 1992:263).

6.5 KULTURKRETSER (OG KJØNN)

Mot slutten av 1800-tallet ble det oftere satt fokus på kulturens betydning for det arkeologiske materialets beskaffenhet og de forskjellene som var karakteristiske for ulike kulturer. Innenfor kulturkretslæren ble det dermed postulert at likheter i arkeologisk materiale var resultater av ett folk med felles identitet. Det ble dermed også satt likhetstegn mellom etnisitet, rase og klasse, i tillegg til 1:1 forholdet mellom gjenstandsmateriale og kultur (Olsen 1991:33). Kulturkretslæren skrev seg fra metodiske krav som ble formulert innenfor arkeologi på kontinentet i regi blant andre av Gustav Kossinna (1911) (Helliksen 1996:19).

Trigger (1991), har hevdet at den kulturhistoriske arkeologien fortrenget evolusjonismen i faget. Evolusjonismen kan imidlertid også oppfattes som et teoretisk fundament for kultur-arkeologien (Olsen 1991:33). Teoriene om migrasjoner og etnogenese som ble framtrådte innenfor den kulturhistoriske epoken, dekket i tillegg til behovet for materialforklaringer også

det behovet små nasjoner hadde for å legitimere seg som etnisk gruppe. Ved å forankre sin egen utvikling til lignende referansepunkter som eksempelvis sivilisasjonene omkring middelhavet, kunne disse nasjonene legitimere sin egen plass blant de siviliserte. Et godt eksempel i så måte er Sheteligs (1925:99) referanse til de påvirkninger oldtidskulturene rundt middelhavet skal ha hatt på nordeuropeisk bronsealder. Innenfor kulturkretslærens idealer var ikke kjønn en mye vektlagt variabel. Fokus på etnisitet var derimot sterkt. I følge Siân Jones (1997:61) ville sannsynligvis definisjonen av en gruppeidentitet som for eksempel kjønn ha slått bena under store deler av grunnlaget for etnisitetsdoktrinen.

6.5.1 Sagamaterialet, et nasjonalt samlingspunkt

Arkeologer i dag har et delt syn på sagamaterialets kildeverdi. I arkeologiens etableringsfase fikk imidlertid nettopp sagamaterialet en framtrædende plass til tross for at det ble kritisk vurdert nettopp i forhold til pålitelighet (Sveaas Andersen 1960:197). Tiden omkring 1820 var saga- og Edda-oversettelsenes blomstringstid. I biografien over embetsmannen og historikeren Rudolf Keyser, beskriver historikeren Per Sveaas Andersen (1960) den stadig voksende interessen i den nordiske befolkning for egen opprinnelse, både historisk og mytisk. Og som dermed førte til at historikere kastet seg over kildestudiene. Sveaas Andersen (1960:12) mener at borgerskapets avhengighet av å fremstå som opplyste utgjorde en vesentlig drivkraft for åndsliv og litterære interesser.

Oppmerksomheten som ble rettet mot nasjonal egenhistorie synes å ha oppstått som fenomen i Tyskland. Men det var i København at disse tankene fikk formen som gjorde dem til et anvendelig redskap for diktere og historikere (Sveaas Andersen 1960:13). I 1803 talte den norskfødte studenten Heinrich Steffens om historiens kontinuitet og presiserte at historien var en uendelig forbindelse som gjorde vår egen eksistens begripelig. Nordmennes herkomst og opprinnelse ble et prekært undersøkelsespunkt. Betegnelsen "Nordmænd" er i seg selv dekkende for kjønnsperspektiv for den varianten som ble vektlagt innenfor saga- og Eddaforskningen. Det ble fokusert på menn og det som ble oppfattet som mannlige domener, eksempelvis krig, våpen og samfunnsstruktur, mens kvinner tjente som incitament, det vil si stimulering, for den "egentlige" historien (Arwill-Nordbladh 1998:44). I denne forbindelsen er det mulig å si at kvinner som gruppe ble marginalisert, med bakgrunn i de mange og svært forskjelligartede kvinnerollene som disse tekstene framstiller (se for eksempel Jesch 1991; Meulengracht Sørensen 1993 og Sawyer 1992). Shetelig (1925:186) belyste at de litterære kildene var svært viktige for tolkningen av fortiden.

Ulike kvinneperspektiver fikk sitt fokus langt senere, utenom de kvinneforestillingene som både støttet generelle oppfatninger om genealogi, åndsliv og tradisjonell kjønnstruktur.

Linjene fra Edda og sagaer ble legemliggjort innenfor den arkeologiske forskningen der nettopp linken mellom fortid og samtid var av betydning i tillegg til de assosiasjoner som omgav en tradisjonelt kjønnstruktur. Arwill- Nordbladh har belyst at kjønnsspørsmål innenfor den arkeologiske produksjonen var lite diskutert men var likevel et underliggende premiss når arkeologisk materiale ble behandlet. I tillegg var det nettopp denne typen stabilitet som var påkrevd ved de store omveltningene av samfunnene fra slutten av 1800 tallet og til etter 2. verdenskrig.

6.5.2 Nasjonen er hjemme og hjemme er mor!

I boken *Med kjønnsperspektiv på norsk historie fra vikingtid til 2000-årsskiftet* har historikeren Kari Melby (1999:296) hevdet at forestillinger om kjønn ofte kan knyttes til nasjonale aspekter. Dette innebærer at eksempelvis kjønnsroller eller seksualitet, ikke lenger bare blir et privat anliggende, men snarere et kollektivt og nasjonalt spørsmål. Som eksempel er det relevant å nevne "statens og folkets" fordømmelser av de såkalte "tyskertøsene" i årene etter 2. verdenskrig (Melby 1999:295). Dette fenomenet kan ha å gjøre med at nasjonen i seg selv ved enkelte tilfeller kan feminiseres, maskuliniseres eller muligens innta en ambivalent kjønnrolle (Myrstad 1997). Melby (1999:297) mener følgelig at kvinneidealer som nettopp de tradisjonelle kom til å representere trygghet og stabilitet i et samfunn i forandring. Ved å trekke dette perspektivet over på det maskuline ville dermed maskulinitet kunne representere selve endringsprosessen.

Forholdet mellom nasjonalisme og feminisme kom i fokus i perioden rett forut for andre verdenskrig. Nasjonal Samlings Kvinneorganisasjon hadde eksistert fra 1933 og dannet front mot feministisk ideologi som sannsynligvis ble oppfattet som en trussel mot nazismens kvinneidealer. I annen verdenskrig var mye motstandskamp sentrert innenfor kvinnesaksforeningene (Melby 1999:254). Feministene på sin side betraktet den nasjonalsosialistiske kvinnepolitikk i denne perioden, deriblant utrensningen av kvinner fra lønnet arbeid, som fascistiske politiske handlinger (Melby 1999:255). Melby mener at norske kvinnelige nazister i og med den tyske okkupasjonen fikk mulighet til å videreføre myten om den "urgamle" kvinnestereotypen, ved sin hyllest til "husyrket." Rollesettet "mor" og "husmor" kan dermed betraktes som et regulerende og begrensende ideologisk kroppsliggjort fenomen og eksemplifiserer den virkeligheten som eksisterte i enkelte vanlige kvinners omgivelser,

innenfor kvinners akademiske situasjon samt innenfor de øvrige samfunnsmessige rammebetingelser som eksisterte omkring kjønnsbegreper i denne perioden.

Gro Mandt (1992:97-98) mener at myten om vikingen som hersket på havet og la under seg nytt land var god å ty til i perioder der behovet for nasjonal oppmuntring var stor. Tiden omkring unionsoppløsningen i 1905 er en av de historisk-politiske spesifikke periodene da denne mekanismen synes å ha vært i virksomhet. Tiden rett før, under og rett etter andre verdenskrig er en annen periode der legitimering var en vesentlig beskjeftigelse som hadde følger for arkeologi i tillegg til arkeologiens kjønnsbegrep.

6.5.3 Nasjonalistisk propaganda, formidling og styrking av stereotype idealer og den bevisste (mis)bruk av arkeologi.

Gravhaugsvermeriet under nasjonalromantikken fra midten av 1800-tallet hadde brakt mange assosiasjoner til overflaten, hvorav ætt og rikstanker ble av de viktigste både for forestillingene om "nasjonens" oldtid for den nasjonalistiske tankegang. De arkeologiske undersøkelsene og utgravningene hadde avdekket storslåtte funn. Gokstadhaugen ble gravd ut i 1880 av Nicholay Nicolaysen, Borre i 1852 og Oseberg i 1904 av Gabriel Gustafson i 1904 i tillegg til Anton Wilhelm Brøgger. I løpet av 1920-årene tiltok i følge Hagen (1997:210) kravet om rehabilitering av de fornminnene som ble oppfattet som kongshauger. Brøgger realiserte "en frugtbar kombinasjon av arkeologiske og historiske undersøkelser" (Brøgger i Hagen 1997:147). Gjennom sin forskning sannsynliggjorde Brøgger at vestfoldkongen Olav Geirstadalv var gravsatt i Gokstadskipet og at Borre nok var gravstedet for ynglingeættens urkonger. Oseberghaugen ble assosiert med hårfagreættens, og potensielt selveste dronning Åsa, Harald Hårfagres bestemor (ibid 147). Det hører til historien at da arkeologene fikk konstatert at Oseberghaugen inneholdt kvinnegraver istedenfor den forventede kongsgrav, ble det uttrykt både forbauselse og skuffelse fordi denne situasjonen la visse begrensninger på materialet (Hagen 2002).

Til tross for at Brøgger neppe skal defineres som nazist eller fascist, kanskje snarere tvert imot (Nordenborg Myhre 1994:105), ble likevel hans skrifter funnet egnet til å understøtte nasjonalsosialistiske behov for genealogisk og geografisk legitimitet. Lignende tilfeller, fra andre europeiske land i denne perioden deriblant den nazistiske omfavnelsen av Kossinas skifter i Tyskland, vitner om at arkeologi i denne perioden kunne være et tveegget sverd.

I Quislingregjeringens "statsråd", Gudbrand Lundes (1942:51) propagandahåndbok het det at arrangementer i nazistisk regi burde knyttes til "et tradisjonsrikt sted" eller en "nasjonal

minnedag eller festdag” (Nordenborg Myhre 1994:111). Det er dermed ikke tilfeldig at nettopp Borreparken ble konvertert til en av de mest framstående nazistiske stevnearenaer på Østlandet under okkupasjonen (Hagen 1997:213; Nordenborg Myhre 1994:129). Ved å bruke denne arenaen ble det for det første knyttet et nasjonalt og nasjonalistisk ideologisk kompleks til stedet og haugen. I dette komplekset må også kjønnsrelasjoner betraktes som inkorporert.

6.5.4 Oseberghaugen

Oseberghaugens restaurering og gjennedsettelsen av gravens skjelettmateriale i 1948, er et annet eksempel på hvordan gravhauger er nært knyttet til nasjonal symbolikk men også til kjønn. Historien om Oseberghaugen er av en annen sorts, men like fullt nasjonalistisk karakter, enn vist med Borre-eksemplet. Osebergfunnet ble avdekket i perioden omkring den norske løsrivelsen fra Sverige i 1905 (Gustafson 1906). Til dels var hendelsen også farget av at 2. verdenskrig nylig var over og at nasjonen skulle samle seg på nytt. Delvis bar i tillegg gjenbegravelsen preg av det ikke var mannlige skjelettrestre som skulle nedlegges i haugen, men derimot restene av to kvinneskjeletter. Den 29. august 1948 ble ”dronning Åsa og hennes trellkvinne” på nytt stedt til hvile med pomp og prakt. Fra Shetelig's tale refereres dette: ”Her er på nytt hvileplassen for dronning Åsa, stammor til de gamle norske konger som har gitt Norges historie dens forløp” (Vestfoldminne 1947-1948:85).

Arwill-Nordbladh (1998:116) har belyst den interessante sammensetningen av ulike krefter som hadde eller måtte ta ansvaret for restaureringen av haugen og den påfølgende gjennedsettelsen. Foruten representanter fra staten, kongehus og det ledende arkeologiske fagmiljøet, hadde Vestfold Bondekvinnelag det overgripende ansvaret for selve beinmaterialet (Arwill-Norbladh 1998:117; Hagen 1997:211). Osebergkvinnenes identiteter er i ettertid nytolket (se eksempler i Ingstad 1982; 1992; Røthe 1994). I denne perioden var det imidlertid viktig å framstille Osebergdronningen som stammor for de gamle norske kongene og bidro dermed ikke bare til å opprettholde myten om vikingene, men også myten om kvinnens plass i samfunnet (Mandt 1992:98). I tillegg ble normative forestillinger om kjønn videreført innenfor arkeologi.

6.6 ARKEOLOGI OG KJØNN I ETTERKRIGSÅRENE. ENDRINGER INTERNT

Som de fleste andre steder synes mannsgravene å danne de vesentlige trekk i bildet. Store våpen og redskaper er nå engang lettere å oppdage etter plogskjæret eller ved nyrydding enn de små pryde- og nyttegenstander kvinnegravene gjerne er utstyrt med.

Asbjørn Herteig (1955:43)

Dette sitatet fra Asbjørn Herteigs (1955) artikkel *Bidrag til jernalderens busetning på Toten*, er et av flere eksempler på at formidlingen av kjønnsroller og forestillinger om kjønn ikke hadde endret seg mye i forhold til tidligere i eksplisitt forstand (se for eksempel sitat fra Gustafson 1906:8 avsnitt 6.4.1). Slik sett må ikke sitatet fra Herteig oppfattes som unikt, men heller et av mange lignende tilfeller. Jeg har tidligere hevdet at kjønnsbegrepet stadig har vært i en endringsprosess. Resultatene av forskjeller vil imidlertid ikke alltid komme til syne når en normativ form for forskning eller publiseringsmal blir fulgt. Dertil må det tas høyde for at endringer som har betydning innenfor den innholdsmessige dimensjonen ved et vitenskapelig objekt, eller snarere som i kjønnsbegrepets tilfelle, et implisitt vitenskapelig objekt, ikke alltid eller umiddelbart vil bli tatt i betraktning. Det kan være forskjellige årsaker til at forhold som har betydning innenfor én kontekst vil ligge utenfor forskningens fokus i en annen kontekst, og berøre ulike sett av aktører. Det er med disse historiene jeg vil runde av kapittelet.

Perioden mellom 1800 og fram mot 1970-årene var preget av store endringer innenfor samfunnslivet. Ikke minst skjedde det omveltning innenfor forhold mellom kjønn, spesielt innenfor identitets- og rolleaspekter (Blom 1999:343). Selv om den polariserte forståelsen av kjønn, det vil si av kvinner og menn, hadde kontinuitet gjennom store deler av perioden så var enkelte hendelser revolusjonerende for ettertidens oppfatninger og omgang innenfor kjønnkulturen. En av disse revolusjonerende hendelsene er kvinners adgang til offentlig stemmerett fra 1913. Innenfor en arkeologisk kontekst er likevel kvinners adgang til universitetsstudier fra og med 1884 (se avsnitt 6.2.2) som har satt sine spor. Jeg har så vidt nevnt enkelte kvinner som var aktive i Nordiske akademiske miljøer og i arkeologi i avsnittene 6.2.2. og 6.4.2. I det følgende skal jeg belyse de kvinnelige pionerene i norsk arkeologi. Deres inntreden i faget har hatt sannsynligvis hatt mye å si for kjønnsbegrepets utvikling innenfor disiplinen ved at kvinner selv har vært blant de eksplisitte aktørene.

Dommasnes et. al.(1998) har belyst at arkeologi i Norge stort sett var konsentrert rundt museene som også var læreinstusjoner. Arbeid som ble gjort innenfor museene var ikke ansett som prestisjefyllt sammenlignet med feltarbeid og mange kvinner som fikk innpass i museene nettopp av den grunn.

De kvinnelige pionerene i Norsk arkeologi, Eva Nissen Meyer, var første kvinne som fikk Magister Artium graden i 1933, deretter Wenche Slomann i 1945 og deretter Charlotte Blindheim i 1946. Blindheim var dessuten den første kvinnelige arkeolog i Norge som ledet et større utgravningsprosjekt, nemlig Kaupangundersøkelsene tidlig på 50-tallet (Dommasnes

m.fl.1998:110-115). Før 1960 var det i det store og hele lite vanlig å påtreffe kvinner ute i felt (Hjørungdal 1986:65) og begrunnelsene for denne situasjonen var mange. Det ble eksempelvis hevdet at kvinner manglet fysikk og styrke, at de nok ville få innkvarteringsproblemer. Manglende fullføring av utdanning ble også belyst som årsak til at et fåtall kvinner kom seg ut i felt. Dertil ble det påpekt at kvinner ikke brukte sin utdanning.

Akademiske synlighet var på denne tiden et spørsmål om produksjon og publisering av arbeidet i velrenommerte tidsskrifter. Mengden publikasjoner fra menn sammenlignet med publikasjoner fra kvinner i perioden 1933-1962 er forholdsmessig skjev i tillegg til at publikasjonene er av ulik karakter. Mens menn ofte ble publisert i internasjonale tidsskrifter, ble kvinnenenes produksjon ofte lagt fram enten i tidsskrifter tilknyttet institusjonene de var ansatt innenfor eller i lokalhistorisk sammenheng (Dommasnes et.al.1998:119). Den arenaen som tilfalt kvinner i praksis var nettopp museene. Utenom publisering ble det utført mye usynlig arbeid med det arkeologiske materialet. Kvinner, mange i ettertid såkalte kjøkkenbordsarkeologer (Gero 1985; Dommasnes et.al.1998) var ansett som spesielt egnet for å ”pusle” med materialet.

Kvinnene som trådte inn i arkeologien fant dermed verken et bilde verken av fortiden eller av samtidens samfunn og kjønn som de kunne identifisere seg med. Det er mulig å se denne situasjonen som en drivkraft for at nye spørsmål som vedkom nettopp kjønnsspørsmål ble formulert innenfor arkeologi.

Kapittel 7 Livsløpshistorier II: Ny arkeologi – flere muligheter

Fordi kjønn er såpass nært og personlig er det derav (for-) fort gjort å slutte hva kategorien kjønn er og hva den gjør i forholdet mellom oss selv, andre og den verden vi omgis av. Kjønn har dessuten vært en måte å forbinde fortid og egen samtid. Motivasjonene for å skape linker mellom ”dem” og ”oss” har imidlertid vært forskjellige. Legitimering er et gjennomgående motiv for å trekke linjer mellom fortidens og samtidens mennesker, men paradoksalt nok også for å skape distanse mellom ”oss” og ”dem”. Joan Gero og M. Christina Scattolin (2002:155) har tatt utgangspunkt i nærhet når de påpeker at klassifiseringen av fortidens kjønnssystemer i arkeologisk litteratur bærer preg av å være naturalisert på bakgrunn av uproblematisk forestillinger om hva kjønn er og hvordan det ”virker”. Nærhet har også vært mer problematisk enn til gagn når det gjelder overførsel av større ideologiske komplekser fra nåtid til fortid. Arkeologiens kjønnsbegrep må følgelig ikke betraktes isolert fra de ”nye” ideene men må snarere oppfattes som en legemliggjøring av dem.

7.1 PROSESSUELL ARKEOLOGI

En diskusjon som opptrer innenfor forholdet mellom kjønnsbegrep og forskningshistorie er hvorvidt kjønnsfokuset kom inn i arkeologisk forskning på et sent tidspunkt i forhold til i andre humanistiske vitenskaper (Skogstrand 2004:8). Prosessuell arkeologi og positivistisk fokus trådte fram omtrent samtidig med at kjønn ble satt på dagsorden innenfor andre forskningsfag. På den ene side blir det hevdet at innflytelse av postprosessuell arkeologi og positivistiske idealer bidro til at nettopp kjønnsforskning forble et marginalisert felt. På den annen side så ble det produsert enkelte studier av kjønn ut i fra postprosessuelle idealer som dermed var situert innenfor det aksepterte vitenskapelige rammeverket på denne tiden (se for eksempel Dommasnes 1976 og Høgestøl 1983). Dommasnes (1992:6) har belyst at selv om man i ettertid gjerne kritiserer de studier som ble foretatt i perioden så er det, sett i lys av deres samtid, ingen ting å si på det vitenskapelige grunnlag. Situasjonen må følgelig oppfattes i lys av at det nettopp var fordi denne forskningen forholdt seg til den prosessuelle normen at den fikk aksept. Det positivistiske rammeverket som ble forfektet innenfor tidlige studier av kjønn var åpenbart også til stede innenfor de tidligste postprosessuelle kjønnsstudiene. Marie Louise Stig Sørensen (2000:18) har sågar hevdet at enkelte forskere som bekjente seg til postprosessuell forskning ”brukte” kjønn som et middel for å framstå som radikale [sic.].

7.2 POSTPROSESSUELL ARKEOLOGI OG KJØNN

Den postprosessuelle tradisjonen i arkeologi fra og med 1980-årene, innebar nytenkning omkring mange ulike temaer og betraktes vanligvis dertil som et svar på den prosessuelle tradisjonens ”uttørring av intellektuell vitalitet i faget” (Johnson 1999:98). De retninger som var forent innenfor postprosessuelle perspektiver var mange, eksempelvis strukturalisme, poststrukturalisme, marxisme i tillegg til feministisk teori og dertil eksempelvis fenomenologi og hermeneutikk. Derav benyttes ofte paraply-betegnelsen om postprosessuell tradisjon (Østmo og Hedeager 2005:296) De temaene som ble belyst innenfor tradisjonen ble dermed mangfoldige. Hovedanliggender var imidlertid de sosiale og politiske verdier, og poengteringen av arkeologi som en humanistisk og fortolkende vitenskap. Dertil ble det vektlagt å imøtegå positivismetesen. I dette teoretiske og metodiske ”landskapet” var det at kjønnsforskningen begynte å vokse frem. Postprosessuelle retninger ga muligheter for å fokusere på individuelle plan, fortolkningsproblematikk og kontekstuell orientering, dertil ble det ”stuerent” å ha en politisk agenda som drivkraft i forskningen. Denne tradisjonen initierte dermed organiseringen av feministiske krefter som var i sving innenfor humanistisk forskning. Innenfor postprosessuell arkeologi ble arkeologiens eksisterende kjønnsbegrep tillagt nytt innhold i tråd med postprosessuelle prinsipper.

7.3 PROBLEMSTILLINGENES LOKALISERING. *KAN*: EN DRIVKRAFT

Jeg hadde ikke bruk for noen

tillatelse, jeg brukte en rett.

Og hvilken rett?

Retten til ikke å være likegyldig

for urettferdigheten.

Panait Istrati (1931)

Den arkeologiske kjønnsforskningen har sin bakgrunn i kritikken av den eksisterende forestillingstradisjonen. Kjønnsstudiene innenfor arkeologi tok utgangspunkt i to beslektede problemstillinger. For det første gikk disse problemstillingene ut på å evaluere de normative forestillinger og modeller som la grunnlaget for at kvinner ble ignorert i fortolkningene av fortiden. For det andre så ville man vise hvordan disse forestillingene og modellene reflekterte en dominerende politisk ideologi som systematisk marginaliserte kvinner i samtiden.

Allerede i 1979 ble det første feministiske kjønnsseminaret avholdt i Norge. Denne begivenheten foregikk i etterkant av Norsk Arkeolog Møte (NAM) i 1978. Ikke før 1985 er

det imidlertid mulig å betrakte ”kjønnsforskere” som en organisert aktiv enhet, da de feministiske interessene ble manifestert innenfor grupperingen *Kvinner i Arkeologi i Norge* (KAN), som dessuten utga tidsskriftet ved samme navn (KAN 1:1985).

7.4 BØLGER! FEMINISME OG KJØNNSARKEOLOGI

Feminisme inntok en sentral rolle i spørsmålene som vedrørte materialiseringen av arkeologiens kjønnsbegrep. Feminisme kan karakteriseres ved dens politiske engasjement for å forandre eksisterende maktrelasjoner som har ført til skeivheter i forholdet mellom kjønn og var en av drivkreftene bak starten for den norske kjønnsforskningen (Gilchrist 1999:2).

Framveksten av feminisme og utviklingen av kjønnsarkeologi har vesentlige paralleller og forbindelser som er av betydning for at kjønn ble et viktig tema i arkeologisk forskning. I det følgende vil jeg gjennomgå enkelte av relasjonene og sette utviklingen av kjønnsarkeologien inn i et større intellektuelt feministisk rammeverk. Å konstruere rammer for intellektuell aktivitet er likevel ikke uproblematisk fordi det ikke er noe klart bilde mellom brudd eller kontinuitet innenfor virksomheten og heller ingen enstemmighet innad i feministiske sirkler for hvor det eventuelt kan være mulig å sette skiller innenfor retningen. Jeg refererer her til de såkalte feministiske bølger som har ”rullet” over både europeisk og amerikansk samfunnsliv og academia. Inndelingen må derved oppfattes som et forsøk på kronologisk rydding av data og ikke nødvendigvis en ”korrekt” lineær oversikt.

Den intellektuelle bevegelsen som ofte blir benevnt ”den første feministiske bølge” refererer til kvinnekampen som pågikk i forskjellige deler av samfunnslivet fra midten av 1800-tallet til omkring midten av det påfølgende århundre. I denne tidsperioden tilkjempet kvinner seg forskjellige rettigheter innenfor politikk, utdannelse og arbeidsliv, samt generell, offentlig likestilling med menn. Jeg har tidligere referert til hendelser og tilfeller som kan relateres til den første feministiske bølge, se for eksempel avsnitt 6.6.2 og 6.6. Dermed går jeg ikke videre inn på problemstillingene som ble diskutert innefor første bølges feminisme. Jeg løfter snarere blikket mot de etterfølgende ”bølgene” som har hatt en eksplisitt betydning for kjønnsforskningen og en betydelig rolle for hvordan kjønn har fått en fremtredende rolle i arkeologi. Beatrice Halsaa (<http://kilden.forskningsradet.no/c17251/artikkel/vis.htmltid=24425>, besøkt 14.04.07) har belyst at bruken av bølgemetaforen for å beskrive kvinnebevegelsen ofte gir det riktige inntrykket av at mobiliseringen av kvinner har gått opp og ned. Halsaa mener imidlertid at metaforbruken forenkler framstillingen nettopp ved at det fokuseres utelukkende på bølgetoppene. Det er i følge Halsaa viktig å huske på at mellom hver bølgetopp kan det

være lange bølgedaler. I arkeologisk kontekst er vel nettopp det den relativt stillestående perioden mellom første og andre bølge av kvinnemobilisering, der forestillingene om kjønn har flere paralleller kan beskrives som.

7.4.1 Andre feministiske bølge

Den såkalte ”andre feministiske bølge” vokste frem i kjølvannet av 1950-årenes funksjonalistiske oppfatninger om kjønnsrollenes betydning for samfunnenes balansegang, og fikk sin aktualitet innenfor den arkeologiske diskursen mot slutten av 1970-årene. I liket med den første bølge fortsatte kravene om økonomisk, politisk og sosial likestilling mellom kjønnene. Dertil ble det fremmet krav om likhet mellom kvinner og menn i relasjon til seksualitet og reproduksjon. Dette er emner som ble vesentlige i kjønnsforskning generelt, men relaterte spørsmål kom også til å prege arkeologisk forskning etter hvert.

Innenfor ”den andre feministiske bølge” ble det formulert et krav om at forskning og kultur skulle vurderes kritisk i forhold til deres motivasjon og målsetninger. Reidar Berthelsen et. als publikasjon *Var de alle menn?*(1979) fra det første norske forskningsseminaret om kjønn, i tillegg til Tove Hjørungdals (1991) avhandling; *Det skjulte kjønn*.,..... og eksempelvis Kathy Elliot og Jenny Fjellheims (1992:58-67) artikkel *Hva gjorde hun mens han var ute på jakt?* er arkeologisk litteratur som har problematisert de universelle meta-historiene som ble belyst innenfor den andre feministiske bølge. Disse publikasjonene berørte teoriene rundt patriarkalsk styre av institusjoner i academia, i tillegg til øvrig samfunnsliv, med de underordnende effekter dette hadde for kvinner. Andre bølges feminister ble forent nettopp under oppfatningene om den patriarkalske svøpe. En av målsetningene innenfor arkeologi ble dermed å få kvinner fram i forskningen og dertil ikke minst å få kvinner synliggjort i det arkeologiske materialet.

I løpet av den andre feministiske bølge vokste det fram ulike forgreininger innenfor feministisk tenkning. Det skjedde dertil en tiltagende dreining mot standpunktteoretiske prinsipper. Paradoksalt nok ble det dermed på den ene siden rettet kritikk mot androsentrisme og det ”fellesmannlige” mens det på den annen side ble argumentert for at ”felleskvinnelige” erfaringer gjorde kvinner egnet til å forske på eget kjønn. Denne oppfatningen innebar også forestillingen om at kvinner er i besittelse av en større legitimitet enn menn når det gjelder å uttale seg om kvinner. Den tidligste arkeologiske kjønnsforskningen betegnes derav ofte som kvinnearkeologi (Amundsen 1995:20; Gilchrist 1999). Det er imidlertid gode grunner til

forestillinger om at tidlig, feministiskinspirert arkeologisk forskning ble utført av kvinner, handlet om kvinner og følgelig var motivert av kvinnesak.

7.4.2 Fra ”history” til ”herstory”. utfordringer av ”androsentrisk historie”

”Kvinnearkeologiens” fremste målsetning var å ”finne” kvinnen i det arkeologiske materialet, og dermed gjøre kvinner til aktører i forhistoriske samfunn på lik linje med menn. I den populærvitenskapelige boken *“Fortellingen om Embla. Glimt fra formødrenes historie fra fangststeinalder til senmiddelalder”* beskrives livet til fortidens kvinner gjennom historien (Hofset et al.1993). Dette er bare en av mange publikasjoner der man har forsøkt å belyse forhistorien innenfor en jevnere fordeling av representasjoner av kjønn og dermed også av fortidens samfunn. Formidling av ”herstory” er også knyttet opp til samtidsproblematikk innenfor vitenskapelig praksis. I mange publikasjoner hovedsakelig av nyere dato rettes fokus spesifikt mot kvinner i arkeologien og kvinnelige arkeologer. Den tradisjonelle formidlingen av historie er vanligvis gjort innenfor et androsentrisk perspektiv. Som Margarita Díaz-Andreu og Marie Louise Stig Sørensen (1998:1) har påpekt så er også de langt fleste historiske og arkeologihistoriske nedtegnelsene skrevet av menn (for eksempel Trigger 1991; Daniel 1975).

Flere vitenskapelige arbeider som ble produsert i løpet av perioden under den ”andre feministiske bølge” hadde som målsetning å vise kvinner i utradisjonelle roller. De mest radikale pådriverne for kvinnelinjen postulerte sågar kvinners ”maktovertagelse” av sfærer tradisjonelt tilskrevet menn, deriblant innenfor fangst (Karlsson 1999), redskapsproduksjon (Gero 1991) og religion (Gimbutas 1974; 1989). Skogstrand (2004:456) har kalt denne typen arkeologi for ”gudinnearkeologi” og hun mener at det er de gode intensjonene som har tatt overhånd i disse tilfellene. I relasjon til den situasjon som her framstilles, så er det også nærliggende å trekke paralleller til forestillingene om et virkelig eller et hypotetisk matriarkalsk kontra et patriarkalsk samfunn. Disse forestillingene er imidlertid generert innenfor en gjennomgripende polar tenkning

Fuglestvedt (2006:43-64) har med utgangspunkt i Gerd Brandtenbergs roman *Egalias døtre* diskutert matriarkatets relevans som samfunnsform og mener at et matriarkat nødvendigvis vil være en direkte avspeiling av et konvensjonelt patriarkat. Selv om denne polartenkningen var et nødvendig virkemiddel i en tidlig fase av kjønnsdebatten, har den ved gjentatte overdrivelser mistet sin sprengkraft. Det er likevel mulig at radikale forestillinger kan ha en ønskelig effekt. Brandtenbergs framstilling er basert på fiksjon, men fortellingens styrke er

som Fuglestvedt (2006:58) har påpekt at den kan bidra til å undergrave ideer om en naturlig orden. Filosofen og etnologen Elin Svenneby (1992:116) har understreket at det fra den feministiske vitenskapskritikkens side er viktig å ta høyde for at androsentrisme ikke har vært like synlig eller hatt samme utbredelse i alle fag eller på alle områder. Likevel finnes det fellestrekk som kan knyttes sammen innenfor androsentrisk ideologi. Premisset for de argumenter som underbygger en ”kvinnevitenskap”, en ”mannsvitenskap” eller for den del, en ”androsentrisk vitenskap” er at kjønns kategorier oppfattes som konstante størrelser og at manns- eller kvinneidentiteten tilskrives en universell karakter.

7.4.3 Spranget fra biologi til kultur. Sex og gender

I 1980-årene og sterkt påvirket av postprosessuelle trender oppstod flere kritiske og selvrefleksive tilnærminger til arkeologisk forskning. I følge Thomas A. Dowson (2000:163) beveget imidlertid ikke disse retningene seg i vesentlig grad bort fra den normative måten å tenke kjønn på. Dowson sikter sannsynligvis til den tidligere omtalte og svært så tradisjonelle tokjønnsmodellen. Som jeg tidligere har vært inne på så er ikke verken kjønnsforskning eller feministisk forskning homogene retninger og har innad valgt ulike målsetninger som har resultert i at vektlegging av problematikken har blitt forskjellig.

Innenfor arkeologi ble det i løpet av 1980-årene vanlig å skille mellom biologisk og sosialt kjønn, sex og gender fremfor alt for å kunne identifisere tilstedeværelse av kvinner eller kvinneaktiviteter i det arkeologiske materialet (Conkey og Gero 1997:411). Genderbegrepet må følgelig ses som feminismen og kjønnsforskningens motreaksjon på generaliseringen av menneskelig adferd til mannlig adferd og dertil de kvinneekskluderende implikasjoner ved denne doktrinen. Dermed tok kjønnsforskerne kampen opp mot det såkalte ”androsentriske bias”.

I tillegg til å fremheve at gender var både et sosialt og kulturelt produkt, ble genderperspektivet innenfor arkeologisk forskning brukt til å imøtegå essensialistiske definisjoner av forskjellene mellom (biologiske) kjønn. Innenfor genderperspektivet ble det blant annet fokusert på kjønnsforskjellenes sosiale konstruksjon og konsekvensene for og av maktfordeling. Dertil ble sosial status og fordeling av ressurser vektlagt, i tillegg til de implikasjoner som gjorde seg gjeldende i relasjon til kunnskapsproduksjon og de forskjellene som var utslagsgivende for kjønnsbetinget deltagelse i vitenskapelig arbeid.

Conkey og Spector (1984) banebrytende artikkel *Archaeology and the study of Gender*, krediteres vanligvis introduksjonen av genderbegrepet i arkeologi. Det er viktig å understreke at gender i utgangspunktet var benyttet som en benevnelse for definerte sosiale kjønnsroller, Ideene rundt begrepet var imidlertid allerede i bruk fra og med slutten av 1970-årene innenfor norsk arkeologi (Berthelsen et al.1987:9-11). Problemstillingene som ble diskutert på denne tiden kan defineres som genderproblematik., Det innebar at det refererte til prinsipper ved organiseringen av sosial struktur, som basis for sosialt utspilte normative verdier, samt berørte dimensjoner ved personlig identitet (Braidotti 2000:287; Harding 1986).

Rosi Braidotti (2002:286) har belyst at anvendelsen av begrepet ”gender” er kulturelt relativt og at det i en skandinaviskspråklig kontekst innebærer en form for kjønnsnøytralitet. ”Gender” inkorporerer både kvinners og menns sosiale roller istedenfor å henvise primært til kvinnestudier. Det har da også blitt understreket fra flere hold at kvinner ikke er de eneste som ”har, er, eller blir” gender, men at dette konseptet også berører menn og eksempelvis barn. Grete Lillehammers (2006:71-74) argumenterer for at det norrøne og nynorske ”kyn” er et anvendelig begrep fordi det innholdsmessig er videre enn både ”gender” og det vanlige norske ”kjønn.” I tillegg til å referere til sosial konstruksjon, refererer ”kyn” både til handling og hærkomst i form av slekt eller ætt, med andre ord både ”gender” og ”sex”. Jeg anser kyn som en fruktbar innfallsport videre, men i likhet med Lillehammer innser jeg begrepets begrensninger ved at det kan reprodusere anakronistiske forestillinger.

7.4.4 Den tredje feministiske bølge: fra likhet til forskjell

På begynnelsen av 1980 tallet vokste den kritiske perspektivering til nye høyder. Den såkalte ”tredje feministiske bølge” må først og fremst oppfattes som en motreaksjon til kritikken av kritikken i etterdønningene av den andre feministiske bølge. For det andre var den i seg selv en kritikk av essensialismen i det rigide og topolede kjønnsystemet som ble forfektet innenfor den andre feministiske bølgen, men samtidig videreførte den de kritiske aspektene som ble formulert i løpet av den andre feministiske bølge. Fra å fokusere på at kjønn skulle være like(stilte) ble det nå fokusert på forskjellene som skilte mennesker på individnivå.

7.4.5 Flere stemmer - flere agenter

Retningen som vanligvis benevnes queer theory eller skeiv teori, vokste fram i sammenheng med bevegelsen *Queer Nation* som aksjonerte for homofil og lesbisk synelighet og trygghet. Dette var en motbevegelse mot vold og trakassering av seksuell annerledeshet foruten mot

udifferensierte binære inndelinger av mennesker i enten - eller kategorier (Solli 1998:7). Den skeive teoriens hovedmålsetning har dermed innebåret å stille spørsmål ved eksisterende kategorier og forestillinger for å forstå virkeligheten ut i fra et diversitetsperspektiv. Skeiv teori initierte dermed nye tankemønstre innenfor både akademia, politisk virksomhet og til normative sannhetsforstillinger av kategorisering, innenfor identitet, historisitet og subjektivitet (Turner 2000:1-36; Solli 1994:8). Det skeive perspektivet begynte som en utfordring til essensialistiske konstruksjoner av homofil og lesbisk identitet, men endte opp med å få sin mening tilskrevet ved sin opposisjonelle relasjon til normen (Dowson 2000:163). Framveksten av skeiv teori, (i dialektikk med feminisme) har bidratt til å åpne for andre "tause" grupper i samfunnet. Selv om disse sidegrenene ikke har noen direkte praktisk betydning innenfor norsk arkeologi er de likevel viktige innenfor generering av et bilde av de mulige innflytelser der kjønnsbegrepet som objekt er sedimentert ut av.

7.4.6 Feminisme møter Queer teori i arkeologi

Feminisme og Queerteori er forbundet direkte eller indirekte til politiske bevegelser utenfor akademia., som ofte heller enn sjelden overlapper hverandre. Elizabeth Weed (1997: VII) har karakterisert de teoretiske retningene som to "grener av kunnskapens og politikens familietre," men understreker samtidig at på tross av retningenes sammenfall i målsetninger så er det store forskjeller i respektiv historisk formasjon. Weed (1997) mener at det har vært et problem med å skille retningene innenfor akademia. Et eksempel på denne er et "relativt" krav på Butler henholdsvis fra Queerteoretikere og feminister. Mens Butler av enkelte defineres som en av de fremste representanter for queerteori (Turner 2000:3), så er dermed referanser til Butler sjelden langt unna når det er tale om kritiske aspekter initiert av feminisme. Kritikken som har vært reist mot Butlers angivelige oppløsning av solide kropper har ført til at enkelte teoretikere har tatt avstand fra hennes teorier. Det "butlerske" eksempelet kan oppfattes som symptomatisk for et større perspektiv på bruk av feminisme og queerteori for å tenke annerledes i arkeologi. problematisk

Gender eller kjønnsarkeologi er likevel ikke nødvendigvis enten feministisk eller queerteoretisk men må ses i lys av symbiotiske utviklingsforhold (Gilchrist 1999:1). Enkelte har hevdet at kjønnsforskning ikke nødvendigvis må være politisk motivert men den vil alltid være politisk betinget, historisitet tatt i betraktning.

7.4.7 Mangel på variasjon og diversitet innenfor tradisjonelle kjønnsparadigmer

“But individuals are not only male and female, they are also hermaphrodites, transsexuals, Siamese twins, lacking or with nonfunctional reproductive organs. They are not only masculine or feminine, they are transgendered, multigendered, nongendered, cyborgs, werewolves, angels; they elaborate a semiotics and culture coupling their sensuality across species, with animals, with hermaphroditic organisms, with plants and rivers, with machines and with spirits and death.”

Alphonso Lingis (i Meskell 1999:53)

Krysskulturelle sammenligninger av kjønnsforestillingenes organisering har avdekket store forskjeller på tvers av de binære opposisjonene mannlig og kvinnelig, eller biologiske kvinner og menn, i form av forskjellige kjønnskonfigurasjoner som kan karakteriseres både som liminale og som egne og ”faste”, klart definerte kategorier. ”Anomalieene” har primært kommet fram i etnografisk og antropologisk forskning og har bidratt til at normative ”vestlige” kjønnsforestillinger har blitt problematisert. Diskusjonen om forholdet mellom seksualitet, transseksualitet og transgender, er bare i liten grad i seg selv nødvendig for å belyse variasjon og diversitet og vil derfor ikke belyser i vesentlig grad. Eksemplene jeg presenterer er etnografisk/antropologisk velbelagte og representerer stor geografisk og kulturell spredning.

Såkalte *Berdaches*, også kjent under den mer aksepterte benevnelsen ”*two spirits*.”¹, er kjent fra amerikanske indianske stammer, og utgjør en egen gruppe sosiale kjønn. I tillegg til disse finnes det andre varianter i ulike stammesamfunn både kvinner og menn som har ulike varianter av kjønnede roller som defineres av ulike kriterier. I Asia er de indiske Hirjaene velkjente fenomener, og utgjør både kvinnekategorien og ikke-kvinner, til tross for å være tross biologisk definerte menn, og på det sør – amerikanske kontinentet er de brasilianske travestier en annen kategori på tvers av det tradisjonelle tokjønnsystemet (Nanda 2000).

Historikeren Bjørn Brandlien (2006) skriver om kjønn og maskulinitet i norrøn middelalder/vikingtid. Her refereres det til den amerikanske forskeren Carol Clovers ett-kjønns tese, som Clover har brukt for å begrunne de tilfeller i forhistorien der man har antatt at kvinner uten videre har kunnet ”skli” inn i roller som i utgangspunktet var forbeholdt menn (Brandlien 2006:14). Et annet eksempel som blir belyst i den forbindelse er Britt Sollis (1997;

¹ Berdache er avledet fra et arabisk uttrykk som refererer til prostituerte menn. Det ble angivelig brakt med Spanjolene til Amerika. Bruken av ordet gjenspeiler muligens europeernes holdninger til andre kjønnsystemer enn deres eget og kan også indikere en oppfatning om unaturlighet (Nanda 2000:11).

”Two spirit” (Jacobs et al. 1997; Lang 1998; Nanda 2000:13) uttrykket er også problematisk fordi det betinger av en tokjønnsmodell, og dertil forestillinger om kulturell kontinuitet knyttet til spiritualitet.

2004) analyser av den kjønnede Odin i artikkelen *Odin the Queer* og i boken *Seid.* der Odin som sjaman unnslipper det ellers så rigide tokjønnsystemet og den normative heteroseksuelle matrisen.

7.4.8 Maskulinitetsforskning

Maskulinitetsforskning er tilkommet kjønnsforskningen som en reaksjon på at den tradisjonelle kjønnsforskningen i hovedtrekk har dreid seg om kun den ene ”halvpart” av befolkningen og dermed har ført til at mannen har ”mistet sitt kjønn” (Fuglestvedt 2006: 58). De siste 20 år har det vokst fram en økende vilje til å forske på menn og maskulinitet, i praksis er imidlertid bildet et annet. Så sent som i 1999 fastslo Welinder (1999:126) at mannsarkeologi ikke fantes.

Å etablere ”maskulinistisk” forskning etter ”kvinneforskningens” mal og åpning for historieskapning som kvinneforskning og feminisme for å være likeverdig, er jevngodt med å akseptere Brantenbergs fiktive matriarkatsfigurer; ”mannekvinneskene”, og absolutt ingen ønskelig situasjon sett verken fra et feministisk synspunkt eller fra andre retninger. som imøtegår reproduksjon av generaliserende. kategorier. A. Bernhard Knapp (1998:366) har belyst at ”den mannlige” reaksjon på feminismen har tatt to ulike veier, mens homoforskningen har tatt en tredje. Mannsforskning som en kategorisk likevekt til kvinnearkeologi har likevel ikke hatt det samme historiske forløpet. Og kanskje har dette vært til fordel for maskulinitetsforskningen.

7.5 DEKONSTRUKSJON

Problematiseringen og politisering av arkeologi kan først og fremst relateres til ønsket om endring, både politisk og ideologisk. Reproduksjon av forestillinger om kjønn hadde antatt en evig og universell dimensjon som måtte revurderes. Et av verktøyene for denne oppgaven ble funnet i dekonstruksjonismen, en filosofisk kritisk metode og en metode for analytisk undersøkelse med røtter i 1960 tallet franske filosofiske retninger. Dekonstruksjon, forfektet spesielt av Jaques Derrida og kretsen rundt ham (som innebærer at alt er sosialt) ble et viktig virkemiddel i anglo-amerikansk kritiske analyser og fikk en stor rolle innenfor feministisk/queer kritikk og fikk derigjennom også etter hvert innpass i arkeologiske studier. Dekonstruksjon ble først anvendt som en metode for å undersøke den underliggende logikken ved ikke-materielle kategorier i eksempelvis språk og tekst, men har senere blitt overført på antatt sosiale enheter, eksempelvis kjønn. I dagligspråk tilsvarer dekonstruksjon til destruksjon og nedrivning. Jeg vil imidlertid understreke at dekonstruksjon må oppfattes på

linje med uttrykket ”analyse” og at det er i denne forståelsen at dekonstruksjon synes å ha hatt betydning for kjønnsbegrepet.

Butlers dekonstruksjonsbegrep (1993:10) er forankret i forestillingen om dynamikk og temporale prosesser. Hennes syn er at kjønnsforestillinger reproduseres av gjentakelser inntil de danner ”en norm” eller en idé om sannhet og universalitet. Paradoksalt nok er det av repetisjoner som muliggjør dekonstruksjon, ved at gjentakelsene ikke er stabile eller faste men alltid åpne for endring.. Sentralt i denne forestillingen er Foucaults (1977) maktbegrep, men makt betraktes ikke som grammatikk eller metafysisk handlende subjekt Butler har reformulert maktforståelsen slik: ”there is no power that acts but only the reiterated acting that is power in its persistence and instability”. Unntak fra normen er følgelig alltid mulighet og det er disse unntakene/uoverensstemmelsene som legger til rette for at rekonstruksjon eller nykonstruksjon av ulike kategorier blir mulig.

7.5.1 Homofobi?

Innenfor skeiv teori begynte man å stille spørsmål ved hvorfor patriarkalsk ideologi er kvinneekskluderende og har ført til at akademia i tiden mellom 1880 og 1960 var ”kvinnefattig”. Utenom de åpenbare rammebetingelsene som hadde å gjøre med kvinners adgangsbegrensning til fagene, det vil si normene som la begrensninger på kjønn, mener Claasen (2000:173) at homofobi er en av grunnene. Jeg har tidligere referert til forestillingen om at kvinner som ble utdannet ble ”abnorme” hvilket i den konteksten innebar at kvinner som gjorde ”mannfolkarbeid” i verste fall ville miste sin kvinnelighet og utvikle mannlige genitalier, i beste fall bli uraffinerte (Bullough og Bullough 1977: 124-130). En kvinnelig arkeolog var dermed metaforisk ikke ”helt kvinne, men heller ikke mann. Psykoanalytikerens Sigmund Freuds teorier om kvinnelig ”homoseksualitet, en annen form for ”abnormitet,” ble benyttet for å forklare hvorfor enkelte kvinner ikke ville underkaste seg passivitet og underordning. Framstående kvinner ble stemplet som ”mannekvinner” som forledet normale unge piker og spredde ”lesbisitet”; Claasen 2000:175). Kvinnelige arkeologer var dermed metaforisk verken kvinner eller menn når de utførte arbeid som var mannlig kjønn (Claasen 2000: 178).

Et eksempel som nevnes av Claasen (2000: 176) er prosjektene med New Deal, gjenreisningen og reformen i etterkant av perioden karakterisert som den store depresjonen i USA i løpet av 1930 og 40-årene. som ga stort behov for arkeologisk arbeidskraft Kvinner som arbeidet på utgravningene i Georgia og i Alabama var svarte ikke hvite. Denne

situasjonen passet inn i den generelle oppfattelsen av svarte kvinner som defeminiserte objekter, underordnet en rasebestemt maskulinitet og dermed var egnet til hardt fysisk arbeid til nytte for den hvite ”overklassen”.

Alle har, er eller gjør (minst) én form for kjønnet identitet. Der er i det hele tatt svært få situasjoner der kjønn kan tenkes å være fraværende som parameter, enten det er tale om den dagligdagse praksis eller andre spesifikt definerte situasjoner. I et menneskelig livsløp er kjønn en akse som livet dreies rundt, fødsel, livsløpets milepæler og død, innebærer en form for referanse til kjønn. Kjønnforskningen dekker dermed et vidt spekter av kjønnete situasjoner omkring kropp, seksualitet og kjønnet erfaring. Rett eller galt; kjønn brukes for å definere oss våre forhold til andre og vår plass i samfunnet (Hays Gilpin og Whitley 1998:3).

DEL IV AVSLUTNING

Kapittel 8 oppsummering og konkluderende bemerkninger

Jeg har kalt denne avhandlingen *I kjønn forening! Arkeologiens kjønnsbegrep belyst ved meta-metodologi og livsløpshistorier*. Tittelen beskriver de hovedområdene jeg har fokusert på. Min målsetning med denne teksten vært å belyse arkeologiens kjønnsbegrep i et biografisk perspektiv og har innebåret å formidle historiene om kjønnsbegrepets ”livsløp”. Et biografisk perspektiv betinger en vurdering av eget utgangspunkt og en vurdering av forskningen i lys av kritisk vitenskapelig arbeid. For å nærme meg det biografiske perspektivet har jeg benyttet en type metametodologi for å belyse og stille spørsmål både til teoretiske og metodiske faktorer innenfor vitenskapelig praksis.

Arkeologiens kjønnsbegrep må betraktes som et sammensatt fenomen. ”Sammensatt” har i denne konteksten betegnet alle de agencies som sammenfiltres og legemliggjør/kroppsliggjør et fenomen. Deriblant innbefattes mennesker, gjenstander og forestillinger, praksis, tid og rom og dertil er forskerrollen viktig. Disse segmentene har innbyrdes relasjonell betydning, ved at de genererer effekter og resultater som legemliggjøres i og av forskningen og ulike livsløpshistorier.

8.1 OPPSUMMERING

I avhandlingens første del har jeg belyst og diskutert problemstillinger og trekk ved generelt vitenskapelig arbeid. Deriblant har jeg gjort rede for skillet mellom naturvitenskap og humanistiske vitenskaper og argumentert for å betrakte disse kategoriene innenfor sammenfallende rammebetingelser. Jeg har eksempelvis lokalisert ”synets” rolle innenfor anleggelse av perspektiver. I lys av denne situasjonen har jeg stilt spørsmål til en trend jeg mener å se innenfor kjønnsforskningen, nemlig nedgang i produksjon av litteratur innenfor eget felt. Dermed har jeg beskrevet et behov for å revurdere de rammeverkene vi benytter innenfor tradisjonelt analytisk arbeid. Jeg har framstilt reformulering av begrepet ”virkelighet” som en innfallsvinkel for å nærme meg en mulighet for å overskride grensene for tradisjonelle fortolkningsmodeller.

I del to har jeg belyst metametodologiske implikasjoner. For det første har jeg betraktet forskningshistorien i lys av relasjonelle perspektiver. Innenfor dette tema har jeg tatt

utgangspunkt i egenforskningen og vår tilnærming til den og belyst situering som en ønskelig målsetning innenfor forskningshistorisk kunnskapsproduksjon. Videre har jeg framhevet Haraways (1991) kyborgfigur som en metafor for de relasjonene det er mulig å lokalisere innenfor en forskningshistorisk kontekst, både i metodologisk forstand og på kategorinivå. På bakgrunn av dette synet har jeg hevdet at alle forbindelser mellom forskjellige analytiske enheter legemliggjøres i ulike fenomener og historier som er forutsetninger for og resultater av hverandre.

Jeg har videre diskutert problemstillinger som kan knyttes til hvem, eventuelt hva, som oppfattes i aktiv forstand i en gitt kontekst. Jeg har derved belyst den tradisjonelle forestillingen om menneskeskelig transcendens i forhold til ikke-menneskelige kategorier. Jeg har derfor måttet redegjøre for forholdet mellom ulike agentive kategorier og gjort rede for konseptene ”materialitet” og ”agency”. I den forbindelse har jeg diskutert spørsmål i relasjon til symmetriforestillingers relevans innenfor arkeologi.

Det har også vært nødvendig å diskutere etiske aspekter. Gjennom å belyse etikkspørsmål har jeg etablert en link mellom mine metametodologiske undersøkelser og enkelte av hovedprinsippene fra kjønns- og feministisk forskning. Ved å presentere Agential realism som konseptuelt rammeverk har jeg forsøkt å binde sammen de elementene jeg har belyst innenfor et posthumanistisk og feministisk perspektiv. Agential Realisms er bygd opp rundt begrepene agency og virkelighet og det forfektes dermed en sorts agentuell virkelighet som både har ontologiske og epistemologiske implikasjoner.

Bladt de viktigste faktorene som jeg har belyst i avhandlingen er for det første fenomenenes primære rolle som analytiske enheter. Fenomener er ikke bestembare enheter med fastsatte eller klart definerte grenser, men er snarere resultatene av sammenfiltringer av en mengde agentive ”krefter”, både menneskelige og ikke-menneskelige. For det andre har jeg belyst at fenomenene konstrueres innenfor en kontinuerlig prosess det vil si i performativ forstand. Disse innsiktene har jeg tatt med meg videre i teksten. De er følgelig blitt inkorporert i det biografiske perspektivet jeg har anlagt for å belyse arkeologiens kjønnsbegrep gjennom dets ”livsløp”.

Det fenomenet som arkeologiens kjønnsbegrep innebærer, og den operasjonelle kategorien som betegner arkeologiens kjønnsbegrep har jeg definert som ”biografisk kjønn” og belyses i del tre. ”Biografisk kjønn” betegner kjønnsbegrepet innenfor dets livsløpshistorier og tar

nettopp høyde for at agency og praksis er dimensjoner ved alle de kreftene som er i sving og deltar i kroppsliggjøringsprosesser. Et av hovedpoengene jeg har argumentert for er at også kjønnsbegrepet genereres i en kontinuerlig prosess i relasjon til verden omkring.

Jeg har valgt å følge arkeologiens kjønnsbegrep gjennom forskjellige historier der ulike aktører og agencies har bidratt innenfor ulike legemliggjøringsprosesser. Derav har kjønnsbegrepet som kroppsliggjort fenomen hatt mange ulike sammensetninger. Jeg har hevdet at kjønnsbegrepet er aktivt og derav genererer ulike effekter på sine omgivelser. Alle disse elementene er imidlertid forutsetninger for hverandre og det er i lys av denne dynamikken at arkeologiens kjønnsbegrep og fenomenet biografisk kjønn må oppfattes.

Innenfor arkeologiens tidligste faser har jeg beskrevet kjønnsbegrepets inntreden i arkeologisk forskning og belyst den rollen som begrepet har spilt innenfor analytisk arbeid. I den forbindelse har jeg imøtegått påstanden om at tidlig arkeologi kan betegnes som ”kjønnsløs.” Jeg har belyst kjønnsbegrepet i ulike historiske kontekster, deriblant innenfor 1800 tallets borgerlige kretser og innenfor periodens academia. Jeg har dermed fått innblikk i hvilke konsekvenser kjønnsbegrepet har fått i en legemliggjort forstand. Derpå har jeg kontekstualisert kjønnsforskjeller som har oppstått i samfunnet og som dessuten har vært vesentlige innenfor arkeologisk forskning. Jeg har kort gjennomgått det arkeologiske gjenstandsmateriale i forbindelse med kjønnsbestemmelse primært av graver. Dermed er det ikke bare tatt høyde for menneskelig rasjonell omgang med gjenstandene, men også at gjenstandene i seg selv kan ha utvist en form for ikke-tilsiktet agency.

Kjønnsbegrepets rolle som formidler av ideologi har vært et gjennomgående tema både innenfor samfunnets og arkeologiens rammer. Ulike ideologiske forestillinger har vedkommet kjønnsbegrepet og samtidig inngått i større komplekser av samfunnsfortolkninger. Disse tolkningene har både har vært benyttet innenfor rasistisk og nasjonalistisk virksomhet. I tillegg har tolkninger av kjønn i ulike kontekster bidratt til den store kløften mellom samtidens kvinner og menn. Jeg har beskrevet en del eksempler som viser denne situasjonen og framhevet bruken av etnografiske analogier som en medvirkende årsak til denne situasjonen. Jeg har også vist hvilke effekter analogibruken har hatt for de kjønnsforestillingene som er blitt brukt i arkeologi i den hensikt å få tilgang til forholdene i fortidens samfunn. Derfra har mange forestillingene om fortidens kjønnsdeling blitt generert. Steinalder og vikingtid er kanskje de mest ”ladete” i så måte. Kjønnsbegrepet har blitt fulgt til etterkrigstiden og jeg har kunnet dra linjene fra arkeologiens tidligste perioder dit, både hva

arkeologi og øvrig samfunnsliv som vedkommer kjønn angår. Det er imidlertid viktig å understreke at til tross for fellestrekk mellom periodene var det likevel store forskjeller innad i betydningen av kjønnsbegrepet og innenfor dets mange årsaks- og virkningsforhold.

Tiden i løpet av kjønnsarkeologiens framvekst og perioden som omhandler kjønnsbegrepet etter at det ble gjenstand for eksplisitte undersøkelser har blitt behandlet for seg. Jeg har i denne bolken fokusert på feminismens avgjørende rolle for den interessen som ble rettet mot kjønn i generell forstand og mot kjønnsbegrepet i arkeologi. Dertil har jeg belyst at både prosessualistisk og postprosessualistiske retninger i forskningen åpnet opp for at kategorien kjønn kunne bli ytterligere vektlagt og dermed tilrettela for en egen forskning på kjønn.

Jeg har belyst at de såkalte feministiske bølger har vært viktige elementer i fremveksten av kjønnsarkeologi, hvorav kvinnekampen som ble ført i tidlige perioder må ses i lys av en preliminær start for problematisering av kjønn i samfunnskontekst. De såkalte ”andre og ”tredje” feministiske bølger har imidlertid hatt en mer eksplisitt rolle innenfor arkeologisk kjønnsforskning. I løpet av denne perioden ble fokuset rettet mot å gjøre kvinner synelig i det arkeologiske materialet. Innenfor framveksten av den arkeologiske kjønnsforskningen har jeg belyst *Kvinner i Arkeologi i Norge*, KAN som en pådriver for at endringene skjøt fart. I

Innenfor den nye kjønnsforskningen ble kjønnsbegrepet tilskrevet nytt og bredere innhold. Fra å dreie seg om menn og menns historier, ble kvinnene i større grad inkorporert i forskningsarbeidet og det vitenskapelige arbeidet. Dertil ble kvinner trukket fram i arkeologiske studier av fortiden.

Jeg har belyst at biologisk og sosialt kjønn etter hvert ble to forskjellige kategorier og fokuset ble rettet mot genderbegrepet som ble benyttet for å forklare kjønn og kjønnsforhold innenfor sosiale og kulturelle forklaringsmodeller. I løpet av 1980-tallet ble det mer fokus på at individuelle forskjeller mellom mennesker var viktig.

Innenfor den teoretiske retningen som benevnes queerteori ble det tatt hensyn til dette forholdet i langt større grad enn innenfor den tidlige kjønnsarkeologien som lenge holdt fast ved tokjønnsmodellen. Queerteori må allikevel ses innenfor et slags symbiotisk forhold med kjønnsarkeologi og feminisme. Grupper av mennesker som vanligvis ble marginalisert ble i løpet av denne perioden, det vil si 80 og 90-tallet ble etterhånden framhevet, også på individuell basis. Jeg har også belyst spørsmål som er knyttet til maskulinitetsforskningen innenfor arkeologi, Dekonstruksjon har vært innfallsvinkel for å endre kjønnsforestillinger og

generere nytt innhold til kjønnskategorier. Jeg avsluttet kapittelet med en livsløpshistorie som jeg mener eksemplifiserer godt de ulike kjønnsbegreper som kan opptre samtidig.

I denne avhandlingen har jeg med andre ord forsøkt å belyse arkeologiens kjønnsbegrep ved metametodologisk og biografisk perspektiv. En av målsetningene har vært å få ulike tilnæringsmåter til å samhandle. Dette målet har jeg nådd og jeg har kunnet belyse arkeologiens kjønnsbegrep innenfor forskjellige analytiske perspektiver. Metametodologi har vært applisert for å få stilt spørsmål til forskningen og dens resultater på et overordnet plan. Ved samtidig å benytte biografiperspektivet har jeg fått knyttet perspektivene sammen og belyst arkeologiens kjønnsbegrep innenfor mange dimensjoner og dermed dets sammensatte natur.

Jeg innledet denne avhandlingen med å stille en del spørsmål til forskningen, dog uten å ha som målsetning å finne endelige løsninger. Jeg har imidlertid erfart at ved å bruke nye innfalsvinkler til tradisjonelle spørsmål og til en del nye, i tillegg genereres nettopp andre forskningsplattformer som det er mulig å bygge videre på.

BIBLIOGRAFI

Aasdal, Kristin

1998 Inn/vendinger mot naturen – omskapende politikker. I *Betatt av viten. Bruksanvisninger til Donna Haraway*. Spartacus Forlag, Oslo.

Ahern, Laura

2001 Language and Agency. *Annual Review of Anthropology* 30:109-137.

Alcoff, Linda

1996 *Real Knowing: New versions of coherence theory*. Cornell University Press, New York.

Amundsen, Hilde Rigmor

1995 Forskningshistorie og populærlitteratur i et feministisk perspektiv. *VIKING*, bind LVIII- Norsk Arkeologisk Selskap, Oslo.

2000 *Teori og data i et forskningshistorisk perspektiv, jysk enkeltgravskultur fra 1880-åra til 1990-åra*. Varia 51. Universitetets kulturhistoriske museer, Oldsaksamlingen, Oslo.

Appadurai, Arjun

1986 *The Social life of things. Commodities in cultural perspective*, redigert av Arjun Appadurai, Cambridge University Press, Cambridge.

Arroyo-Kalin, Manuel, A.

2004 An Ongoing Outcome, a Surrounding World: Materiality, Agency and History. I E.de Marrias et.al (red.): *Rethinking materiality the engagement of mind ith the material world*, s.73-84, Mc Donald Institute Monographs Cambridge.

Arwill- Nordbladh, Elisabeth

2001 *Genuskonstruktioner i nordisk vikingatid. Förr og nu*. GOTARC , Series B No 9. Göteborgs Universitet, Institutionen för arkeologi, Gøteborg.

1987 *Genusforskning inom arkeologien*. Högskoleverket, Stockholm.

Barad, Karen

2003 Posthumanist Performativity: Towards an understanding of how Matter Comes To Matter, I *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, volum 28(3):801-832.

1998 Agential Realism: Feminist Interventions in Understanding Scientific Practices. I *The Science Studies Reader*, s. 1-12, redigert av M. Biagioli. Routledge, New York.

1996 Meeting the Universe Halfway: Realism and Social constructivism without contradiction. I *Feminism, Science, and the Philosophy of Science*, redigert av Lynn Hankinson Nelson og Jack Nelson, s. 161-194. Kluwer Press, Dortrecht.

- Berthelsen, Reidar, Arnvid Lillehammer, Jenny-Rita Ness (red.)
1987 *Where they all men? An examination of sex-roles in prehistoric society*. AmS-Varia 17, Stavanger.
- Bohr, Niels
1963 *Essays 1958-1962 on atomic physics and human knowledge*. Interscience Publishers, New York.
- Bourdieu, Pierre
1991 *Outline of a theory of practice*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Braidotti, Rosi og Gabriele Griffin
2002 *Thinking Differently: A reader in European women's studies*. Zed Books, London.
- Brandlien, Bjørn
2006
- Brantenberg, Gerd
1992 *Egalias døtre: en roman*. Aschehoug, Oslo.
- Brenna, Brita
1998 Historiefortelleren - en refleksjon over "Teddy Bear Patriarchy. Taxidermy in the Garden of Eden, New York City, 1908-1936." I *Betatt av viten. Bruksanvisninger til Donna Haraway*, s 176-212, Spartacus Forlag, Oslo.
- Brysting Damm, Charlotte
1993 Fortellinga om Embla. Anmeldelse KAN 16:71-76
- Brøgger, Anton Wilhelm
1925 *Det norske folk i oldtiden*. Aschehoug, Oslo.
- Brønsted, Johannes
1957 *Danmarks Oldtid, bind I. Stenalderen*. Gyldendalske Boghandel, København.
1958 *Danmarks Oldtid, bind II. Bronzealderen*. Gyldendalske Boghandel, København.
- Bullough, Vern og Bonnie Bullough
1977 *Sin, Sickness, and Sanity: A history of Sexual Attitudes*. New American Library, New York.
- Butler, Judith
1993 *Bodies that matter: on the discursive limits of "sex"*. Routledge, New York.
- Bøe, Johs
1938 Fangstmann og bumann, *Norsk Kulturhistorie*, bind 1 s 29-90, redigert av A. Bugge og S. Steen, Cappelens forlag, Oslo.
1986 Some elements of the sociology of translation; domestication of the scallops and fishermen of St. Brieuc Bay. I *Power Action and Belief, A New Sociology of Knowledge*, s. 196-233, redigert av John Law. Routledge og Kegan Paul, Boston.

- Callon, Joseph og Bruno Latour
 1981 Unscrewing the big Leviathan: How actors macrostructure reality and how sociologists help them to do so. I *Advances in Social Theory and Methodology: Toward an Integration of Micro- and Macrosociologies*, redigert av K. D. Knorr-Cetina og A.V. Cicourel. Routledge og Kegan Paul, Boston.
- Chippindale Christopher
 1997 *Archaeology in the Contemporary World. I: The Oxford Companion to Archaeology*, redigert av Brian M. Fagan, s.42-44, Oxford University Press, Oxford.
- Christensen Arne Emil, Anne Stine Ingstad og Bjørn Myhre
 1982 *Osebergdronningens grav. Vår arkeologiske nasjonalskatt i nytt lys*. Schibsted, Oslo.
- Claasen, Cheryl
 2000 Homophobia and women archaeologists. *World Archaeology*, Vol. 32 (2):173-179.
- Clark, Graham
 1939 *Archaeology and Society*, Methuen, London.
- Clarke, David
 1968 *Analytical Archaeology*. Methuen, London.
- Conkey, Margareth W og Janet D. Spector
 1998 [1984] Archaeology and the Study of Gender. I *Reader in Gender Archaeology*, redigert av Kelley Hays- Gilpin og David S. Whitley, s 11-45. Routledge, New York.
- Conkey, Margareth W. og Joan M. Gero (red.)
 1991 *Engendering Archaeology*. Blackwell, Oxford.
- Criado, Felipe
 2001 Problems, functions and conditions of archaeological knowledge. *Journal of Social Archaeology* 1:126-146.
- Daniel, Glyn
 1950 *A Hundred Years of Archaeology*. Duckworth, London.
 1975 *A Hundred and Fifty Years of Archaeology*. Duckworth, London.
- Darwin, Charles
 1990[1859] *Artenes opprinnelse: gjennom naturlig utvalg, eller de best skikkede formers bevarelse i striden for livet*. Oversatt av Ingerbret Suleng. Cappelen, Oslo.
 1981[1871] *The decent of man, and selection in relation to sex*. Princeton University Press, Princeton.
- de Landa, Manuel
 1998 *A Thousand Years of Non-Linear History*. Zone Books, New York.

- DeMarrias, Elisabeth, Chris Gosden og Colin Renfrew
2004 Introduction. I *Rethinking Materiality. The engagement of mind with the material world*. McDonald Institute Monographs. McDonald Institute for Archeological Research, University of Cambridge, Cambridge.
- Deveaux, Monique
2000 Agency, I *Encyclopedia of Feminist Theories*, s.15-16, redigert av L. Code, New York.
- Díaz- Andreu, Margarita og Marie Louise Stig Sørensen
1998 Towards an engendered History of Archaeology. I *Excavating Women. A history of women in European archaeology*, redigert av M.Díaz- Andreu og M. L. S. Sørensen s.1-29. Routledge, London og New York.
- Dobres, Marcia-Anne
2000 *Technology and Social Agency. Outlining a Practice Framework for Archaeology*. Blackwell, Oxford og Malden.
- 1999 Thechnology's Links and Chaînes: The Processual Unfolding of Technique and Technician. I *The Social Dynamics of Technology: Practice, Politics, and World Views*, redigert av Marcia-Anne Dobres og Christopher R. Hoffman, s 124-147. Smithsonian Institutin Press, Washington.
- Dobres, Marcia-Anne og John Robb
2005 "Doing" Agency: Introductory Remarks on Methodologi. *Journal of American Method and Theory*, Volum 12(3):159-166.
- Dommasnes, Liv Helga
1999 Some reflections anno 1999. *KAN* 22-23:133-139
- Dommasnes, Liv Helga et al.
1998 Women archaeologists in Retrospect. The Norwegian case. I *Excavating Women. A history of women in European archaeology*, redigert av M.Díaz- Andreu og M. L. S. Sørensen s.105-125. Routledge, London og New York.
- 1976 *Ytre Jernalder i Sogn: forsøk på sosial rekonstruksjon*.
Magistergradsavhandling, Universitetet i Bergen.
- Dowson, Thomas
2000 Why queer archaeology? An introduction. *World Archaeology*, Vol. 32 (2):161-165.
- Durkheim, Emile
1995[1897] *Selvmordet*. Gyldendal, Oslo.
- Elliot, Kathy og Jenny Fjellheim
1992 Hva gjorde hun mens han var ute på jakt? En dialog. *KAN* 13/14:58-66.

- Engels, Friedrich
1970[1891] *Familiens, privateiendommens og statens opprinnelse*. Ny Dag, Oslo.
- Engelstad, Erica og Siri Gerrard (red.)
2005 *Challenging Situatedness, Gender, Culture and the Production of Knowledge*. Eburon Academic Publishers, Delft.
- Faderman, Lillian
1981 *Surpassing the love of men. Romantic Friendship and love Between Women from the Renaissance to the present*. Morrow, New York.
- Foucault, Michel
1995 *Seksualitetens historie I. Vilje til viten*. Oversatt av Espen Schaanning. Exil forlag, Oslo.

1977 *Dicipline and Punish: the Birth of the Prison*. Penguin Harmondsworth.
- Fuglestad, Ingrid
2006 Matriarkatet- mellom det ureelle og det mulige. Noen tanker omkring forholdet mellom kvinnedyrkelse, feminisme og kjønnsarkeologi. I *Det arkeologiske kjønn. Foredrag fra et seminar om kjønn og arkeologi, Vitlycke Museum 30. januar-1-februar 2003* redigert av Lisbeth skogstrand og Ingrid Fuglestad, s.27-43. Oslo Arkeologiske Skrifter Universitetet i Oslo, Unipub forlag Oslo.
- Gadamer, Hans-Georg
1975 *Truth and Method*. Sheed and Ward, London.
- Gell, Alfred
1998 *Art and Agency: an Anthropological Theory*. Clarendon Press, Oxford.
- Gero, Joan M.
1991 Genderlithics: Women's roles in Stone Tool production. I *Engendering Archaeology*, redigert av Joan M. Gero og Margareth W. Conkey, s 163-193, Blackwell, Oxford.

1985 "Socio-Politics and the Woman at Home ideology." *American Antiquity* 50:342-50.
- Gero, Joan og M. Christina Scattolin
2002 Beyond Complementary and Hierarchy: new Definitions for Archaeological Gender Relations. I *In Pursuit of Gender. Worldwide Archaeological Approaches*, redigert av Sara M. Nelson og Myriam Rosen-Ayalon, s 155-172, Alta Mira Press, Walnut Creek.
- Giddens, Anthony
1996 *Modernitet og selvidentitet. Selvet og samfunnet under senmoderniteten*. Oversatt av S. Schulz Jørgensen. Hans Reitzels Forlag, København.

- 1984 *The constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Polity Press, Cambridge.
- Gillberg, Åsa
2001 *En plats i historien. Nils Niclassons liv och arbete*. GOTARC. Series B. Gothenburg Archaeological Theses no 18. Göteborgs Universitet. Institutionen för arkeologi, Göteborg.
- 1999 *Arkeologiska Självbilder. En arkeologisk studie av levnadsteckning och biografi i svensk arkeologi under 1900-tallet*. GOTARC. Series C. Arkeologiska skrifter no 25. Göteborgs Universitet. Institutionen för arkeologi, Göteborg.
- Gilchrist, Roberta
1999 *Gender and Archaeology. Contesting the Past*. Routledge, London og New York.
- Gimbutas, Marija
1989 *The Language of the Goddess: Unearthing hidden Symbols of Western Civilization*. Thames and Hudson, London.
- 1974 *Gods and Goddesses of Europe*. Thames and Hudson, London
- Glaser, Barney og Anselm Strauss
1967 *The Discovery of Grounded Theory*. Aldine Press, Chicago.
- Glørstad, Håkon
2002 *Neolittisk renessanse, hypoarkeologiske tekster om neolitikum i Sør- Norge*. Upublisert doktorgradsavhandling. Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Gonzales-Ruibal, Manuel
2006 The Past is Tomorrow. Towards an Archaeology of the Vanishing Present. *NAR*, Vol 39(2):110-125.
- Gosden; Chris
2005 What Do Objects Want? *Journal of American Method and Theory*, Vol 12(3):193-211.
- Grosz, Elizabeth
1989 *Sexual Subversions: Three French Feminists*. Unwin and Hyman, London og Boston.
- Gustafson, Gabriel
1906 *Norges Oldtid. Mindesmerker og Oldsager*, Cammermeyer, Christiania.
- Gustafsson, Anders
2001 *Arkeologihistoria som historia och som arkeologi, Studier i arkeologins egenhistoria*. GOTARC Series B. Gothenburg Archaeological Theses No 17 Göteborgs universitet, Institutionen för arkeologi, Göteborg.

Hacking Ian

1986 Makin up people. I *The Science Studies Reader*, redigert av Mario Biagioli, s. 161-171, Routledge New York og London.

Hagen, Anders

2002 *Et arkeologisk liv*. Primitive tider spesial nr 1, Primitive Tider.

1997 *Gåten om kong Raknes grav. Hovedtrekk i norsk arkeologi*. J. W. Cappelens forlag, Oslo.

Haraway, Donna J

1994 Teddybear Patriarchy: Taxidermy in the Garden of Eden, New York City, 1908-36. I *Cultures of United States Imperialism*, s 237-291, redigert av Amy Kaplan og Donald Pease. Duke University Press, Durham og London.

1992 The Promises of the Monsters: A regenerative Politics for Inappropriate/d Others. I *Cultural Studies.*, redigert av Lawrence Grossberg, Cary Nelson og Paula A. Treichler, s 295- 337, Routledge, New York.

1991 *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*. Free Association Books, London.

Harding, Sandra G.

1991 *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Womens lives*. Cornell University Press, New York.

Hawkes, David

1996 *Ideology*. Routledge. London New York.

Heidegger, Martin

1993 *Basis concepts*. Oversatt av Gary E. Aylesworth, Indiana University Press, Bloomington.

Helliksen, Wenche

1996 *Evolusjonisme i norsk arkeologi. Diskutert med utgangspunkt i A. W. Brøggers hovedverk 1909-25*. Varia 37. Universitetets Oldsaksamling, Oslo.

Herteig, Asbjørn

1955 *Bidrag til jernalderens busetning på Toten*. Det Norske videnskabs akademis skrifter, Oslo.

Hjørungdal, Tove

1994 Antikvaren synålen och svärdet. Forskningshistoriska aspekter på gravar och könsideologi. I *Teori & Praktik, Rapport från kontaktseminaret i Tanum 4:e – 8:e oktober 1993*, redigert av Joakim Goldhahn, s.67-72. Kontaktstencil XXXVII. Fællesnordisk råd for arkeologistuderande.

- 1991 *Det skjulte kjønn. Patriarkalsk tradisjon og feministisk visjon i arkeologien belyst med fokus på jernalderkontekst.* Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8° Nr 19. Almquist og Wiksell International, Lund.
- Hodder, Ian
 2004 The "Social" in Archaeological Theory: An Historical and Contemporary Perspective. I *A Companion to Social Archeology*, redigert av Lynn Meskell og Robert W. Preucel, s 23-42. Blackwell, Malden.
- 2001 *Reading the past. Current approaches to interpretation in archaeology.* Cambridge University Press, Cambridge.
- Hodder, Ian og Robert W. Preucel
 1999 *Nature and Culture. Contemporary Archaeology in Theory.* Social Archaeology, redigert av Ian Hodder, Blackwell Publishers, Oxford.
- Hofset, Ellen Høigård et.al
 1993 *Fortellingen om Embla: glimt fra formødrenes historie fra fangststeinalder til senmiddelalder.* Kirja Forlag, Oslo
- Hoskins, Janet
 2006 *Agency, Biography and Objects.* I Handbook of material culture, s.74-84 redigert av Chris Tilley et al. Sage publications, London, Thousand Oaks og New Dehli.
- 1998 *Biographical Objects: How Things Tell Stories of Peoples' lives.* Routledge, New York.
- Hulth, Helena og Katja Jahn
 1992 *Den lilla skillnaden. Om könsmarkeringar i järnåldersgravar.* CD- uppsats. Institusjonene for arkeologi, Uppsala.
- Hussler, Edmund
 1997 [1950] *Fænomenologiens idé. Fem forelesninger.* Oversatt av P.F. Bundgård. Hans Reitzels Forlag, København.
- Hvass, Lone
 1981 *Egtvedtpiken.* Sesam, København.
- Hylland Eriksen, Thomas
 1997 *Charles Darwin.* Gyldendal, Oslo.
- Høgestøl, Mari
 1983 *Gravskikk og kjønnsrelasjoner.* Magistergradsavhandling i Nordisk Arkeologi, Universitetet i Oslo.
- Ingold, Tim
 2000 Making culture and weaving the world,. I: *Matter, Materiality and modern Culture* s.50- 72, redigert av P.M: Graves- Brown, Routledge. London og New York.

- Rustad, Linda M.
1998 Kunnskap som situerte forbindelser. I *Betatt av viten. Bruksanvisninger til Donna Haraway* s. 120-144. Spartacus forlag , Oslo.
- Jeffe, Jürgen
2005 *Einstein. En biografi*. Oversatt av Benedicta Windt. Andersen & Butenschøn, Oslo.
- Jesch, Judith
1991 *Women in the Viking Age*. The Boydell Press, Woodbridge.
- Johnson, George
1995 *Fire in the Mind: Science, Faith, and the search for Order*. Alfred A: Knopf, New York.
- Jones, Andrew
2002 *Archaeological theory and scientific practice*. Cambridge University Press, Cambridge og New York.
- Jones, Sian
1997 *The Archaeology of Ethnicity*. Routledge, London og New York.
- Joyce, Rosemary A. Og Jeanne Lopiparo
2005 Postscript: Doing agency in Archaeology, *Journal of American Method and Theory*, vol 12(4): 365-374.
- Karlsson, Ylva
1999 Women in Norwegian mountains in prehistory. *KAN* 22-23:23-38
- Keller, Christian
1978 *Arkeologi- virkelighetsflukt eller samfunnsforming*. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen og Tromsø.
- Kéovecses, Zoltán
2002 *Methaphor. A practical Introduction*. Oxford University Press. New York.
- Klindt- Jensen, Ole
1975 *A History of Scandinavian Archaeology*. Thames and Hudson, London.
- Koch, Julia K. og Eva-Maria Mertens
2002 *Eine Dame zwischen 500 Herren. Johanna Mestorf- Werk und Wirkung*. Frauen. Forschung – Archäologie, 4, Waxmann Verlag, Münster, New York, München og Berlin.
- Koptykoff, Igor
1986 The cultural biography of things: commodization as process. I *The social life of things. Commodities in cultural perspective*, redigert av Arjun Appadurai, s.64-91. cambridge University Press, Cambridge.

- Kossina, Gustav
1911 *Die Herkunft der Germanen; Zur methode der Siedlungsarchäologie*. Kabitzsch, Leipzig.
- Kristoffersen Siv
2004 Husfruen: Formidling av fortidige roller. *AmS-Varia* 41:59-66.
- Lakoff, George og Mark Johnson
2003 *Hverdagslivets metaforer. Fornuft, følelser og menneskehjernen*. Oversatt av Mie Hidle, Pax Forlag, Oslo.
- Laqueur, Thomas
1990 *Making Sex. Body and Gender from The Greeks to Freud*. Harvard University Press, Cambridge.

1986 Orgasm, Generation and the politics of Reproductive Biologi. The making of the Modern Body. Sexuality and Society in the Nineteenth Century. *Representations* 14:1-41.
- Latour, Bruno
2005 *Reassembling the social. An Introduction to Actor-Network- Theory*. Oxford University Press, Oxford.

2004 Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern. *Critical Inquiry*, Volum 30(2):225-248

2004b Politics of Nature how to bring the sciences into Democracy, oversatt av Catherine Porter. Harvard University Press, Cambridge.

2000 The Berlin Key and how to do Words with Things. I *Matter, Materiality and Modern Culture*, redigert av Paul Graves Brown, s 10-21. Routledge, New York.

1999a A collective of humans and nonhumans. I *Pandora's Hope. Essays in the reality of science studies*. Harvard University Press, Cambridge.

1999 One More Turn After the Social Turn... I *The Science Studies Reader*, redigert av M. Biagioli, s.276-290, Routledge, New York.

1993 *We Have Never Been Modern*. Harvard University Press, Cambridge.
- Law, John
1999 After ANT: complexity, naming and topology. I *Actor Network Theory and after*, redigert av John Law og John Hassard, s.1-14, Blackwell Publishing, Oxford og Malden.

1992 Notes on the theory of Actor- Network: ordering, strategy, and heterogeneity. *Journal of Systemic Practice and Action Research* vol.5(4):379-393.

- Lazzarri, Marisa
2005 The texture of things: Objects, People, and Landscape in Northwest Argentina (first Millenium A.D) I *Archaeologies of Materiality*, s126-161, redigert av Lynn Meskell, Blackwell Publishing, Malden og Carlton.
- Lillehammer, Grete
2006 Det store jentespranget *Foredrag fra et seminar om kjønn og arkeologi. Vitlycke Museum 30. jan – 1. februar 2003*, redigert av Lisbeth Skogstrand og Ingrid Fuglestvedt, Oslo Arkeologiske Serie Vol.7. s. 65-86, IAKH Universitetet i Oslo. Unipub forlag, Oslo.
- Lindqvist, Sune
1922 Oscar Montelius som fornforskare. *Ymer* 41:211-222.
- Lingis, Alphonso
1994 *Foreign Bodies*. Routledge New York.
- Lloyd, Moya
2005 *Beyond Identity Politics feminism, power & politics*. Sage Publishers London, Thousand Oaks og New Dehli.
- Longino, Helen
1990 *Science as Social Knowledge. Values and Objectivity in Scientific Inquiry*. Princeton University Press, Princeton.
- Lunde Gudbrand
1942 *Håndbok for propaganda*. Rikspropagandaledelsen, Oslo.
- Marshall, T.M.
1950 *Citizenship and Social class*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Malinowski, Bronislaw
1922 *Argonauts of the Western Pacific: an account of native enterprise and adventure in the archipelagos of Melanesian New Guinea*. E. P. Dutton & Co, New York.
- Malmer, Mats P.
1963 *Metodproblem inom järnålderens konsthistoria*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, nr 3. CWK Gleerups förlag, Lund.
- Mandt, Gro
1992 Hva styrer våre valg av tolkningsmodeller? *KAN* 13/14: 78-113.
- Martin, Andrew
2005 Agents in Inter-Action. Bruno Latour and agency. *Journal of Archaeological Method and Theory*, Vol. 12 (4):283-311.
- Mauss, Marcel
1990[1924] *The Gift: the form and reason for exchange in archaic societies*. Oversatt av W.D. Halls, Routledge, London.

- Melby, Kari
1999 Husmorens epoke 1900-1950 I *Med kjønnsperspektiv på norsk historie fra vikingtid til 2000-års skiftet*, redigert av I. Blom og S. Sogner. s.227-298, Cappelen Oslo.
- Merleau-Ponty, Maurice
1994 [1945] *Kroppens Fenomenologi*. Gjentrykk. Oversatt av B. Nake. Pax forlag, Oslo.
- Meskeell, Lynn (red.)
2005 *Archaeologies of Materiality*. Blackwell Publishing, Malden, Oxford og Carlton.

1999 *Archaeologies of Social life. Age, Sex, Class et cetera in Ancient Egypt*, Blackwell, Oxford.
- Meulengracht Sørensen, Preben
1993 *Fortelling og ære. Studier i islændingsagaerne*. Aarhus Universitetsforlag, Århus.
- Mjærum, Aksel
2004 *Å gi øksene liv. Et biografisk perspektiv på slipte flintøkser fra sørøstnorsk tidlig og mellomneolitikum*. Upublisert hovfagsavhandling, IAKK, Universitetet i Oslo, Oslo.
- Moi, Torill
1998 *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori*. Oversatt av Rakel Christina Granaas. Gyldendal, Oslo.
- Mol, Annemarie
2005 Ontological politics. A word and some questions. I *Actor Network Theory and after*. Redigert av John Law og John Hassard, s.74-89. Blackwell, Oxford og Malden.
- Montelius, Oscar
1906 Kvinnofrågan i Sverige. *Nordisk tidsskrift*. Stockholm.
- Moser, Ingunn
1998 Kyborgens rehabilitering. I *Betatt av viten. Bruksanvisninger til Donna Haraway*, s 39-75, Spartacus Forlag, Oslo.
- Müller, Sophus
1898 De Jydske Enkeltgrave fra Stenalderen, efter nyeste undersøgelser. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og historie 1898*. s.157-282. København

1884 Mindre Bidrag til den forhistoriske Archæologis Methode. *Aarbøger, Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og historie 1884*. København.

1876 Bronzealderens Perioder. En undersøgelse i forhistorisk archæologi. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og historie 1876*. København.

- Myrstad, Anne Marit
1997 *Melodrama kjønn og nasjon. En studie av norske bygdefilmer 1920-1930*. Dr. Art.-avhandling. Skriftserie 5/97 Senter for kvinneforskning, Trondheim.
- Nanda;Serena
2000 *Gender diversity. Crosscultural variations*. Waveland Press. Prospect Heights.
- Nordenborg Myhre, Lise
1994 *Arkeologi og politikk. En arkeo-politisk analyse av faghistoria i tida 1900-1960*. Varia 26, Universitetets Oldsaksamling, Oslo.
- Olsen, Bjørnar
2006 Scenes from a troubled engagement. Post- Structuralism and Material Culture Studies. I *Handbook of Material Culture*, redigert av Chris Tilley, Webb Keane, Susanne Küchler, Michael Rowlands og Patricia Spyer, s.85-103, Sage Publications, London, Thousand Oaks og New Dehli.
- 2003 Material Culture after Text: Re-membering Things. *Norwegian Archaeological Review*. Vol 36, No 2:87-104. Taylor & Francis, Oslo.
- 1997 *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiver i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Pickering, Andrew
1999 The Mangle of Practice: Agency and Emergence in the Sociology of Science. I *The Science Studies Reader*, redigert av Mario Biagioli, s. 372-93, Routledge, New York og London.
- Pierce, Charles S.
1955 *Philosophical writings of Pierce*. Redigert av J. Buchler, Dover Publication, New York.
- Pinsky, Valerie og Alison Wylie
1989 *Critical Traditions in Contemporary Archaeology. Essays in the philosophy, history and sociopolitics of archaeology*. Cambridge University Press, Camebridge.
- Randsborg, Klavs
1985 Women in Prehistory. *Acta Archaeologica* 55, s142-154.
- Renfrew, Colin og Paul Bahn
1991 *Archaeology. Theories, Methods and Practice*. Thames and Hudson, London.
- Rouse, Joseph
2004 Barad's Feminist Naturalism. *Hypatia* 19 (1) s.142-161.
- 1987 *Knowledge and Power. Toward a Political Philosophy of Science*. Cornell University Press, Itacha og London.

- Rustad, Linda M.
1998 Kunnskap som situerte forbindelser. I *Betatt av viten. Bruksanvisninger til Donna Haraway*, s 120-144. Spartacus Forlag, Oslo.
- Rydh, Hanna
1937 *Oscar Montelius. Vägrödjare genom årtusen*. Åhlen, Stockholm.
1926 Kvinnan i Nordens Forntid. I *Natur og Kultur* 67, Stockholm.
- Røthe, Gunnhild
1994 *Osebergfunnet: en religionshistorisk tolkning*. Upublisert hovedoppgave, Institutt for arkeologi, kunsthistorie og numismatikk, Universitetet i Oslo.
- Sandberg, Anders
1999 *Transhumanistisk ordlista*. Svenska Transhumanistförbundet. Elektronisk dokument, <http://www.aleph.se/Projekt/Handbok/Ordlista.html>
- Sawyer, Birgit
1992 *Kvinnor och familj i det forn- och medeltida Skandinavien*. Occasional Papers on Medieval Topics 6. Victoria Bokförlag, Skara.
- Schnapp, Alain
1993 *La conquête du passé. Aux origines de l'archéologie*. Éditions Carré, Paris.
- Searle, John
1995 *The Construction of Social Reality*. The Free Press/Penguin Books, New York og London.
- Shetelig, Haakon
1925 *Norges forhistorie: problemer og resultater i norsk arkeologi*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, serie A, Oslo.
- Shiffer, Michael
1999 *The Material Life of Human Beings. Artifacts, Behaviour, and Communication*. Routledge, London og New York.
- Skinner, Quentin
1990 [1985] *The Return of Grand Theory in the Human Sciences*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Skogstrand, Lisbeth
2006 Kjønn som analytisk kategori og kroppslig og kulturelt fenomen, I *Det arkeologiske kjønn. Foredrag fra et seminar om kjønn og arkeologi. Vitlycke Museum 30. jan – 1. februar 2003*, redigert av Lisbeth Skogstrand og Ingrid Fuglestvedt, Oslo Arkeologiske Serie Vol.7. s. 109-127, IAKH Universitetet i Oslo. Unipub forlag, Oslo.
2004a *I krig og evighet? Kjønnsideologiske forestillinger i yngre bronsealder og førromersk jernalder belyst gjennom graver og hellerisninger i Østfold*. Upublisert hovedfagsavhandling, IAKK, Universitetet i Oslo.

- 2004b "Religion+kjønn= Gudinnearkeologi?" En diskusjon rundt kjønn og kosmologi som problemfelt i arkeologi med utgangspunkt i bronsealderen. I *Mellom himmel og jord*. Oslo Arkeologiske Serie Vol.2, redigert av Lene Melheim, Lotte Hedeager og Kristin Oma, side 450-467. IAKK, Universitetet i Oslo, Unipub forlag, Oslo.
- Skogstrand Lisbeth og Ingrid Fuglestvedt (red.)
2006 *Det arkeologiske kjønn. Foredrag fra et seminar om kjønn og arkeologi, Vitlycke Museum 30. januar -1. februar 2003*. OAS nr 7 IAKH, universitetet i Oslo, Unipub forlag, Oslo.
- Solberg, Bergliot
2000 *Jernalderen i Norge. 500 før Kristus til 1030 etter Kristus*. Cappelen Akademiske Forlag, Oslo.
- Spyer, Patricia
2006 The Body, Materiality and the Senses. Introduction. I *Handbook of Material Culture*, redigert av Chris Tilley, Webb Keane, Susanne Küchler, Michael Rowlands og Patricia Spyer, s.1-7, Sage Publications, London, Thousand Oaks og New Dehli.
- Stanley, William B. og Nancy W. Brickhouse
2000 *Teaching Sciences: The multicultural Question Revisited*. Elektronisk dokument, <http://www.d.umn.edu/~bmunson/Courses/Edu5560/readings/Stanley-Brickhouse.pdf>, besøkt 31.03.07. University of Delaware.
- Svestad, Asgeir
1995 *Oldsakenes orden om tilkomsten av arkeologi*. Universitetsforlaget, Oslo.
- 2003 *Finn din egen filosof. Konfrontasjoner og kontradiksjoner i den arkeologiske teoridebatten*. Upublisert doktorgradsavhandling, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø.
- Sveeas Andersen, Per
1960 *Rudolf Keyser. Embetsmann og historiker*. Universitetsforlaget, Oslo og Bergen.
- Svenneby, Elin
1992 Feministisk vitenskapskritikk eller arkeologi: kan gamle gjenstander si oss noe? *KAN* 13/14:114-136.
- Sørensen, Marie Louise Stig
2000 *Gender Archaeology*. Polity Press, Oxford.
- 1992 gender Archaeology and Scandinavian Bronze Age Studies. *Norwegian Archaeological Review*, Vol 25, No 1:31-49. Scandinavian University Press, Oslo og Stockholm.
- Thomas, Julian
2004 *Archaeology and Modernity*. Routledge, London og New York.

- Tilley, Christopher
 2006 Introduction. I *Handbook of Material Culture*, redigert av Chris Tilley, Webb Keane, Susanne Küchler, Michael Rowlands og Patricia Spyer, s.1-7, Sage Publications, London, Thousand Oaks og New Dehli.
- 1999 *Methaphor and Material Culture*. Blackwell Publishers, Oxford.
- 1996 *An Ethnography of the Neolithic*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Trigger, Bruce
 1996 *Arkeologiens idéhistorie*. Pax Forlag, Oslo.
- Verran, Helen
 2005 Staying true to the laughter in Nigerian classrooms. I *Actor Network Theory and after*, redigert av John Law og John Hassard, s.136-155. Blackwell Publishing, Oxford og Malden.
- Walker, William H og Michael Brian Schiffer
 2006 The Materiality of Social Power: The Artifact-Acquisition Perspective. *Journal of Archaeological Method and Theory*, volume 13(2):67-88.
- Weed, Elizabeth og Naomi Schor (red.)
 1997 *Feminism meets Queer Theory*. Indiana University Press, Bloomington.
- 1987 Arkeologiska bilder. *Varia* 14, Universitetets Oldsaksamling, Oslo.
- Willey, Gordon og Jeremy A. Sabloff
 1974 *A History of American Archaeology*. Thames and Hudson, London.
- Wylie, Alison
 2002 *Thinking from Things. Essays in the Philosophy of Archaeology*. University of California Press, Berkely, Los Angeles og London.
- 1999 The engendering of Archaeology. Refiguring Feminist Science. I *The Science Studies Reader*, redigert av Mario Biagioli, s.553-568, Routledge, New York og London.
- 1992 The interplay of evidential constraints and political interests: recent Archaeological research on gender. *American Antiquity* 57(1):15-35.
 1837
<http://kilden.forskingsradet.no/c17251/artikkel/vis.htmltid=24425>, besøkt 14.04.07
- <http://traumverk.stanford.edu:3455/symmetry/home>, besøkt 10.02.07